

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Diplomová práce

2021

Bc. Aneta Novotná

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

Společenský život a dějiny Národní školy v městě Chropyni do roku 1953
Diplomová práce

Autor: Bc. Aneta Novotná
Studijní program: N 7105 Historické vědy Mgr.
Studijní obor: Archivnictví – modul Archivnictví a pomocné vědy historické
Forma studia: kombinované

Vedoucí práce: Mgr. Petr Polehla, Ph.D.

Hradec Králové, 2021

Zadání diplomové práce

Autor:	Aneta Novotná
Studium:	F19NK0036
Studijní program:	N7105 Historické vědy
Studijní obor:	Archivnictví
Název diplomové práce:	Společenský život a dějiny Národní školy v městě Chropyni do roku 1953
Název diplomové práce A):	Social life and history of primary school in the town Chropyni until 1953

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

V kontextu historie města Chropyně pojednává práce všeobecně o školství v obci ve sledovaném období, o školské legislativě a následně o její aplikaci v Národní škole do roku 1953. V další části práce pokračují představením významných osobností a jejich vlivu na školství. Dále je popsán společenský život v obci, doplněný o autentické vzpomínky pamětníků. Metody zkoumání jsou použity tyto: metoda sondy, analýza, induktivní a deduktivní metoda a komparativní metoda.

SOKA Kroměříž, fond Be-28, Kroniky Národní školy Chropyně z let 1874-1953.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1

KÁDNER, Otakar. *Stručné dějiny pedagogiky a školství*. V Praze: Dědictví Komenského, 1912. Spisy Dědictví Komenského.

CHLUP, Otokar. *Pedagogická encyklopedie*, 1. díl, Praha 1938, s. 204-254.

VÁŇOVÁ, Růžena. *Školský systém v českých zemích vývoj a současný stav*, In: VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav BUREŠ. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). s. 69-90. ISBN 978-80-247-3357-9.

VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

SADYKOVÁ, Helena a Květoslav MACHALÍK. *Historie a současnost města Chropyně*. Chropyně: Město Chropyně, 2008. ISBN 978-80-254-2083-6.

SADYKOVÁ, Helena. *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti* - brožura

UGWITZ, Antonín. *Paměti městečka Chropyně*. Prostějov, 1902.

Zákon č. 62/1869 ř. z. ze dne 14. 5. 1869, jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných. Dostupné z: .

Zákon č.105/1870 ř. z., ze dne 20. 8. 1870, jímžto se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné. Dostupné z: .

Zákon č. 53/1883 ř. z. ze dne 2. 5. 1883, kterým se pozměňují ustanovení zákona ze dne 14. 5. 1869 č. 62/1869 ř. z. Dostupné z: .

Zákon č. 159/1905 ř. z. ze dne 29. 9. 1905, definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské. Dostupné z:.

Zákon č. 189/1919 Sb. ze dne 3. dubna 1919, o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích. Dostupný z: .

Zákon č. 292/1920 Sb. ze dne 9. dubna 1920, jímž se upravuje správa školství. Dostupný z .

Zákon č. 226/1922 Sb. ze dne 13. července 1922, jímž se doplňují a mění zákony o školách obecných a občanských. Dostupné z: (Zákon byl proveden vládním nařízením č. 64/1925 Sb. ze dne 4. dubna 1925, kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. Dostupný z:).

Zákon č. 95/1948 Sb., ze dne 21. dubna 1948, o základní úpravě jednotného školství (první školský zákon). Dostupný z: .

Zákon č. 31/1953 Sb. ze dne 24. dubna 1953, o školské soustavě a vzdělávání učitelů (druhý školský zákon). Dostupný z: .

KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867-1939)*. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-146-8.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: (pomocný studijní text pro gymnázia)*. Praha: SPN, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25699-6.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953: pomocný studijní text pro gymnázia*. Praha: SPN, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25700-3.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Svoboda, 1982. ISBN 25-123-82

Garantující pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Petr Polehla, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 15.11.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Podpis:

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Petru Polehlovi, Ph.D. za výborné vedení a cenné rady při zpracování této práce.

Dále bych chtěla poděkovat SOkA Kroměříž a MÚ Chropyně za ochotu a vstřícnost.

Další velký dík patří paní Emilii Hýbnerové, Aleně Iránkové, za zapůjčení fotografií, paní Heleně Sadykové za cenné rady týkající se historie města, spolku Junák za zapůjčení dokumentace ke vzniku spolku a Ing. Dagmar Sadílkové za zapůjčení Jednatelské knihy tělovýchovného spolku Orel.

Anotace

NOVOTNÁ, ANETA. *Společenský život a dějiny Národní školy v městě Chropyni do roku 1953* [Diplomová práce]

Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2021

Text obsahuje základní údaje charakterizující obsah a výsledky práce ve zvoleném jazyce.

V kontextu historie města Chropyně pojednává práce všeobecně o školství v obci ve sledovaném období, o školské legislativě a následně o její aplikaci v Národní škole do roku 1953. V další části práce pokračují představením významných osobností a jejich vlivu na školství. Dále je popsán společenský život v obci, doplněný o autentické vzpomínky pamětníků. Metody zkoumání jsou použity tyto: metoda sondy, analýza, induktivní a deduktivní metoda a komparativní metoda.

Klíčová slova:

dějiny školství, druhy škol, školská správa, společenský život Chropyně, 1850–1953.

Annotation

NOVOTNÁ, ANETA. *Social life and history of primary school in the town Chropyni until 1953* [Diploma Dissertation Thesis]

Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2018

Text obsahuje základní údaje charakterizující obsah a výsledky práce ve zvoleném cizím jazyce.

In the context of the history of the town of Chropyně, the work deals generally with education and social life in the municipality during the reporting period, the school legislation and subsequently its application in the National School until 1953. In the next part of the work I continue by introducing important figures and their influence on education. The socially life in the village is also described, complete with authentic memories the people. The following methods of examination are used: probe method, analysis, inductive and deductive method and comparative method.

Keywords: history of education, kinds of schools, school administration, social life Chropyně, 1850–1953.

Obsah	
Seznam zkratek	11
Úvod a metodika	12
1 Vývoj a správa školství v českých zemích	14
1.1 Vývoj a správa školství do r. 1922.....	14
1.2 Vývoj a správa školství od r. 1922 do r. 1948	19
1.3 Vývoj a správa školství od r. 1948 do r. 1953	21
1.4 Druhy škol ve sledovaném období.....	22
2 Vývoj a správa spolkového života v českých zemích	24
2.1 Vývoj a správa spolkového života do r. 1918.....	24
2.2 Vývoj a správa spolkového života od r. 1918 do r. 1948	30
2.3 Vývoj a správa spolkového života od r. 1948 do r. 1953	40
2.4 Druhy spolků ve sledovaném období.....	44
3 Vývoj Národní školy v Chropyni	46
3.1 Národní škola do r. 1922.....	46
3.2 Národní škola od r. 1922 do r. 1948	59
3.3 Národní škola od r. 1948 do r. 1953	69
4 Významné osobnosti a jejich vliv na školství v obci	71
4.1 Karel Kopecký	71
4.2 Vilém a Emil Axmanovi	71
4.3 František Popelka.....	72
4.4 Antonín Ugwitz.....	73
5 Společenský život v obci do roku 1953	74
5.1 Spolky	74
5.2 Knihovna.....	86
5.3 Divadlo a kino.....	87

Závěr	90
Použitá literatura, prameny a internetové zdroje	91
Přílohy	98

Seznam zkratek

SOkA Kroměříž – Státní okresní archiv Kroměříž

MÚ Chropyně – Městský úřad Chropyně

ř. z. – říšský zákon

Sb. – sbírky (zákon)

ČSR – Československá republika

ČOS – Česká obec sokolská

c.k. – císařské a královské

DTJ – Dělnická tělovýchovná jednota

OH – Olympijské hry

ČsTS – Československý tělovýchovný svaz

KSČ – Komunistická strana Československa

zl. – zlatý (měna)

c.k. okr. školní rada

MŠANO – Ministerstvo školství a národní osvěty

CPO – Civilní požární ochrana

MNV – Místní národní výbor

VŘSR – Velká říjnová socialistická revoluce

ČČK – Československý červený kříž

SČSP - Svaz československo socialistického přátelství

ČSSŽ – Československý svaz žen

DM – Domov mládeže

JZD – Jednotné zemědělské družstvo

MAV – Místní akční výbor

NF – Národní fronta

Úvod

Škola a veškeré dění kolem ní vždy ovlivňovalo společenský život každého města. Ponoříme-li se do historie, zjistíme, že je plná důležitých mezníků, zajímavých historických událostí a příběhů. Zanechala stopy v životě lidí, odhalovala a utvářela jejich osobnosti.

Cílem diplomové práce bylo zmapovat společenský život a dějiny Národní školy ve městě Chropyni do roku 1953. K městečku Chropyně ležícím na východním okraji úrodné Hané, spjatém s bájnou postavou krále Ječmínka mám osobní vztah. Ke zvolenému tématu mne inspirovaly časté rodinné návštěvy u mých prarodičů a dlouhé poutavé diskuse o historii tohoto malého města v rodinném kruhu a s lidmi, kteří mají k historii Chropyně co říci.

Společenský život a historie Národní školy mají úzké propojení, neboť členy spolků byly zpravidla děti školou povinné, jejich rodiče, učitelé a představitelé obce a církve. Život školy a život ve městě často ovlivňovala politická situace ve státě, rozhodování církví, úřadů státní správy apod. Z toho důvodu jsou v některých kapitolách zmíněny skutečnosti propojující veřejný život v obci se životem a potřebami školy.

Ke zmapování zvoleného tématu jsem zvolila metodu sondy do pramenů a literatury, týkající se oblasti školství, zájmových, vzdělávacích a tělovýchovných spolků, společenského života občanů města a zákonných norem platných ve sledovaném období. Získané informace jsem analyzovala a metodou komparace ověřovala jejich validitu na platnou legislativu ve sledovaném období a následně tematicky redukovala, strukturovala a vyloučila dokumenty, které přímo nesouvisely s daným tématem. Přitom jsem se zaměřila na obsah, vnitřní jednotu práce a logickou návaznost jednotlivých kapitol.

V diplomové práci jsou použity záznamy ze školních kronik, dostupné prezenčně ve Státním okresním archivu Kroměříž. Bohužel kroniky jednotlivých spolků nejsou k dispozici (neexistují, jsou uloženy v archivu nezpracované nebo se nedochovaly). Dále dostupné kroniky města, které mapují a doplňují údaje o vývoji společenského života v obci, v jednotlivých spolcích a kroniky obecné školy, oboje dostupné na CD nosiči na Městském úřadu v Chropyni. Jednatelská kniha zápisů tělovýchovného spolku Orel poskytla cenné informace ze života spolku – zapůjčeno

od soukromé majitelky, která knihu získala v rámci pozůstalosti po prarodičích. Kronika spolku Junák zrekonstruovaná jedním z vedoucích spolku poskytla rovněž cenné údaje ze života skautingu v Chropyni. Tyto prameny mapují vznik jednotlivých škol a spolků, jejich proměny na základě vůle představitelů církve, města a školských institucí dle platné legislativy, personálních změn a jiných zajímavostí každodenního života.

Zákony, nařízení a historie tělovýchovných spolků byly z větší části použity z internetových zdrojů. Odborná literatura věnující se dějinám školství, druhům škol, jejich organizaci od autorů Jana Janáka, Zdeňka Kárníka, Renaty Veselé, Romana Šantory, Karolíny Adamové a Karla Kaplana. Literaturu, týkající se města Chropyně jsem použila od autorů Antonína Ugwitze, Zdeňka Fišera, Antonína Otáhalu Plešovského a od Heleny Sadykové a Květoslava Machalíka.

Diplomová práce je rozdělena na dvě samostatné části. V první části jsou shromážděny všechny zákony a normy týkající se školské a spolkové problematiky platné v daném období a stručná historie o vzniku, životě, či zániku spolků. Cílem bylo nastínit, jakým způsobem fungovala správa ve školství, existence a vedení zájmových spolků.

Ve druhé části práce jsou zpracované autentické informace o historii života jednotlivých škol a spolků v městě Chropyni včetně popsání jejich reakcí na legislativu platnou ve sledovaném období, a některých významných událostí souvisejících s existencí a životem školy a obce. Ze spolkové činnosti byly vybrány spolky úzce propojené se životem města zaměřené na sportovní, vzdělávací, kulturní a veřejně-prospěšnou činnost. Součástí je také výběr významných osobností města Chropyně. Cílem druhé části práce bylo zmapovat a popsat společenský život a dějiny Národní školy v městě Chropyni včetně reakcí na jednotlivá nařízení a normy platné ve sledovaném období. Mimo povinného seznamu literatury je práce doplněna o bohatou přílohovou část dobových fotografií získaných od místních pamětníků, listin a dokumentů.

1 Vývoj a správa školství v českých zemích

Aby vznikl ucelený obraz školství v českých zemích, není od věci zmínit jednotlivé etapy vývoje legislativy a její aplikace do vzdělávacího procesu od tereziánských reforem až do 1953.

1. 1 Vývoj a správa školství do r. 1922

Na školství v českých zemích měla velký vliv zejména katolická církev, konkrétně řád jezuitů. Ta byla zejména v druhé polovině 18. století v hluboké krizi, čelila reformám, které připravovala Marie Terezie.¹

Zásluhou tereziánských reforem nastal ve vývoji školství obrat. S podporou evropských panovníků papež Kliment XIV. dne 21. července 1773 zrušil jezuitský řád, čímž značně omezil vliv jezuitů na školství. Rokem 1773 započala demokratizace a laicizace škol a následně byl vytvořen jednotný systém školství v českých zemích. Základem a normou pro obecné školství se stal Všeobecný školní řád, jehož autorem byl Jan Ignát Felbinger, platný až do roku 1869, kdy následovala jeho nová úprava.²

Marie Terezie měla zájem na vzdělávání širokých vrstev obyvatel, neboť měly následně přispět k hospodářskému růstu země. Poprvé v historii bylo vzdělání zpřístupněno nejen vyšším vrstvám, ale i prostému lidu. Úkolem Všeobecného školního řádu bylo vybudovat systém škol, hierarchii institucí souvisejících s chodem školy a zajistit vydávání školních učebnic. Docházka nebyla v té době výslovně nařízena, takže častá nepřítomnost dětí byla tolerována, nicméně v té době již existovaly seznamy školou povinných dětí, následně srovnávané se skutečnou docházkou. Jak uvádí František Morkes: „*Všeobecný školní řád z roku 1774 je obecně vnímán jako předpis, který v našich zemích zavádí povinnou šestiletou školní docházku. Prakticky ve všech starších historických pracích (včetně oceňovaného a dosud nepřekonaného O. Kádnera) i v učebnicích dějepisu je povinná školní docházka s rokem 1774 spojována. V poslední*

¹Kol. autorů, *Malá československá encyklopedie III., sv. I–L*, Praha 1986, s. 203.

² *Všeobecný školní řád*, v německém originále *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern d.d. Wien den 6ten December 1774*, Wienbibliothek Digital 2021, <https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/titleinfo/1843007/> (8. 2. 2021). Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, in : Archivní časopis, 58, č. 2, 2008, s. 82. Zdeňka VESELÁ, *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání, Brno 1992*, s. 14–15.

*době však existují určité pochybnosti o tom, zda je taková formulace historicky přesná.*³

Základním kamenem Všeobecného školního řádu byla Triviální škola financovaná obcí a šlechtou, zřizovaná při faře, kde nebyla fara, jednalo se o školu filiální.⁴ Vyučovalo se v mateřském jazyce čtení, psaní, počítání, náboženství, hospodářství a v případě dívčích škol ještě praktické předměty šití a pletení. V některých částech země byla zaváděna i němčina. Funkci školního dozorce vykonával vikář nebo děkan. Podával zprávy zemské studijní komisi přímo podřízené panovnici, jejímž úkolem byla reorganizace školství a vymanění škol z vlivu církve. Změna nastala až v roce 1848, kdy převzalo dozor nad školami ministerstvo kultu a vyučování. To bylo v roce 1860 zrušeno a jeho působnost přešla na zemské sněmy.

Konkordátem císaře Františka Josefa I. z roku 1855, došlo znovu k posílení úlohy církve ve školství, a to zejména článkem VII, který měl zajistit vyučování v duchu křesťanského života a článek VIII stanovil církevní dozor nad učiteli obecných škol pro katolíky, školní inspektory jmenoval císař na návrh biskupa. Víra a mravnost učitele musela být bez poskvrny, jinak byl učitelského místa zbaven.⁵

Přijetím prosincové ústavy z roku 1867 bylo znovu obnoveno ministerstvo kultu a vyučování a následně přijat zákon č. 48/1868 ř. z., kterým veškerá správa školství přešla pod stát. Výkon pravomocí probíhal prostřednictvím trojstupňového systému (zemských, okresních a místních) školních rad.⁶

Nejvyšší instancí zřízenou pro každou zemi zvláště podléhající přímo ministerstvu byly zemské školní rady v čele s předsedou.⁷ Funkci zastával místopředseda nebo jeho náměstek, členy rady byli dále referenti pro správní a hospodářské záležitosti, jmenovaní císařem, zemští školní dozorcí, tzv. inspektoři, zástupci církví, zemských výborů jednotlivých zemských měst a své zastoupení měli i učitelé. Zemské školní rady měly velkou pravomoc. Rozhodovaly v důležitých záležitostech národních škol

³František MORKES, *Největší reforma školství v dějinách*, 230. výročí *Všeobecného školního řádu*, 2004, <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731/> (8. 2. 2021).

⁴Růžena VÁŇOVÁ, *Školský systém v českých zemích – vývoj a současný stav*, in: Vališová–Kasíková, *Pedagogika pro učitele*, Praha 2010, s. 70–71.

⁵*Zákon č. 195/1855 ř. z. ze dne 5. 11. 1855, konkordát mezi státem a katolickou církví*, 2015, <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm/> (8. 2. 2021).

⁶*Zákon č. 48/1868 ř. z. ze dne 25. května 1868, jímž to se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi*, 2015, <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/48-1868.htm/> (8. 2. 2021)

⁷Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 284–285.

a dohlížely na činnost okresních a místních rad, vypisovaly konkurzy na obsazení míst kantorů a ředitelů, schvalovaly učebnice a školní pomůcky, potvrzovaly či odvolávaly ve funkcích ředitele a učitele, rozhodovaly v případě stížností rodičů a byly odvolacím orgánem proti nálezům a nařízením okresních školních rad. V období devadesátých let 19. století se zemské školní rady dělily na dva samostatné odbory český, který řešil záležitosti českých škol a německý pro německé školy. Pro každý politický okres kromě národnostně smíšených okresů zřizoval okresní školní radu.

Okresní školní rada zastupující zájmy tzv. školního okresu navenek, podléhala zemské školní radě. V národnostně smíšených okresech byly zřizovány podle vyučujícího jazyka rady dvě. V čele instituce stál předseda, většinou okresní hejtman nebo starosta statutárního města, dále zástupci občanů, náboženských společností, učitelů a členem byl i okresní školní inspektor.

Nejnižším článkem v hierarchii školních rad byly místní školní rady. Prováděly dohled nad národním školstvím, dodržováním školských zákonů a nařízení vyšších školských instancí. V čele stál předseda, členy byli zástupci obce, církve a školy.

Paragrafem 2 zákona č. 48/1868 ř. z., bylo dovoleno církvi nebo náboženské společnosti vyučovat na obecných školách jen náboženství včetně dohledu nad ním. Paragrafem 3 téhož zákona, bylo uděleno veškerému lidu rozdílného vyznání právo studovat na všech školách. Paragraf 4 téhož zákona, umožňoval církvi svobodně zakládat církevní školy financované z vlastních zdrojů, obsah a způsob vyučování zůstal zachován. Podle § 6 si každý mohl zvolit soukromého vychovatele a učitele bez rozdílu náboženského vyznání. Učebnice musely být schváleny státem, jen učebnice k výuce náboženství schvaloval vrchní úřad náboženský.⁸

Zákon č. 62/1869 ř. z., tzv. Hasnerův zákon podstatně změnil podmínky v českém elementárním školství.⁹ Došlo k rozdělení národního školství na školy obecné, zřizované státem, zemí nebo obcí a na školy měšťanské postavené na vyšší stupeň úrovně vzdělání (i když se jednalo o národní školu). Obě školy mohly navštěvovat děti venkovské chudiny a dělníků, což jim poskytlo ukončené vzdělání, ale nepředpokládalo se pokračování v dalším studiu. Byla stanovena osmiletá povinná školní docházka,

⁸ Zákon č. 48/1868 ř. z.

⁹ Zákon č. 62/1869 ř. z. ze dne 14. 5. 1869, jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných, 2015, <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021). Zde si musí badatel zadat rok a následně vyhledat podle data, kdy byl zákon vydán.

upravena ekonomická a sociální pravidla učitelů (pravidelná mzda). Školství nadále řídil stát.

Pokud vyučovalo v obecných a měšťanských školách více učitelů, vedoucí funkci zastával vrchní učitel či nadučitel. Podle § 12 se jednalo spíše o správcovství školy. Paragraf 13 umožňoval na dvě nebo tři učitelská místa ustanovit jednoho nadučitele a na čtyři až pět učitelských míst, dva podučitele. Na veřejných obecných školách měl právo zemský školní úřad a instituce, které školu financovaly (§ 50) ustanovit ředitele, učitele a podučitele.

Výše zmíněný zákon v §§ 26 až 42 „*O vzdělávání učitelů a uzpůsobení k učitelství*“ řešil kvalifikaci učitelů. Vzdělávání učitelů a tzv. učitelkyň se mírně lišilo. Učitelé kromě svého učiva učili navíc nauku o ústavě vlastenecké, polnímu hospodářství a hudbě, učitelky navíc nauku o domácím hospodářství, cizí jazyk, ženské a ruční práce. Vzdělání k těmto předmětům mohli učitelé dosáhnout v tzv. vzdělavatelkách. Po úspěšném absolvování kurzu získali tzv. vysvědčení dospělosti (§34), které dle § 38 učinilo kandidáta způsobilým k funkci podučitele nebo provizorního učitele. K definitivnímu ustanovení učitele, musel mít kromě vysvědčení způsobilosti, ještě nejméně dva roky praxe. Zkušební komisi ustanovil ministr záležitostí duchovních a vyučování, členy byli ředitelé a učitelé zmíněných vzdělavatelen, školní dozorcí, „*dokonalí učitelové škol obecných*“¹⁰ a zástupci církve.

Vysvědčení způsobilosti opravňovalo absolventy učit na obecných i měšťanských školách, nebo jen na školách obecných. Měli povinnost dále se vzdělávat školními časopisy, učitelskými bibliotékami, periodickými konferencemi a kurzy k tomu zřízenými.

Dá se říci, že byla tímto zákonem naplněna myšlenka Marie Terezie a její snahy o rozvoj školství ze 70. let 18. století.¹¹ Na výše zmíněný zákon navazoval další předpis

¹⁰ Zákon č. 62/1869 ř. z.

¹¹ Významnou změnou oproti všeobecnému školnímu řádu bylo rozdělení škol národních na obecné a měšťanské. Dříve tyto školy byly rozděleny na školy triviální a hlavní. Nové školy navštěvovaly děti venkovské chudiny, byla stanovena osmiletá povinná školní docházka, které rovněž chtěla dosáhnout i Marie Terezie ve svých reformách. Opět bylo školství řízeno státem. Růžena VÁŇOVÁ, *Vývoj počátečního školství v českých zemích*, Praha 1986, s. 165. Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 84–85. Vladimír JÚVA – Zdeňka VESELÁ, *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*, Praha 1988, s. 96.

pro obecné školy Prozatímní řád školní a vyučovací pro školy obecné.¹² Stanovil základní pravidla chování dětí ve škole, povinnosti dětí, učitelů a zákaz tělesných trestů. Základem byla až osmi třídní obecná škola. Obsah učiva prozatímně stanovilo ministerské nařízení č. 7078 ze dne 20. srpna 1870.

Církev chtěla prosadit zřízení konfesijních škol místo škol obecných. Odmítala účast kněžstva v zemských a okresních školních radách, a v tom jí podporovali i někteří čeští poslanci. Návrh na zřízení konfesijních škol a úpravu školní docházky z osmi na šest let byl schválen navzdory protestům učitelů těsnou většinou několika hlasů v dubnu 1883.

Novelou zákona o obecném školství z roku 1883 získala církev opět rozhodující vliv na vzdělávání.¹³ Rozhodovala o náplni vyučování i světských předmětů, nařizovala učitelům vyučovat v duchu katolické víry a znovu byly zavedeny úlevy v docházce dětí. Do účinnosti tohoto zákona měly měšťanské a obecné školy společnou správu. Počínaje rokem 1883/1884 se měšťanské školy osamostatnily a věnovaly se přípravě žáků pro průmyslové a hospodářské potřeby. Učitelé se ocitli pod drobnohledem církve nejen ve škole, ale i mimo ni. Paragraf 54 zmíněného zákona poskytl církvi nástroj k perzekvování učitelů, kteří se neztotožňovali s jejich názory a požadavky. Nové osnovy obsahovaly méně učiva. Definitivní školní řád vyučovací pro školy obecné a měšťanské nahradil Prozatímní řád školní a vyučovací pro školy obecné z roku 1870, který umožnil vnitřní rozvoj národního školství.

Zákon č. 159/1905 ř. z., paragrafem 13 umožnil obecným školám zakládat školní zahrady a hospodářská pokusná pole, zejména na venkově, kde mohly děti posledních třech ročníků pod dohledem zkušené osoby (školního správce) pracovat.¹⁴ Děti pracovaly ve skupinách hodinu týdně, hoši v sadu a děvčata se uplatnila při pěstování květin nebo v zelinářském oddělení. Rozšířilo se také pěstování her a sportů (§14) např. plavání, klouzání apod. Zákon stanovil povinné vyučovací předměty (viz příloha

¹² Zákon č. 105/1870 ř. z. ze dne 20. 8. 1870, jímžto se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné, 2010, <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021). Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 85.

¹³ Zákon č. 53/1883 ř. z. ze dne 2. 5. 1883, kterým se pozměňují ustanovení zákona ze dne 14. 5. 1869 č. 62/1869 ř. z., 2010, <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021). Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 86. Zdeňka VESELÁ, *Příspěvek k dějinám českého školství*, Praha 1984, s. 45–46.

¹⁴ Zákon č. 159/1905 ř. z. ze dne 29. 9. 1905, definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské, 2010, <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021). Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 86.

č. 1), cíl výuky a výchovy, rozhodoval o rozdělení na třídy a oddělení, stanovil počty učitelů, rozděloval školy na dívčí a chlapecké.

Zákonem č. 189/1919 Sb., a jeho novelou č. 292/1920 Sb., se mladá republika Československá soustředila na řešení nejpálčivějších úkolů. Spočívaly zejména ve vyrovnání stavu školství v celé republice včetně zvýšení počtu všech typů škol (povinnost zřízení obecné školy v obci, kde bylo v průměru 40 školou povinných dětí a měšťanských škol, kde v obci chodilo do obecné školy 400 dětí). Upevnil se vliv státu, naopak vliv církve byl omezen. Výuka byla modernizována, vyučovali odborně, pedagogicky a vysokoškolsky vzdělaní kantoři. Pokus o sjednocení školské soustavy prosazovaný zákonem č. 292/1920 Sb., nebyl však z velké části naplněn.¹⁵

1. 2 Vývoj a správa školství od r. 1922 do r. 1948

Z důvodu nenaplnění očekávaných změn výše zmíněným zákonem musel být přijat tzv. malý školský zákon č. 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských, prostřednictvím vládního nařízení č. 64/1925 Sb., ze 4. dubna 1925.¹⁶ Malý školský zákon z roku 1922 rozšířil povinnost školní docházky na 8 let na celém území ČSR a umožnil zřízení měšťanských škol a kurzů pro mládež 14 až 16 let. Neřešil však všechny oblasti, proto říšský školský zákon z roku 1869 zůstal zákonným podkladem až do roku 1948. Došlo ke snížení počtu žáků z 80 na 60, v jednotřídkách na 50 dětí. Kde bylo v obci více jak 50 dětí, vznikala jednotřídka, při trvalém překročení počtu dětí vznikla dvojtřídka. Takovéto školy v ČSR tvořili většinu. Na obecných a měšťanských školách byly zavedeny nové předměty, jako občanská nauka a výchova, výchovné ruční práce, tělesná výchova namísto tělocviku a nauka o národním hospodářství. Důležité postavení získala vedlejší školní činnost jako: sportovní hry, žákovské kluby, návštěvy biografu, spolupráce rodiny a školy, která posilovala povahové vlastnosti žáků (otevřenost, upřímnost, aktivnost, vztah ke kolektivu apod.). Na výuku náboženství chodily děti dobrovolně. Obecné školy

¹⁵ *Zákon č. 189/1919 Sb.*, ze dne 15. dubna 1919, o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích, 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/040-1919.pdf/> (8. 2. 2021). *Zákon č. 292/1920 Sb.*, ze dne 5. května 1920, jímž se upravuje správa školství, 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/054-1920.pdf/> (8. 2. 2021). Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 87.

¹⁶ *Zákon č. 226/1922 Sb.* ze dne 13. července 1922, jímž se doplňují a mění zákony o školách obecných a občanských, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1922/080-1922.pdf/> (8. 2. 2021). (Zákon byl proveden vládním nařízením č. 64/1925 Sb., ze dne 4. dubna 1925, kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1925/030-1925.pdf/> (8. 2. 2021)). Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 87. Zdeňka VESELÁ, *Vývoj českého školství*, Praha 1988, s. 77.

vzdělávaly společně dívky i chlapce, měšťanské školy zůstaly rozdělené na chlapecké a dívčí. Během třicátých vznikly postupně všechny učebnice pro obecnou i měšťanskou školu.

Veškeré úsilí o rozvoj školství přerušila šestiletá okupace.¹⁷ Docházelo k celé řadě závažných zvrátů ve správě škol. Tak jak v jiných oborech byl i ve školství vytvářen systém řízení „führerprincip“, který formou nařízení umožňoval v krátké době prosadit cokoliv (změna osnov, omezení českých středních i měšťanských škol). Státní ministr K. H. Frank nařídil zrušení českých jednotřídních obecných škol s méně než 20 žáky v obcích, kde žila německá většina a naopak zvýšit počty žáků v českých školách. Šířilo se pronásledování studentů i pedagogů včetně vyloučení ze středních škol hlavně žáků židovského původu.

Rok 1941/1942 se stal zásadním pro české školy. Došlo ke změně jejich organizační struktury dle vzoru německého školství a nařízena povinná výuka německého jazyka. Měšťanská škola na základě vládního nařízení č. 300/1941 ze dne 14. srpna 1941 o nové úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem stala tzv. školou hlavní (výběrovou) s omezeným počtem žáků.¹⁸ Jak je uvedeno v § 2 ..., *Měšťanská škola s českým vyučovacím jazykem je školou výběrovou. Je čtyřtřídní a připojuje se k čtvrtému postupnému ročníku obecné školy.*¹⁹

Vládní nařízení ze dne 6. dubna 1943 č. 97/1943 Sb., zveřejněné ve sbírce zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava vydané 15. dubna 1943, zrušilo okresní školní výbory a nahradily je školské úřadovny v čele s okresním školním inspektorem. Dalším nařízením ze dne 16. listopadu 1943, č. 302/1943 Sb., o místní školní správě vydané 3. prosince 1943 ve sbírce zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, došlo ke zrušení místních školních rad a školních výborů. Poslední léta nacistické okupace poznamenala školství totální mobilizací pracovních sil z řad studentů a učitelů, hlavně na práci ve válečném průmyslu.

¹⁷ Zdeňka VESELÁ, *Vývoj českého školství*, s. 126. Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 88–89.

¹⁸ *Vládní nařízení č. 300/1941 Sb.*, ze dne 14. 8. 1941 o nové úpravě obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1941/100-1941.pdf/> (8. 2. 2021).

¹⁹ Zdeňka VESELÁ, *Vývoj českého školství*, s. 126. Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 88–89. *Vládní nařízení č. 97/1943 Sb.* ze dne 6. 4. 1943, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1943/145-1943.pdf/> (8. 2. 2021). *Vládní nařízení č. 302/1943 Sb.* ze dne 16. listopadu 1943 nařízením o místní školní správě, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1943/047-1943.pdf/> (8. 2. 2021).

Po roce 1945 byly v souladu s Košickým vládním programem zrušeny veškeré předpisy vydané pro školy po 30. září 1938 a pro školní rok 1945/1946 již platily upravené přechodné učební osnovy a byly rozšířeny sítě škol. Zestátnění škol a právo na vzdělání pro všechny se stalo hlavní myšlenkou připravovaného nového školského zákona.²⁰

1. 3 Vývoj a správa školství od r. 1948 do r. 1953

První etapa poválečného vývoje ve školách byla uzavřena realizací prvního školského zákona č. 95/1948 Sb., ze dne 21. dubna 1948, účinný od 1. září 1948.²¹ Tento zákon poprvé v historii zavedl jednotnou soustavu vzdělávání tvořenou mateřskou školou a školami prvního, druhého a třetího stupně. První dva stupně pro děti od 6 do 15 let zahrnovaly pět ročníků národní školy a čtyři následné ročníky školy střední.

Národní školy zřizoval zemský školní úřad na návrh okresního školního úřadu.²² Výuka obsahovala deset předmětů: vyučovací jazyk, ruština, prvouka, vlastivěda, počty a měřičtví, psaní, kreslení, ruční práce, hudební a tělesná výchova. Původně zamýšlená reforma ustoupila požadavku „...zrychlit tempo industrializace našeho hospodářství, který byl motivován zostřenou mezinárodní situací na počátku 50. let“.²³ Z toho důvodu byla ponechána osmiletá školní docházka. Celkový plán na vybudování sítě škol spočíval ve zřízení národních škol tam, kde bylo více jak 20 dětí školou povinných v tříletém průměru. Otevření dalších tříd záleželo na počtu žáků v prvním ročníku nebo jednotřídní škole (limit 30 a ve vyšších ročnících 40 žáků).

Přijetí nového školského zákona č. 31/1953 Sb., mělo na československé školství negativní dopad.²⁴ Podle něj byla nejnižším stupněm mateřská škola s nepovinnou docházkou, dále osmiletá střední škola, vzniklá sloučením měšťanské

²⁰ Vladimír JŮVA – Zdeňka VESELÁ, *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*, s. 179. Jiří TOPINKA, *Príspevek k pořádání školských fondů*, s. 89–90.

²¹ *Zákon č. 95/1948 Sb.*, ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (první školský zákon), 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/038-1948.pdf> (8. 2. 2021). Vladimír JŮVA – Zdeňka VESELÁ, *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*, s. 179. Jiří TOPINKA, *Príspevek k pořádání školských fondů*, s. 89–90.

²² *Vládní nařízení č. 196/1948 Sb.*, ze dne 26. 7. 1948, platné spolu se zákonem z 1. září, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/069-1948.pdf> (8. 2. 2021). Jiří TOPINKA, *Príspevek k pořádání školských fondů*, s. 89–90.

²³ Vladimír JŮVA – Zdeňka VESELÁ, *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*, s. 180. Jiří TOPINKA, *Príspevek k pořádání školských fondů*, s. 89–90. Citace převzata z Vladimír JŮVA – Zdeňka VESELÁ, *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*, s. 180.

²⁴ *Zákon č. 31/1953 Sb.*, ze dne 24. 4. 1953, o školské soustavě a vzdělávání učitelů (druhý školský zákon), 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1953/018-1953.pdf> (8. 2. 2021).

a národní školy nebo prvních osm ročníků jedenáctileté střední školy poskytující základní všeobecné vzdělání. Nadměrný objem učiva přinesl žákům nemalé problémy, což se projevilo ve kvalitě výuky humanitních a estetických předmětů. Úpravu velmi kritizoval Otokar Chlup profesor Masarykovy univerzity v Brně, jehož názor nezůstal osamocen.

1. 4 Druhy škol ve sledovaném období

Národní školy pro děti od 6 do 15 let sahaly hluboko do minulosti rakousko-uherské monarchie.²⁵

Z počátku se dělily na:

- školy triviální (jednotřídky nebo dvoutřídky, zřizované při farách, vyučovalo se triviu, základům národního hospodářství, dívky se učily šití a pletení),
- školy hlavní nebo městské (dvou až čtyřtřídní působící ve městech, kromě trivia se učila i latina a základy odborných předmětů),
- školy normální (působily v sídlech zemských vlád a svou rozšířenou osnovou hlavních škol připravovaly v posledních ročnících budoucí učitele).

Rozdělení národní školy na školy obecné a měšťanské vzniklo v roce 1869 vydáním tzv. Hasnerova zákona. Školy obecné (nižší stupeň) poskytovaly primární vzdělání v prvních pěti třídách, školy měšťanské v navazujících třech třídách odpovídaly středním odborným školám.

Obecné školy vznikly jako nižší stupeň škol národních ustanovením zákona č. 61/1869 ř. z., pro děti od 6 do 11 let. Přijetím zákona č. 31/1953 Sb., se transformovaly do osmiletých středních škol. Účelem bylo, jak uvádí Jiří Topinka: „*aby děti v mravnosti a náboženství vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, znalosti a zběhlosti, jichž mají k dalšímu vzdělávání v životě potřebí, jim poskytovaly a byly základem, aby se z nich stali hodní lidé a občané*“.²⁶

Školy měšťanské poskytovaly vyšší vzdělání než škola obecná žákům od 12 do 15 let, byly přípravou ke studiu na učitelských ústavech a odborných školách.²⁷ Jednalo se o trojtřídní školy dle možnosti podporované obcemi - od roku 1903 rozšířené

²⁵ Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 88–90. Otokar CHLUP, *Pedagogická encyklopedie*, 1. díl, Praha 1938, s.212–213.

²⁶ Citace převzata z Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 86. Dále k tématu zákon č. 62/1869 ř. z., a zákon č. 31/1953 Sb.

²⁷ Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, s. 88–90. Otokar CHLUP, *Pedagogická encyklopedie*, s. 213–214.

o jednorocní učební kurz tzv. čtvrtý ročník. Po druhé světové válce se tyto školy přeměnily do tzv. středních škol a později se sloučily s obecnými školami do tzv. osmiletých škol.

2 Vývoj a správa spolkového života v českých zemích

Těsně spjatá s životem školy byla a vždy bude mimoškolní činnost v zájmových organizacích. Škola a společenský život v obci odjakživa patřily k sobě, Zpočátku se lidé ostýchali zapojit do takových činností, naštěstí se mezi nimi našli tací, kteří v nich dokázali probudit národní hrdost, vztah k lidovým tradicím, ke kultuře a sportu.

Sdružování do společenských komunit odedávna lákalo lidi rozdílných zaměření. Spojovala je láska ke sportu, k přírodě, k hudbě, k divadlu nebo k lidovým tradicím. Spolkový život, byl pro mnohé odpočinkem po tvrdé celodenní práci. Do života spolků promítali své znalosti, dovednosti a zkušenosti se snahou je předávat dalším.

2.1 Vývoj a správa spolkového života do roku 1918

Spolková činnost v českých zemích má prvopočátky v polovině 19. století.²⁸ Jak dokládají historické prameny, jejich zrodu se nevyhnuly obtíže finančního rázu pramenící z malé členské základny a měnící se politické situace. Do spolků vstupovali lidé z vlastního přesvědčení a osobní vůle patřit do společenství podobně smýšlejících lidí. Ottův slovník naučný nám poskytuje jednoduchou definici: „...*spolek je obecné sdružení či skupina osob*“.²⁹

Pravidla zprvu striktní byla liberalizována až po pádu bachovského absolutismu a vydání tzv. Říjnového diplomu včetně navazujících spolkových zákonů v 60. letech 19. století.³⁰ V této obrozenecké době narůstalo vlastenecké nadšení a podněcovalo lid ke společenským zábavám, tanci, zpěvu, ke společnému setkávání. Podle vzoru J. K. Tyla³¹ vznikaly na Moravě občanské besedy, čtenářské či pěvecké spolky. Velký podíl na zakládání a činnosti kulturních spolků mimo místní inteligence měli i kněží a bohoslovci, jako šířitelé národní vzdělanosti.³² V druhé polovině 19. století vznikaly

²⁸ Jan JANÁK, *České kulturní spolky na Moravě v prvním třiletí po vydání Říjnového diplomu*, in: Jan JANÁK – Bronislav CHOCHOLÁČ (ed.), *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*, Brno 2007, s. 80–96.

²⁹ Kol. autorů, *Ottův slovník naučný nové doby*. Praha 2003, s. 523.

³⁰ Jan JANÁK, *České kulturní spolky na Moravě v prvním třiletí po vydání Říjnového diplomu*, s. 85-86.

³¹ Josef Kajetán Tyl nar. 4. 2. 1808 v Kutné Hoře, zemřel 11. 7. 1856. Významná osobnost českého divadla z doby národního obrození. Autor České národní hymny. *Josef Kajetán Tyl, národní divadlo*, <https://www.narodni-divadlo.cz/cs/profil/josef-kajetan-tyl-1594657/> (8. 2. 2021)

³² *Historie i současnost Občanské besedy Kyselovice*, http://www.skyselovice.wz.cz/obec_obcanska.php/ (8. 2. 2021)

spolky podporující fyzickou zdatnost členů, jako byly Sokol, Orel, Skaut. Jejich činnost se podřizovala nově nastupujícím zákonům a nařízením.

První české spolky, jednalo se o spolky pěvecké a čtenářské, vznikaly kolem roku 1848.³³ Jejich založení iniciovali lidé vlastenecky smýšlející většinou z řad místní inteligence učitelé, úředníci, živnostníci. Společným mottem bylo pozvednout národní hrdost, uvědomění obyvatel, předávat své znalosti, poznání či národní tradice do povědomí obyvatel v obci a okolí. Z důvodu malého počtu členů se mohli scházet v místních hostincích.

V následujících letech můžeme zaznamenat nárůst i stagnaci nově vznikajících spolků, což ovlivňovaly převážně různě se měnící zákonné předpisy. Největší nárůst nastal po vydání liberálního spolčovacího zákona z roku 1868.³⁴

Zákony, patenty a nařízení o spolcích do roku 1918

Prvním důležitým ustanovením, podmiňujícím vznik spolku byl dvorský dekret, platný od 23. srpna 1764, který ustanovil, že společnosti v habsburské monarchii mohly vznikat pouze se souhlasem panovníka a na základě udělení koncese³⁵. V době, kdy monarchii postihla hospodářská krize, vydala Marie Terezie příkaz k zakládání společností na podporu zemědělství.³⁶

Na přelomu 18. a 19. století si politické poměry v zemi vynutily vznik právních norem umožňující úřadům kontrolovat a sledovat činnost společenstev podezřelých z nezákonné činnosti a případné prohřešky tvrdě trestat. V roce 1816 bylo významným počinem sepsání zásad pro zakládání ženských spolků za předpokladu, že budou mít pouze dobročinný a užitečný charakter.

Vůbec první zákonné ustanovení týkající se činnosti všech typů spolků, představoval dvorský dekret z 6. srpna 1840, který vymezoval poměr mezi soukromými a státními spolky.³⁷ Také důležitým ustanovením z 19. října 1843 bylo rozhodnutí o udělování koncese. Velkou podporu do spolkového života přinesly ústavy z let 1848 a 1849, které stanovily, že: *...,každý občan má petiční právo a právo tvořit spolky*", či: *...,že každý občan má právo se shromažďovat a tvořit spolky, pokud účel, prostředek*

³³ Jan JANÁK, *České kulturní spolky na Moravě v prvním třetíletí po vydání Říjnového diplomu*, s. 80–96.

³⁴ Tamtéž, s. 85 – 86.

³⁵ Koncese je oprávnění, výsada či úřední povolení k provozování živnosti.

³⁶ Jan JANÁK, *Spolky v českých zemích do roku 1951*, in: Jan JANÁK – Bronislav CHOCHOLÁČ (ed.), *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*, Brno 2007, s. 121–160.

³⁷ Tamtéž, s.125-126

nebo způsob a druh shromáždění nebo spolčení není protiprávní nebo státu nebezpečný".³⁸

Tato léta přinášela mnohdy nečekané zvraty, ovlivňující činnost společenství na několik dlouhých let zejména se jednalo o právě již zmíněné tělovýchovné spolky.

Císařský patent z 26. listopadu 1852 vymezil nové předpisy pro spolkovou činnost. Spolky členěné na politické a apolitické fungovaly na základě pravidel státní správy pro udělování koncese. Politické spolky zasahující do zákonodárství musely ukončit činnost.³⁹ Zákon o právu spolčovacím ze dne 15. listopadu 1867 č. 134 ř. z. § 4, formálně zrušil princip koncese, k činnosti stačilo oznámení zaslané zemské vládě.

V témže roce vznikl taxativní výčet důvodů pro zakázání spolku, což bylo výhodné zejména pro politické spolky, neboť zákaz činnosti musel obsahovat i konkrétní důvod.⁴⁰

Původní spolčovací zákon vyjma několika změn měl platnost ještě po vzniku Československé republiky. Nově mohl být spolek zakázán nebo rozpuštěn porušil-li zákon, protokol či jiné státní ustanovení.

Sokol do r. 1918

Uvolnění poměrů v Rakousko-Uhersku přálo zakládání různých kulturních vlasteneckých spolků, převážně zaměřených na fyzickou zdatnost jako byl i Sokol.⁴¹ Velkou roli při jeho založení sehrál Malypetrův ústav⁴², kde jedním z cvičenců a později cvičitelů byl Miroslav Tyrš⁴³. Spolu s Juliem Grégrem⁴⁴ oslovili cvičence Schmidtova ústavu a získali je pro založení českého tělocvičného spolku. V prosinci 1861 připravili

³⁸ Tamtéž, s. 125–126.

³⁹ *Císařský patent č. 253/1852 ř. z., z 26. listopadu 1852. 2010*, <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021). Karolína ADAMOVIČ – Ladislav SOUKUP. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň 2010, s. 291.

⁴⁰ Jan JANÁK, *Spolky v českých zemích do roku 1951*, s. 120–160.

⁴¹ *Historie Sokola*, <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky/> (8. 2. 2021)

⁴² Malypetrův ústav – tělovýchovný ústav založen 1851 – Piaristická kolej a gymnázium v Praze – kde byl roku 1862 založen Sokol. Ústav zřídil Jan Malypetr významná osobnost české politiky. *Janu Malypetrovi odhalili desku, zemřel před sedmdesáti lety*, in: *Kladenský deník.cz*, https://kladensky.denik.cz/zpravy_region/janu-malypetrovi-odhalili-desku-zemrel-pred-sedmdesati-lety-20170925.html/ (8. 2. 2021).

⁴³ Miroslav Tyrš. Narodil se 17. 9 1832 v Děčíně, studoval filosofii a některé přírodní vědy. *Miroslav Tyrš*, Archiv sportu a tv, inventář č. 60. NAD č. 120. in: Národní muzeum, <https://www.nm.cz/cs/file/2c7230e8a00ffff00cb479770438f6d5/5893/Tyr%C5%A1%20Miroslav.pdf/> (8. 2. 2021).

⁴⁴ Julius Grégr. Žil v letech 19. 12. 1831 - 4. 10. 1896, právník, politik, vydavatel. *Julius Grégr*, Bibliografický slovník, in: Bibliografický slovník českých zemí, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/GR%C3%89GR_Julius_19.12.1831-4.10.1896/ (8. 2. 2021).

stanovy Tělocvičné jednoty pražské a předložili je c. k. místodržitelství ke schválení.⁴⁵ Dne 16. února 1862 byla do Malypetrova ústavu svolána ustavující valná hromada. Tento datum je oficiálně považován za založení Sokola. Starostou byl zvolen Jindřich Fügner⁴⁶, místostarostou, později náčelníkem, Miroslav Tyrš. Tyrš razil hlavní heslo „Tužme se!“, Josef Barák⁴⁷ navrhl pozdrav „Nazdar!“, Fügner prosadil tykání a oslovení „Bratře“. První prapor a skicu krojů namaloval Josef Mánes.⁴⁸ Cvičení v Sokole bylo zahájeno již v březnu 1862. Nejednalo se však pouze o cvičební programy, ale členové se věnovali i tzv. úpolovým disciplínám jako byl šerm, vzpírání, zápas, vrh břemenem a také základům atletiky. Rozvíjel se bohatý společenský a kulturní život ve formě vzdělávacích přednášek, vznikly hudební, divadelní a loutkové soubory, byly pořádány koncerty, plesy a zábavy. Všechny akce musely být rakousko-uherským úřadům předem nahlašovány, nicméně činnost Sokola nebyla před válkou omezována.

Po vypuknutí války narukovalo mnoho sokolů do armády, takže ve spolicích zůstali starší muži, ženy, dorostenci a žáci. Sokolové projevovali loajalitu vůči státu propůjčením sokoloven na zřízení lazaretů, ženy pečovaly o zraněné vojáky. Přesto, že 24. listopadu 1915 došlo na základě výnosu rakousko-uherského c. k. ministerstva vnitra k rozpuštění sokolského ústředí ČOS, činnost sokolských jednot pokračovala. Mnoho členů sokolské organizace vstoupilo do cizineckých legií, ať to bylo ve Francii, v Itálii či v Rusku, kde počet mužů dosáhl celkového počtu sto tisíc. Význam sokolů pro vznik republiky ocenil i prezident T. G. Masaryk slovy „Bez sokolů by nebyly legie, bez legií by nebylo Československo“. Dne 28. října 1918 vznikl samostatný československý stát a vedení České obce sokolské rozhodlo o vytvoření tzv. Národní stráže, později vznikly z dobrovolníků pluky Stráže svobody, složené opět z členů sokolských jednot. V roce 1919 se zapojily do bojů s Maďary na Slovensku.

⁴⁵ *Historie Sokola*, <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky/> (8. 2. 2021).

⁴⁶ Jindřich Fügner - nar. 12. 9. 1822 obchodník a spoluzakladatel Sokola. *Jindřich Fügner*, Bibliografický slovník, in: Bibliografický slovník českých zemí, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/F%C3%9CGNER_Jind%C5%99ich_12.9.1822-15.11.1865/ (8. 2. 2021).

⁴⁷ Josef Barák, žurnalista, politik, spisovatel se narodil 25. 1. 1833 v Praze. *Josef Barák*, Bibliografický slovník, in: Bibliografický slovník českých zemí, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BAR%C3%81K_Josef_25.1.1833-15.11.1883/ (8. 2. 2021).

⁴⁸ *Historie Sokola*, Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky/> (8. 2. 2021).

Orel do r. 1918

V řadách Sokola bylo od počátku i mnoho křesťansky založených členů.⁴⁹ Ze strany Sokolů se množily útoky vůči nábožensky smýšlejícím členům a stávalo se, že byli napadáni někde i z organizace vylučováni. Ozývaly se hlasy pro založení vlastní organizace, ale nikdo si netroufal veřejně vystoupit proti národně osvědčenému Sokolu. V některých městech a obcích se začaly neorganizovaně zakládat tělocvičné odbory při katolických spolcích.

První křesťansko-sociální tělocvičný odbor na Moravě vznikl 5. července 1902 při Katolické jednotě sv. Josefa v Líšni u Brna farářem Metodem Hoškem. O rok později při Spolku katolických tovaryšů v Brně, kde byl iniciátorem výborný sportovec Josef Stříž a postupně se přidávaly další.

Zemský výbor moravsko-slezské organizace Křesťansko sociální strany navrhl na IV. sjezdu, konaném na Velehradě 21. a 22. srpna 1904 schválení rezoluce o zakládání tělocvičných odborů. Sjezd jednomyslně tuto rezoluci odhlasoval a následující rok byl v Brně utvořen přípravný výbor pro zřízení tělocvičných odborů. Přijetím zmíněné rezoluce došlo k zásadní změně důvodu pro zakládání křesťanských tělocvičných odborů. Důvodem nebylo, že jim to v Sokole není dovoleno, ale posilování svého zdraví, tělesné zdatnosti a náboženského sebevědomí. Rezoluce IV. sjezdu a výzva faráře Jana Šrámka⁵⁰ zvýšila aktivitu a počet nově založených křesťanských sociálních tělocvičných odborů rychle rostl.

V r. 1908 vzniklo 17 tělocvičných odborů křesťansko-sociálních.⁵¹ K růstu přispěl i V. sjezd tělocvičných odborů 5. července 1908 v Kroměříži. Vyškovský předseda Křesťansko-sociální strany farář Štěpán Klapil na základě jednání s orelskými organizacemi cizích států navrhl pojmenovat naše odbory podle Slovinského vzoru „Orel“. Název „Orel“ byl přijat na manifestačním křesťansko-sociálním sjezdu v Olomouci dne 31. května 1909. Vedení schválilo zavést stejnokroj: černé šaty a boty, bleděmodrou košili, kožený pás s monogramem Orla, čapku s modrou vložkou

⁴⁹*Historie Orla na Moravě*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=pocatky_orla_morava/ (8. 2. 2021).

⁵⁰ Jan Šrámek, profesor theologie, nar. 12. 8. 1870 v Grygově u Olomouce., politik, zakladatel Křesťansko - sociální strany (1899). Prosadil předání katolické tělovýchovné jednoty Orel k dispozici branné moci nově vzniklé ČSR. *Jan Šrámek*, in: Internetová encyklopedie dějin Brna https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2570/ (8. 2. 2021).

⁵¹*Historie Orla na Moravě*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=pocatky_orla_morava/ (8. 2. 2021).

a šikmým pérem po straně. Z Ústředí tělocvičných odborů při Všeodborovém sdružení vznikla Zemská rada Orla, v čele Janem Šrámkem. Její součástí byla Zemská tělocvičná rada. Náčelníkem odboru a později vedoucím orelských tělocvičných odborů se stal František Příkryl. V r. 1909 utvořilo Všeodborové sdružení křesťansko-sociální pro stále rostoucí počet tělocvičných odborů zvláštní Ústředí tělocvičných odborů v Brně.

Od roku 1909 se konaly každým rokem Orelské slety, kde předváděli svá cvičení muži, ženy a dorost, prosná, a na nářadí.⁵² Na III. zemském sletu Orla v Kroměříži 1912 požadoval předseda Jan Šrámek zastavení sletů a stanovil Orlu úkol: „*Orel se musí stát velkou organizací výchovnou*“. V Brně začal vycházet časopis Orel jako významná ideová podpora pro výchovu mládeže. Činnost se soustředila na tematické přednášky, vlastivědné výlety do přírody v zimním období na kulturní programy. Přesto, že Česká obec sokolská deklarovala zlepšení vztahů, pokračoval neúprosný boj proti „klerikalismu“ orelských odborů v Čechách i na Moravě. *Orel musí stále hájit ideály křesťanství, jež je označováno za rakovinu lidstva.*“

Připravoval se I. slovanský slet Orla na 5. a 6. července 1915 v Kroměříži s mezinárodní účastí, když Sarajevský atentát 28. června 1914 na následníka trůnu překazil všechny plány, neboť vypukla 1. světová válka. Odbory postupně zanikaly, takže v roce 1917 zůstalo na Moravě činných pouze 19 odborů s 884 členy.

Po nastoupení nového císaře Rakousko-Uherska Karla I. došlo k uvolnění politického napětí a čeští spisovatelé vystoupili s požadavkem zrovnoprávnění Čechů v Rakousko-Uhersku. V den zahájení Říšské rady ve Vídni 20. května 1917 požadovali čeští poslanci přetvoření Rakousko-Uherska ve spolkový stát rovnoprávných národních států. Starosta Josef Šrámek svolal na 28. října 1917 III. říšskou konferenci Orla do Brna a vyzval vzhledem k uvolnění politického života k obnově činnosti Orla.

Skaut do r. 1918

První Skautské skupiny se v České republice se objevily v roce 1911 z podnětu středoškolského profesora Antonína Benjamina Svojsíka.⁵³ Od počátku se jednalo o uskupení nenáboženská, motivovaná vlastenectvím a láskou k přírodě. Svojsík

⁵² *Historie Orla na Moravě*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=predvalecne_slety/ (8. 2. 2021).

⁵³ Roman ŠANTORA – Václav NOSEK – Slavomil JANOV – Václav DOSTÁL. *Skautské století*, Praha 2012, s. 17, 33.

se s nadšením věnoval propagaci skautingu, psal poutavé články, pořádal přednášky a dobrodružné výlety do přírody se svými studenty, dokonce se v létě 1911 vydal do Anglie, aby požádal propagátora skautingu R. Baden-Powella o svolení vydat jeho knihu *Scouting for Boys* v českém jazyce a upravit ji pro české poměry. Knihu „Základy junáctví“ vydal v květnu 1912. Jeho původním záměrem bylo zavést skauting do výchovy v Sokole, ovšem sokolové se s jeho záměrem neztotožnili a odmítli jej jako cizáckou myšlenku. Spolu s dalšími přáteli tedy založil v Praze 15. června 1914 spolek Junák – český skaut; prvním starostou se stal Čeněk Klika, o tři roky později jej ve funkci vystřídal Josef Rössler – Ořovský. Název organizace „Junák“, navrhl bohemista František Bílý. Vznikaly dalších různě ideově i politicky orientované skautské spolky. Následovala výchova vedoucích v kurzech pro rádce a vůdce. Do skautského hnutí se postupně zapojily i dívky. První dívčí skautskou dužinu „Sasanky“ a následně „Odbor pro dívčí skautskou výchovu“ při Junáku založily v roce 1915 Vlasta Štěpánová a Anna Berkovcová. Během první světové války se skauti zapojili jako dobrovolníci v humanitních organizacích Červený kříž a České srdce, pomáhali v hospodářství všude tam, kde scházeli muži odvedeni na frontu a také se zrodil český rodinný skauting, jehož založení inicioval Eduard Štorch.

Po vyhlášení československé samostatnosti skauti nabídli pomoc Národním výborům.⁵⁴ Spolu se sokoly strážili důležité objekty, pomáhali při tlumočení, obsadili místa telefonistů, mezi nově vznikajícími institucemi založili kurýrní službu, roznášeli důležité poštovní zásilky a tajné depeše, což bylo v té době nebezpečné a složité zorganizovat.

2. 2 Vývoj a správa spolkového života od roku 1918 do roku 1948

Tuto kapitolu je vhodné uvést citací „...*Národ, který se osvobodí, nabude svébytnosti a státní samostatnosti, nalezne v sobě zpravidla tolik odvahy, životadárné síly, vynalézavosti a činorodé pile, že je ve srovnání se svou minulostí k nepoznání – alespoň po nějaký čas. Platilo to a platí. Cosi podobného se dostavilo i u národa československého, respektive českého a slovenského.*“⁵⁵

⁵⁴ Karel PACNER, *Osudové okamžiky Československa*. Praha 2012, s. 100–106

⁵⁵ Zdeněk KÁRNÍK, *Malé dějiny československé (1867-1939)*, Praha 2008, s. 194.

Otázka zdraví obyvatel potom, co za války zkusili, byla v době poválečné mimořádně důležitá.⁵⁶ Vybudovat prakticky neexistující zdravotnictví na evropské úrovni dostupné pro všechny občany se stalo prioritou, zvláště obory týkající se porodnictví, života novorozenců, zvládnání epidemií hlavně tuberkulózy, nemoci chudých vrstev společnosti. V oblasti zvýšení úrovně stravování, získávání stravovacích návyků ovlivňujících změnu životního stylu měly být nápomocny tělovýchovné organizace. Předurčovala je k tomu vysoká veřejná organizovanost a jisté zkušenosti v domácím prostředí. Na území ČSR působilo hned několik tradičně velmi iniciativních tělovýchovných organizací jako Sokol, Dělnická tělovýchovná jednota, Orel, Skaut.

Konkrétně masová organizace Sokol (v roce 1923 jeho členská základna čítala 603 903 členů) oslovovala veřejnost svým posláním a důležitostí tělovýchovy, svobodou smýšlení v demokratickém a pokrokovém duchu a oddaností službě svému národu, což bylo určitým podáním pomocné ruky k uskutečnění vládních záměrů.

Dělnická tělovýchovná jednota (dále jen DTJ) založená roku 1897 měla na rozdíl od Sokola napojení a na dělnickou tělovýchovnou internacionálu. Co se týká účasti na národně politických akcích, postupovala DTJ a Sokol stejně.

Rozdíly mezi Sokolem a Orlem byly markantnější. Orlové se k účasti žen a dorostenek na cvičeních stavěli konzervativně. Druhou nejpočetnější tělovýchovnou organizací ČSR byl Deutscher Turnverband (dále jen DTV). Jednalo se o agresivní nacionalistickou rasistickou organizaci. I když se v průběhu 20. let demokratizovala, nakonec nad ní převzala velení skupina tzv. Kameradschaftsbundu v čele s Konrádem Henleinem a jeho stoupenci. Do cvičení a výchovy zapojila militaristické prvky a postupně se stala údernou složkou pronacistické Sudetendeutsche Partei.

Bratrská německá tělovýchovná organizace ATUS (Arbater-Turn- und Sportverband) sdružující členy německé sociální demokracie, spolupracovala na mezinárodní úrovni s DTJ.

Během druhé světové války (1938 převzaly iniciativu německé spolky, naopak činnost spolků českých byla zastavena, z důvodů zapojení do československého odboje. Mnozí představitelé uvedených českých organizací zaplatili za své přesvědčení a odbojovou činnost životem.

⁵⁶ Tamtéž, s. 197–199.

Tato situace přetrvala až do konce války, kdy v roce 1945 byly na základě Benešových dekretů všechny spolky rozpuštěny a na podkladě nových pravidel mohly české spolky znovu činnost obnovit.

Zákony, patenty a nařízení o spolcích od roku 1918 do r. 1948

Po vzniku Československa se tzv. recepční zákon č. 11/1918 Sb., přejímal veškerou rakousko-uherskou legislativu.⁵⁷ Spolky mohly nadále existovat podle spolkového zákona z roku 1867. Ústavní listina Československé republiky č. 121/1920 Sb.⁵⁸, znamenala první změnu pro spolkové činnosti. Pátá hlava tohoto dokumentu garantovala spolkům práva a svobody v podobě svobody tisku, shromažďování zakotvených v § 113 a 114.

Převratnou změnu spolkům přinesla Ústava republiky a v ní zakotvené právo tvořit spolky za podmínky, že svojí činností neporuší trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád. V nové Československé ústavě je však možnost rozpuštění spolku definována obecněji, takže v praxi mohlo při uplatňování tohoto ustanovení docházet k určitým potížím.

Zákon č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních, ustanovil, že v případě vypuknutí války, nebo v případě ohrožení celistvosti země, veřejného klidu či pořádku, je možno uplatnit opatření omezující dočasně svobody zaručené Ústavou v §§ 107, 112, 113 a 116.⁵⁹ Na činnost spolků se nejvíce vztahoval § 8 tohoto zákona, podle něhož mohly být spolky a jejich pobočky (krom spolků výdělečných) podrobeny zvláštnímu úřednímu dozoru, nebo dokonce zastavení činnosti spolku.

Novela zákona č. 125/1933 Sb.⁶⁰, ze dne 10. července 1933, § 8 umožňovala bezpečnostního úřadu nastolit nad spolky dohled ve zvláštních případech pozastavit jejich činnost. Novým spolkům vydávalo povolení Ministerstvo vnitra ČR nebo zmocněný úřad.

V únoru 1939 vláda připravovala vládní nařízení, které mělo zavést tzv. povolávací princip, což znamenalo, že na základě určitých stanovených kritérií

⁵⁷ Václav DUSIL, *Spolky, shromáždění a politické strany*, Praha 1936, s. 87–88.

⁵⁸ *Ústavní listina č. 121/1920 Sb.*, <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mjsqawta/> (8. 2. 2021). Václav DUSIL, *Spolky, shromáždění a politické strany*, s. 87–88.

⁵⁹ *Zákon č. 300/1920 Sb.*, 2010, <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mzqgawta/> (8. 2. 2021). Václav DUSIL, *Václav. Spolky, shromáždění a politické strany*, s. 401–402.

⁶⁰ *Zákon č. 125/1933 Sb., jímž se mění zákon o mimořádných opatřeních*, 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1933/044-1933.pdf/> (8. 2. 2021).

mohl být spolek prohlášen za zaniknutý.⁶¹ Toto vládní nařízení vešlo v platnost až po vzniku Protektorátu Čechy a Morava, v březnu 1939, jako vládní nařízení č. 97/1939 Sb., jímž se mění zákon z 15. listopadu 1867, č. 134/1867 Sb., ř. z., o právu spolčovacím. Článkem prvním tohoto vládního nařízení byl změněn § 6 zákona o spolčování z roku 1867: *Jest-li spolek dle účelu neb dle nařízení svého proti zákonu neb právu aneb státu nebezpečný, může zemský úřad zřízení jeho zavěditi.*⁶²

Po druhé světové válce upravil spolkovou činnost dekret prezidenta republiky č. 81/1945 Sb.⁶³, o některých opatřeních v oboru spolkovém, ze dne 25. září 1945. Mezi tato opatření patřilo:

- vydání majetku spolkům, které byly rozpuštěné za 2. světové války;
- spolky, které chtěly svou činnost obnovit, musely tuto skutečnost nahlásit spolkovému úřadu;
- na spolky německé a maďarské se vztahovaly předpisy o zajištění a konfiskaci nepřátelského majetku.

Tento dekret rozpouštěl všechny spolky, uvedené v rámci prezidentského dekretu č. 5/1945 Sb. II.⁶⁴, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, ze dne 19. května 1945, a majetek těchto spolků byl dán pod národní správu.⁶⁵ Ústavní proces, zastoupený ústavodárným shromážděním, které mělo vytvořit novou ústavu Československé republiky, byl na základě výsledku voleb z roku 1946 ukončen v únoru 1948 jinou než parlamentní cestou.

⁶¹ Renata VESELÁ, *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků: (1919 - 1952)*. Brno 1995, s. 15-18.

⁶² Karolína ADAMOVIČ –Ladislav SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 291

⁶³ *Dekret prezidenta republiky č. 81/1945 Sb.*, o některých opatřeních v oboru spolkovém, 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/038-1945.pdf/> (8. 2. 2021). Renata VESELÁ, *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků: (1919 - 1952)*, s. 15-18.

⁶⁴ *Dekret č. 5/1945 Sb. II.*, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/004-1945.pdf/> (8. 2. 2021).

⁶⁵ Renata VESELÁ, *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků: (1919 - 1952)*, s. 15-18.

Sokol 1918-1948

V období první republiky se stal Sokol celonárodní organizací.⁶⁶ Počet členů se blížil k milionu členů. Sokolovny vyrůstaly téměř v každé obci a sokolští sportovci získávali významná ocenění. Na OH 1924 v Paříži získal zlatou medaili gymnasta Bedřich Šupčík⁶⁷. Činnost Sokola se rozvinula v plné síle i v kulturní, sociální, ekonomické a politické oblasti.

Sokolský odboj

Přišel rok 1938 a vrcholily přípravy X. všesokolského sletu. Třicet tisíc sokolů předvedlo historicky známou skladbu „Přísaha republice“. Mnichovská dohoda a následná okupace českých zemí v březnu 1939 iniciovala vytvoření organizace Obec sokolská v odboji, v jejímž čele stanuli čelní činovníci sokolské obce. Odbojová síť nezůstala před gestapem dlouho utajena. K. H. Frank nařídil zastavení její činnosti. V září 1941 nastoupil do funkce zastupujícího říšského protektora Reinhard Heydrich a rozpoutal krvavé represe proti českému odboji. V noci 7. a 8. října nařídil zahájit „Akci Sokol“. Došlo k zatýkání členů vedení sokolské obce, žup i sokolských jednot, celkem bylo pozatýkáno 1500 sokolů, kteří byli transportováni nejprve do Malé pevnosti Terezín a poté do koncentračního tábora v Osvětimi. Během zatýkání podepsal Reinhard Heydrich úřední výměr o rozpuštění České obce sokolské a zdůvodnil jej masovou účastí sokolů na odbojovém hnutí. Sokolové spolupracovali při atentátu na Reinharda Heydricha, což pojali jako odvetu za mrtvé členy z „Akce Sokol“ a popravení náčelníka Pechláta⁶⁸. V období druhé světové války bylo dle svědectví sokolských jednot Čech a Moravy vězněno 11 611 členů sokolské obce, 1212 sokolů a sokolek nacisté popravili v koncentračních táborech, v káznicích a věznicích jich zemřelo 2176. Po skončení druhé světové války se sokolská organizace začala znovu formovat. Na konci roku 1947 působilo v 52 župách 3686 jednot a poboček s více jak milionem členů.

⁶⁶ *Historie Sokola*, <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky/> (8. 2. 2021).

⁶⁷ Bedřich Šupčík - Rodák z Trumau u Vídně (22. 10. 1898), vyrůstal u tety na Kroměřížsku, první československý olympijský vítěz, majitel kompletní medailové sady pod pěti kruhy ve sportovní gymnastice. *Bedřich Šupčík*, <https://www.olympic.cz/sportovec/1527--bedrich-supcik/> (8. 2. 2021).

⁶⁸ Augustin Pechlát (nar. 26. 8. 1877 v Praze) vysokoškolský profesor tělocviku, člen Sokolské revoluční rady, od roku 1939 náčelník České obce Sokolské. *Augustin Pechlát*, https://vets.estranky.cz/clanky/galerie-hrdinu/dr_-augustin-pechlat.html/ (8. 2. 2021).

Orel 1918-1948

O obnovení činnosti rozhodl sjezd delegátů orelských odborů 5. ledna 1919, po návratu vojáků z front.⁶⁹ Při sjezdovém hlasování bylo schváleno:

1. Dosavadní tělocvičné odbory Orla při straně křesťansko-sociální se ruší.
2. Orel se přetvořuje v samostatný ústřední spolek „Československý Orel“ s působností na území celé Československé republiky, se sídlem v Brně.
3. Nové stanovy, následně schválené ministerstvem vnitra 10. června 1919.
4. Zavedeno oslovení bratře, sestro a tykání v tělocvičnách a při veřejném vystupování.
5. Rozšíření „Československého Orla“ na Slovensko.

Navrhovaná změna orelského kroje, zavést místo barvy černé barvu olivově šedou, definitivně schválila Ústřední rada Čs. Orla až na zasedání 11. ledna 1920.

Po schůzi Ústřední rady z 25. března 1919 se ústřední orgány zaměřily na budování samostatné orelské organizace. Usnesení z IV. orelské konference konané dne 5. ledna došlo k faktickému osamostatnění Orla od Křesťansko-sociální strany v rámci celé republiky. Předložené stanovy schválilo ministerstvo vnitra 10. 6. 1919. S usnesením nesouhlasil Zemský svaz Orla v Čechách. Po dalších jednáních na schůzi 10. ledna 1921 přešlo všechno členstvo do Čsl. Orla s ústředím v Brně. Župy vznikly v r. 1920–1921.

Aby Orli prokázali loajalitu vůči mladé České republice, utvořili dvě čtyř dobrovolníků na výpomoc Československé armádě k potlačení puče maďarských komunistů na Slovensku. Dne 13. prosince 1920 nastoupilo 300 Orlů a poprvé po boku Sokolů vykonávali strážní službu v brněnských objektech, aby zabránili komunistickému puči. Přesto se vzájemné vztahy mezi oběma organizacemi nezlepšily.

Doba první republiky byla dobou boje o politickou moc ve státě mezi několika politickými stranami. Katolická církev čelila sílícímu protikatolickému boji. Docházelo k ničení soch a křížů na náměstích, v kostelích, kaplích i školách, zabírání kostelů, kaplí a far, vykrádání majetku. Na straně Orla stála pouze lidová strana.

Také Sokol se plně zapojil do této kampaně a v ústředním Věstníku sokolském (XXII. roč., ze 6. 5. 1920) zakončuje jeden z mnoha výpadů proti církvi: „*Proto jsme a musíme býti proti náboženství vůbec a jsme a musíme býti proti katolicismu. Nastává*

⁶⁹ *Historie Orla na Moravě*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=znovuobnoveni_po_prvni_svetove_valce/ (8. 2. 2021).

konečné účtování s Římem. Autor Dr. Kunstovný. „Tělocvičný ruch“, orgán Dělnických tělocvičných jednot, nabádal členy k vystupování z církve.

Brněnský Valný sjezd Čs. Orla rozhodl o přípravě sletu v roce 1922 a organizačních změnách zapracovaných do nových stanov schválených výnosem ministerstvem vnitra 29. 12. 1921. Zásadou nových stanov bylo jednotné členství a hierarchie řídicích orgánů: valný sjezd, ústřední rada a župní rady. Zemské, okrskové a župní rady se staly pomocnými orgány. Čs. Orel vstoupil do Svazu Slovanského Orelstva a do Mezinárodní katolické unie tělovýchovy v Paříži. Brněnský slet v roce 1922 měl velký ohlas, mezi veřejností přibývalo nových členů, rozvinula se tělovýchovná a kulturní činnost, stavěly se orlovny, stadiony a hřiště, Katolické a Lidové domy.⁷⁰ Třicátá léta jsou v orelské tělovýchově spojena s brannou výchovou, zavedením pořadových cvičení podle vojenského vzoru a o rok později povinná branná výchova.⁷¹

Plánované a již plně připravené sjezdy čs. Orla odsouhlasené slety Čs. Orla r. 1939 a 1949 se neuskutečnily, neboť začalo pronásledování Orla německými nacisty a v r. 1949 Orla zakázali komunisté.⁷²

Dne 16. září 1939 přijalo Národního souručenství usnesení, že organizační samostatnost čtyř tělovýchovných svazů České obce sokolské, DTJ, Orla a skautského Junáka zůstává zachována.

Ústřední orelská pouť na Sv. Hostýně a 22 poutních místech mariánských 17. a 18. srpna 1940 bude navždy spjata se jménem Augustina Schuberta, ústředního vzdělavatele Orla, kterého 30. srpna zatklo Gestapo. Dne 15. května 1941 byl Gestapem zatčen a vzat do vazby MUDr. Vojtěch Jílek⁷³, náčelník Orla od r. 1936, zastřelen pod obrazem Sv. Václava v Kounicových kolejích 30. září 1941. Ve stejný den byl v Praze zastřelen Dr. Pechlát, náčelník ČOS a další členové orelské organizace byli

⁷⁰ *Historie Orla na Moravě.* OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=slet_brno_1922/ (8. 2. 2021).

⁷¹ *Historie Orla na Moravě.* OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=30_leta_orla/ (8. 2. 2021).

⁷² *Historie Orla na Moravě.* OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=2_sv_zakaz_orla/ (8. 2. 2021).

⁷³ Vojtěch Jílek nar. 14. 4. 1908 v Brně, vystudoval lékařskou fakultu. Byl vášnivým sportovcem, startoval za atletický klub SK Moravská Slavia Brno, člen náčelnické rady Československého Orla, od 1936 náčelník, vyznamenán zlatá medaile "Orel zásluze" in memoriam. *Vojtěch Jílek*, Internetová encyklopedie dějin Brna, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1407/ (8. 2. 2021).

zatčení, popraveni nebo odvezeni do koncentračních táborů. Činnost Orla na Moravě zastavilo policejního ředitelství v Brně výměrem, ze dne 30. listopadu 1941 č.j. 7256/1 s příkazem, že jmění se zajišťuje, spolkové domy a úřadovny se zavírají. Tímto výměrem však nebyla zastavena činnost Orla v Čechách. Teprve 30. září 1942 K. H. Frank v zastoupení říšského protektora výměrem ze dne 23. září 1942 rozpustil "Tělocvičný svaz Orel" a vyhlásil zabavení jeho majetku s odůvodněním, že činnost Orla byla říši nepřátelská. V září 1939 začalo další zatýkání a perzekvování dalších předních představitelů a řadových členů Orla.

Hlavou a výkonným orgánem odboje v letech 1939–1945 se stal náčelník Čsl. Orla MUDr. Vojtěch Jílek spolu se starostou Čsl. Orla Dr. Janem Šrámkem, sledovaným po celou dobu zřízení Protektorátu Čechy a Morava (15. března 1939) pod přísným dozorem gestapa.⁷⁴

Starosta Čsl. Orla Dr. Jan Šrámek, předseda Československé strany lidové, splnil přání prezidenta Beneše a 27. července 1939 tajně odjel do Londýna a stal se předsedou exilové vlády. Exilová vláda a exilová armáda v Anglii vyslala skupinu parašutistů s úkolem odstranit Reinharda Heydricha. Úkol byl splněn, i když s obtížemi 27. května 1942 v 10,35 v Praze Libni. Když Jozefu Gabčíkovi selhala zbraň, jeho kolega Jan Kubiš duchapřítomně hodil plastickou trhavinou pod kola Heydrichova auta a ten za několik dnů 4. června 1942 podlehl těžkému zranění. Po jeho smrti byl do Prahy vyslán protektor Daluge, který ihned vyhlásil stanné právo. Pomsta si vyžádala mnoho nevinných obětí. Jen málo se jich po válce vrátilo z koncentračních táborů.

Skončila druhá světová válka a postupně začala obnova jednot a žup.⁷⁵ Brzy po osvobození padaly návrh na sjednocení tělovýchovných a sportovních spolků pod organizační celek s názvem Sokol. Dokonce Ústřední národní tělovýchovný výbor v čele s Antonínem Hřebíkem chtěl převzít velení. Vedení Sokola však změnilo ke slučování postoj a raději přistoupilo na federativní sjednocení, kdy samostatnost jednotlivých svazů zůstane zachována. K tomuto návrhu se připojil i prezident Edvard

⁷⁴ *Historie Orla na Moravě*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=2_sv_orlesky_odboj/ (8. 2. 2021).

⁷⁵ *Historie Orla na Moravě*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=2_obnova_orla/ (8. 2. 2021)

Beneš. Po dlouhém jednání došlo 16. listopadu 1946 k ustavující valné hromadě Československého tělovýchovného svazu (ČsTS).

Byly schváleny stanovy, podle nichž zakládá 40 organizací tělovýchovných, sportovních, turistických a junáckých dobrovolnou dohodou ČsTS, jehož konečným cílem má být co největší rozvoj a zdokonalení tělesné výchovy ve všech jejích odvětvích, aby bylo zlepšeno tělesné zdraví, zvýšena zdatnost duševní a ušlechtilost mravní co nejširších vrstev lidu a aby národ Čechů a Slováků se ctí obstál v mezinárodních utkáních a vystoupeních.

Skaut 1918-1948

Období první republiky bylo skautingu nakloněno. Dne 7. června 1919 vznikla z Junáka nová organizace v čele s prvním propagátorem skautingu Svojsíkem „Svaz junáků-skautů Republiky československé“. ⁷⁶ Záměr Svojsíka spojit všechny různorodé odnože skauta se v jednu velkou organizaci se nepodařil. Objevily se další organizace založené na principu náboženském (Liga katolických skautů), národnostním (židovské spolky), politickém (sociální-demokraté založili Skauti DTJ), národní socialisté založili organizaci (Junáci volnosti) apod. Některé souběžně působící organizace se sdružily v konkurenční „Federaci československého junáka“. Skauty podporoval i Tomáš Garrigue Masaryk 9. května 1920 převzal nad nimi patronát a věnoval jim slavnostní prapor. V témže roce se českoslovenští skauti zúčastnili prvního světového skautského jamboree v Londýně. V roce 1922 se stal Svojsík zakládajícím členem výboru Mezinárodní skautské kanceláře. Členská základna doznala velkého nárůstu členů, takže v roce 1923 měl svaz 23 tisíc členů a v roce 1938 tento počet vzrostl na 65000 tisíc.

Ve dvacátých letech se ústředí skautingu snažilo práci zkvalitnit např. vydáváním metodických příruček, rozdělením organizací do věkových kategorií, navržením skautských krojů, vznikly tzv. odborky. V roce 1923 vznikla první lesní škola, tehdy šlo o kurz pro vedoucí oddílů (iniciátor F. A. Elsner), následovala Moravská lesní škola vedená Velenem Fanderlíkem, vznikla první skautská rezervace. Situace ve státě dávala tušit vznik válečného konfliktu, proto se skautští vedoucí zaměřili na brannou výchovu svých členů. V té době již také existovala řada tematicky zaměřených oddílů; vodní skauti, lyžařské, cyklistické, vědecké, letecké oddíly, radiotelegrafisté.

⁷⁶ Zdeněk BAUER a kol., *Klub zvědavých dětí, Jaroslav Foglar a Protektorát*. Praha 2018, s. 61–74.

Na podzim roku 1938 zemřel zakladatel A. B. Svojsík. Po jeho smrti se skaut začal ubírat jiným směrem. Skautské oddíly v obsazeném pohraničí zažívaly smutné období. Majetek svazu byl zabrán Hitlerjugent, činnost skautů utlumena. Skautské organizace patřící do pravicové části politického spektra hledaly možnosti přežití v nových politických podmínkách a tak založili v lednu 1939 nový národní svaz „Junák-ústředí skautské výchovy“ v čele s velitelem Václavem Vlčkem. Vedoucí Junáka museli být členy Strany národní jednoty, čímž byl narušen princip apolitičnosti skautingu. Tato organizace je historicky považována za předchůdce pozdějšího Junáka. Nacistická okupace však změnila veškeré plány.

V době protektorátu trvala citelná materiální krize a po vypuknutí druhé světové války zatkli a odvěkli nacisté do koncentračních táborů mnoho skautských představitelů. Přes veškerou snahu vedení udržet mládežnickou činnost Junáka, jej okupační orgány zakázaly. Dne 28. října 1940 nařídil K. H. Frank rozpustit Junáka jako nepřátelskou organizaci a jeho majetek v hodnotě 25 milionů korun zkonfiskovat. Ostatní skautské organizace zvláště v Praze mohly pokračovat v činnosti. Řada organizací svou skautskou činnost skryla pod hlavičku organizace „Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě“, jejímž modelem a ideovým cílem byla převýchova a podpora protektorátního vlastenectví, některé oddíly se přetvořily na kluby „Mladý hlasatel“, nebo se uchýlily pod hlavičku Sokola.⁷⁷

Řada skautů se zapojila do protifašistického odboje, mnozí odešli do zahraničí, někteří pomáhali při ilegálním přechodu hranic. Z mnohých můžeme jmenovat odbojovou skupinu „Odboj slezských junáků“, které vedl Vladimír Čermák. Odhalení těsně před osvobozením Ostravy mělo za následek zatčení a zastřelení všech členů skupiny. Na jejich památku vznikla pod Lysou horou mohyla Ivančena. Někteří skauti se staly přísluhovači okupační nacistické správy jako bývalý legionář a skautský vedoucí Eduard Chalupa, významný představitel „Kuratoria“.⁷⁸

Pražské povstání v květnu 1945 přineslo pro organizaci novou naději. Počet členů vzrostl na čtvrt milionu členů. V poválečné republice se však začaly projevovat nedemokratické praktiky. Na nátlak KSČ II. junácký sněm 10. září 1945 odhlasoval vstup Junáka do „Svazu české mládeže“ s dílčí autonomií a vlastními stanovami.

⁷⁷ Viktor PORTEL, *Hledání lilie, Junák - český skaut, Skautský institut a Post Bellum*, 2. 12. 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=vUKhjjFkUs4/> (8. 2. 2021).

⁷⁸ Viktor PORTEL, *Hledání lilie, Junák - český skaut, Skautský institut a Post Bellum*, 2. 12. 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=vUKhjjFkUs4/> (8. 2. 2021).

Někteří členové Junáka však vstoupili do KSČ a prosazovali stanovisko jednotné výchovy mládeže „v duchu lidově demokratické republiky“, a tato linie se jim podařila prosadit na pražském sněmu v roce 1946. Jak se rozšiřovala členská základna, bylo třeba pořádat více kurzů pro vedoucí oddílů. Kapacity nestačily a úroveň postupně začala klesat. Skauti se zapojili do plnění veřejně prospěšných úkolů stanovených Junáckou dvouletkou např. odpracovat 70 hodin zdarma.

Do řad Junáka začaly stále více pronikat komunistické myšlenky, čímž se prohluboval spor mezi zastánci apolitičnosti členů a skauty-komunisty. Skupina brněnských komunistických skautů připravila tzv. „*Junácký manifest*“, a v něm přepracovala skautské ideály v komunistickém duchu. Proti tomu skupina skautů z Ivančic vydala „*Skautský manifest*“, zdůrazňující platnost dosavadního zákona a duchovní rozměr skautingu. Rozhodnout měl celostátní sněm v únoru 1948.

2. 3 Vývoj a správa spolkového života od roku 1948 do roku 1953

Po druhé světové válce nastalo období nejistoty.⁷⁹ Stále více podpory společnosti získávala Komunistická strana Československa. Po únorovém puči, kdy převzala moc ve státě, nastalo období „převýchovy“ obyvatelstva. Kultura byla jedním z nástrojů využitých k uskutečnění tohoto cíle.⁸⁰ Úkolem bylo získat a názorově sjednotit co nejvíce levicových kulturních pracovníků a jejich prostřednictvím zdůrazňovat význam národních tradic, husitství, obnovit obrozenecké ideály a posilovat národní hrdost. Vznikem tzv. akčních výborů (21. 2. 1948), které se z podnětu Klementa Gotwalda staly určující politickou silou v zemi, začaly čistky v oblasti politického, hospodářského i společenského života země.

Akční výbory řídil Ústřední akční výbor Národní fronty (dále jen ÚAV NF).⁸¹ Očistu prováděla jedna ze tří ustavených speciálních komisí, která měla v kompetenci provést očistu společenského života v zemi. Stala se jediným odvolacím orgánem, kde se mohli nespravedlivě perzekvovaní lidé dožadovat nápravy. Většinou odcházeli s cejchem nepřátel režimu. Pro většinu z nich to znamenalo vyloučení ze spolku a dokonce konec profesní kariery. Komisi předsedal Jan Drda, který na ustavující schůzi komise prohlásil: „*Musíme se svědomitou přísností a uváženou citlivostí zkoumat všechny takové případy, musíme kulturním pracovníkům zaručit, aby všichni ti,*

⁷⁹ Alexej KUSÁK, *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: 1998, s. 152.

⁸⁰ Tamtéž s. 143-145.

⁸¹ Jiří KNAPÍK, *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha 2004, s. 22.

*kdo se podílejí na distribuci kultury, byli národu věrní. Jsme povinni střežit mravní i politickou čistotu a pokrokovou linii našeho kulturního života“.*⁸²

Převzetím moci komunistickou stranou Československa v únoru 1948 došlo k absolutní likvidaci jednotlivých spolků, neboť dle zákona č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních měly být vytvářeny dobrovolné organizace v duchu zásady demokratického centralismu, což znamenalo podřízení se ústřednímu výboru Komunistické strany.⁸³ Orgány KSČ rozhodovaly o směřování spolků, jejich činnosti a složení výborů v celé jejich hierarchii až po nejvyšší orgány. Vytratila se jejich samostatnost a hlavně nezávislost.

Omezování náboženské svobody, dozor státních úřadů, omezení a cenzurování tisku, ekonomická závislost na státu a perzekuce se týkaly všech druhů církví.⁸⁴ Kruté trestána byla zvláště katolická církev potažmo kněží, kteří byli sledováni úřady a státní bezpečností. Hrozilo jim odnětí státního souhlasu k výkonu funkce kněze, což také v mnoha případech úřady využili.

Politické procesy vedly nejen k trestání jednotlivých osob, ale také k likvidaci spolků. Orelská organizace byla zakázána, Sokol postupně včleněn do socialistické tělovýchovy. Činnost Skauta byla ukončena v roce 1951 a jeho majetek převeden do nově vzniklé organizace Pionýr.

Zákony, patenty a nařízení o spolcích od roku 1948 až 1953

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, ze dne 9. května 1948 zakotvila spolčovací právo v § 24 (jest povoleno, zakládat spolky, pokud tím nebude ohroženo lidově demokratické zřízení, veřejný pokoj a řád) a § 25 (zaměstnanci mohou vytvářet sdružení v jednotné odborové organizaci za účelem hájení svých práv).⁸⁵

V době nacistické okupace docházelo k zákazům činnosti či rozpouštění spolků, nové spolky vznikaly sporadicky. První zákon, který de facto zrušil platnost zákona č. 137/1867 r. z., o právu spolčovacím byl až zákon č. 68/1951 Sb., který stanovil, že podle § 9: „... *Spolky vzniklé před 1. říjnem 1951 (dále jen spolky), které vyvíjejí*

⁸² Tamtéž s. 23.

⁸³ Renata VESELÁ, *Spolkový zákon v praxi některých brněnských spolků (1919 – 1952)*, s. 21– 22.

⁸⁴ Karel KAPLAN, *Československo v letech 1948 až 1953: pomocný studijní text pro gymnázia*. Praha 1991, s.75–76.

⁸⁵ *Zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky*, 2010, <http://specp.prf.cuni.cz/lex/150-48.htm/> (8. 2. 2021)-

svou činnost ve shodě se zájmy pracujícího lidu, se mohou přeměnit v organizace nebo do nich včlenit; spolek se může přeměnit též v jiný vhodný útvar nebo do něho včlenit. Způsob přeměny nebo včlenění spolků, jakož i zánik zbylých spolků a způsob, jak bude naloženo s jejich majetkem, upraví ministerstvo vnitra v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady obecným právním předpisem“⁸⁶.

Ministerstvo vnitra, národní výbory a další úřady příslušné podle úkolu organizace měly dohlížet na život v dobrovolných spolcích, aby jejich činnost byla v duchu zásad lidově demokratického zřízení.⁸⁷ Dobrovolnými organizacemi dle § 5 tohoto zákona byly pouze: Revoluční odborové hnutí, Československý svaz mládeže, Svaz československo-sovětského přátelství, Československý svaz žen, Československá obec sokolská, Československý červený kříž, Jednotné svazy zemědělců.⁸⁸

Nový zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních, přeměnil a omezil existenci spolků podle lidově demokratického zřízení. Nově dobrovolné organizace, kde stát zasahoval do jejich majetkových práv a prakticky od 1. října 1951 ztratily svou nezávislost a samostatnost.

Sokol 1948-1953

V únoru 1948 odmítlo vedení ČOS vytvořit tzv. akční výbory, které měly provádět „očistu od reakčních živlů“.⁸⁹ Po únorovém převratu se Sokol dostal zcela pod vliv komunistické moci a postupně byl včleněn do socialistické tělovýchovy.

Orel 1945-1948 - Konec etapy Čs. Orla a Hostýnská pouť 1947

Zániku orelské organizace přecházela tradiční pouť na Sv. Hostýně, které se zúčastnilo 100 tisíc orelských poutníků, aby zde požadovali povolení alespoň kulturně výchovné činnosti pro mládež.⁹⁰ Toto setkání mělo dalekosáhlé následky. Byl vyvolán jeden z prvních velkých soudních procesů komunistického režimu, v němž bylo odsouzeno 18 členů náčelnických rad a ústřední kanceláře Čs. Orla k vysokým trestům. Jak proces probíhal, jakým způsobem byla vynucována přiznání, nám dokazuje zpráva

⁸⁶ *Zákon č. 68/1951 Sb.*, 2010, <https://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-kterym-se-meni-zakon-c-681951-sb-o-dobrovolnych-organizacich-a-shromazdenich-8198.html/> (8. 2. 2021).

⁸⁷ Renata VESELÁ, *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků: (1919 - 1952)*, s. 21–22.

⁸⁸ Tamtéž, s. 23–24.

⁸⁹ *Historie Sokola*, <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky/> (8. 2. 2021).

⁹⁰ *Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace*, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=hostynska_pouty_1947/ (8. 2. 2021).

dr. Jana Hanuše, kterou o Hostýně 1948 uvádí ve své obsáhlé knize „Orelské osobnosti“ u br. Bohuslava (Slávka) Koukala. Dobře nám poslouží i xeroxové opisy „Rozsudků jménem republiky“, kterými JUDr. František Rutar, předseda zvláštního senátu, zrušil v roce 1968 rozsudek bývalého státního soudu v Brně ze dne 24. 6. 1949 ve spojení s rozsudkem Nejvyššího soudu v Praze ze dne 10. 11. 1950.

Nově utvořená vláda pod vedením Klementa Gottwalda se mezi prvními akty usnesla sloučit dosavadní tělovýchovné organizace v jeden celek. Orlu byla zastavena činnost, ale organizace nebyla úředním zásahem hned zrušena. Každá organizace měla svůj akční výbor, který měl dbát pokynů Ústředního akčního výboru v Praze. Akční výbor Orla vedl Alois Večeřa, kanceláře ústředí zůstaly v dosavadních místnostech i s dosavadním personálem, nesměly však vyvíjet žádnou činnost.⁹¹ Někteří orelští funkcionáři se za pomoci úředníků pokoušeli vymoci na Ústředním akčním výboru další trvání Orla jako spolku kulturně náboženského. Dne 30. září byla ústřední kancelář převzata zástupci Sokola a Orel skončil svoji činnost koncem října 1948. Přiblížila se doba konání orelské pouti na svatém Hostýně, kam Orlové přišli jako obvykle ve velkém počtu. Státní bezpečnost toto setkání označila za zločin velezrady a pozavírala do vězení orelské vedoucí osobnosti. Rozsudkem státního soudu, odd. Brno, ze dne 24. 6. 1949, byl B. Koukal uznán vinným pro zločin velezrady, spolčení se za účelem zničení a rozvracení lidově demokratického zřízení a odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 15 roků, peněžité náhradě za vězení, konfiskaci jmění apod. Podobně byli potrestáni další bratři a sestry – vězení v celkové hodnotě 84,5 roku. Státní prokurátor však proti rozsudku odvolal k Nejvyššímu soudu a současně se odvolali i obžalovaní. Nejvyšší soud v Praze rozhodnutím z 10. 11. 1950 zvýšil trest Koukalovi na 18 roků vězení – a celkový výměr trestů zvýšil z 84,5 roku na 151 roků vězení.

Skaut 1948-1953

Únorový převrat roku 1948 však ovlivnil chod připravovaných událostí. Ministr Alexej Čepička předvolal k osobnímu jednání náčelní Vlastu Koseovou a náčelníka Rudolfa Plajnera. Ten po vyhoceném jednání rezignoval na funkci náčelníka a navrhl zřízení Ústředního akčního výboru Junáka, pověřeného řídit organizaci do plánovaného

⁹¹ *Historie Orla na Moravě*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=hostynska_pout_1948/ (8. 2. 2021).

sněmu 28. února.⁹² Skauti, členové KSC spolu s dělnickými uční 25. února ústředí obsadilo, zřídilo akční výbor, který se přihlásil k politice KSC, zrušil sněm a křesťanské skautské oddíly. V roce 1949 Junák oficiálně zrušil své členství v mezinárodních skautských organizacích.

Skauting byl postupně likvidován a na školách propagována nově vznikající organizace Pionýr založená paradoxně na svátek svatého Jiří patrona Junáka 24. dubna 1949. K definitivnímu rozpuštění Junáka došlo 1. ledna 1951 a jeho majetek získala organizace Pionýr. Většina skautů byla za svou činnost v Junáku perzekvována. Někteří začali organizovat protikomunistický odboj a byli odsouzeni k několikaletému odnětí svobody, často do krutých komunistických pracovních táborů. Političtí vězni se však nevzdávali. Vytvářeli skautské skupiny i v pracovních táborech, skládali skautský slib v improvizovaných podmínkách.

2.4 Druhy spolků ve sledovaném období

Sokol⁹³ - od svého založení v roce 1862 vycházel z odkazu Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera. Jeho zaměření na sportovní, pohybovou, kulturní i společenskou aktivitu oslovilo širokou veřejnost bez rozdílu věku či společenského postavení. Sokolové byli aktivní silou v obcích, hrdí na svou tradici a vedení k vlastenectví, mravnosti, čestnosti, vzájemné úctě. V době vlády KSC došlo k jeho zrušení, k obnovení činnosti došlo po sametové revoluci 1989.

Orel⁹⁴ - křesťanská sportovní organizace, jejíž prioritou byla výchova dětí a mládeže v duchu křesťanských hodnot a podpora sportu pro všechny. Orel se vyčlenil z tělovýchovné organizace Sokol z důvodu útoků vůči křesťansky zaměřeným členům, proto v roce 1902 vznikly první křesťansko-sociální tělocvičné odbory, pojmenované od května 1909 Orel. V letech 1948 - 1950 probíhaly s vedoucími představiteli Orla politické procesy a následně došlo k zákazu jeho činnosti. Obnoven byl až po roce 1990.

⁹² Viktor PORTEL, *Hledání lilie, Junák - český skaut, Skautský institut a Post Bellum*, 02. 12. 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=vUKhjFkUs4/> (8. 2. 2021). Historie. *skaut.cz*, <https://www.skaut.cz/skauting/historie/> (8. 2. 2021).

⁹³ *Historie Sokola*, Dostupné z: <https://www.sokol.eu/> (8. 2. 2021).

⁹⁴ *Historie Orla na Moravě*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, <http://orel.cz/> (8. 2. 2021).

Dělnická tělovýchovná jednota (DTJ)⁹⁵ - se vyčlenila ze Sokola na přelomu 19. a 20. století. Důvodem byla třídní nerovnost v Sokolské organizaci, kdy se dělný lid cítil odstrkovan a ponižován. Nově založená organizace DTJ se stala odnoží sociální demokracie s cílem zvýšit zdravotní úroveň nejširších vrstev pracujícího lidu. Ideovým podkladem hnutí DTJ byl socialismus. V roce 1948 došlo k jejímu rozpuštění. Jako většina spolků obnovila DTJ svou činnost až po roce 1990.

Skaut⁹⁶ – založen v roce 1914 jako uskupení nenáboženské, motivované vlastenectvím a láskou k přírodě s hlavními principy respektování mravních hodnot, službou společnosti, podporou a rozvojem osobnosti, odpovědnosti za sebe a kamarádství. Po roce 1948 byl Skaut rozpuštěn a jeho majetek převzala v roce 1951 Pionýrská organizace. K obnově došlo po roce 1990.

To byla všeobecná historie spolkové činnosti od jejího založení až do konce roku 1953 včetně zákonné legislativy, na jejímž podkladě spolky v různých časových obdobích vyvíjely svou činnost. Je zřejmé, že v každé době měly své příznivce a odpůrce, musely čelit politickým změnám ve státě, nacistickému a posléze i komunistickému teroru. Mnoho řadových členů a osobností těchto organizací skončilo svůj život na popravišti, v koncentračních táborech či v komunistických pracovních táborech.

⁹⁵ *Historie dělnických tělovýchovných jednot*, <https://www.sdtj.cz/o-nas/> (8. 2. 2021).

⁹⁶ *Historie skautingu*, <https://www.skaut.cz/skauting/program/> (8. 2. 2021).

3 Vývoj Národní školy v Chropyni

České školství prošlo v historii řadou reforem, které reflektovaly politické a sociální změny ve společnosti. Tomuto fenoménu se nevyhnula ani národní škola v malém moravském městě Chropyni. Postupně zásluhou vzdělaných a pokrokových lidí získala své příznivce a podporovatele, jak můžeme zjistit studiem historických pramenů hluboko do minulosti.

3.1 Národní škola do r. 1922

První zmínka o školství v Chropyni pochází z roku 1561. Tehdy vznikla v obci bratrská škola, směřující ke vzdělání ducha, zušlechtění mysli, zjemnění mravů. O žácích se říkalo, že chodí na „mores“, tedy se jdou naučit slušným mravům.⁹⁷ Toto rčení se omezilo na místo Chropyn a dodnes jsou lidé obrazně posíláni „na moresy“ do Chropyně, což je důkazem, že uchovaná paměť „o moresích“ se vztahuje na významné postavení tehdejší Chropyně oproti ostatním okolním vsím. Vždyť v historii, byly středisky vzdělanosti pouze kláštery a lid obecný většinou neměl ke vzdělání přístup.⁹⁸

V roce 1615 nahradila bratrskou školu Jezuitská elementární škola otevřená pro místní mládež na zámku. Správa školy byla duchovní, podřízená arcibiskupství. Po krátkém čase musela prostory zámku opustit a přestěhovat se do staré nevyhovující budovy v místech dnešní radnice.⁹⁹

V období třicetileté války zemřelo mnoho dospělých i dětí, po válce zůstalo v Chropyni pouze 147 poddaných.¹⁰⁰

Po tomto krušném období se začala Chropyně znovu důsledně a nepřetržitě vyvíjet, doslova vstala z popela a na konci 19. století opět stála v popředí národních, hospodářských a pokrokových úsilí: „...*Nemíníme to na plano lichotiti svým krajanům; budiž jim to jen důvodem, aby ještě dále kráčeli jistě a bezpečně, aby v obci své rodné uchovávali dřevní dobrou pověst, neoblomnou vůlí a snahou za vším co jest dobrého, ušlechtilého a mravného. Nová doba má nové požadavky větší a důležitější pro rozvoj*

⁹⁷ Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti*, s.3 Antonín OTAHAL PLEŠOVSKÝ, *Ječmínek : Slavnostní spisek na paměť 25leté činnosti čtenářsko-pěveckého spolku „Ječmínka“ v Chropyni. Holešov 1890*, s. 9.

⁹⁸ Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Paměti městečka Chropyně z let 1880–1953*, s. 132a–132b.

⁹⁹ Státní okresní archiv v Kroměříži (dále SOKA Kroměříž), fond (dále jen f.) B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 6.

¹⁰⁰ MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně...*, s. 83–84, 85, 152.

*národa našeho. Každý národ i jednotlivec má spěchati za skvělým cílem osvěty a mravnosti, a běda tomu, kdo se opozdí.*¹⁰¹ To byla malá sonda hluboko do historie počátků školství a poměrů v městečku Chropyně.

Nyní se posuneme o několik století do roku 1850, kdy v Chropyni stála přízemní budova nové školy s vysokou šindelovou střechou, jednou učírnou, kde se již nacházela na rozdíl od předcházející budovy školy ve všech místnostech podlaha, řádná tabule, 18 školních lavic, místnost pro pomocného učitele, byt nadučitele a záchody.¹⁰²

Učitelem neboli „rektorem“ jak se tehdy říkalo, se v nové škole stal Josef Navrátil. Jak uvádí kroniky, byl to moc dobrý učitel, zpěvák a mistrný houslista. Ve škole působil také výpomocný učitel, tzv. „praeceptor“. Praeceptor se neměl valně, bydlel v učírně, kde měl své nářadí, postel, kufr a musel i dříví štípat.

Učívalo se katechismu, biblickým příběhům starého zákona „druhý díl“ a každou sobotu se četlo a učilo evangelium. Nejlepší žáci uměli počty tzv. „regula de tri“ (což byla trojčlenka), do roku 1850 se učili „kurentní“ písmo (v kronikách uvedeno jako tzv. „švabach“) a v krasopise psávali jeden řádek také latinkou. Ti byli také zapsáni do zlaté knihy a při vizitaci: „...za přítomnosti inspektora děkana, kněží, vrchního zástupce kostela, obecního úřadu a jiných předních občanů bývali chváleni a odměněni.“¹⁰³

Děti chodily do školy pouze v zimním období do 12 let. Mládež již od 10 let zůstávala doma k domácí a polní práci, hlídání dětí nebo pasení dobytka a do 18 let chodila v neděli na tzv. „opakovací hodinu z náboženství“, střídavě chlapani a dívky. Jako zajímavost uvádím, že žákem této školy byl také Eduard Vašica, později velmi vážený občan a starosta města, velký bojovník a podporovatel vzdělanosti a kultury v obci.¹⁰⁴ „Povinná školní docházka“ na osm let: „...od dokonání 6 roku až do skončení 14 roku životního...“ byla zavedena až tzv. Hasnerovým zákonem, konkrétně §21.¹⁰⁵

Po učitelovi Navrátilovi přišel v roce 1859 do Chropyně Karel Kopecký. Mladý učitel plný elánu pro práci s dětmi. Ze školáků založil kapelu, která se v krátké době

¹⁰¹ Tamtéž s. 83-84, 85, 152.

¹⁰² SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 7. MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně...*, s. 30.

¹⁰³ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 7.

¹⁰⁴ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 7. MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně...*, s. 30-31.

¹⁰⁵ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 7. Zákon č. 61/1869 ř. z.

osvědčila, však liknavostí rodičů a netečností obecního výboru zase zanikla. Dokázal zahrát (podle vzpomínek jednoho z jeho žáků – Antonína Homolíka) na jakýkoli nástroj, dějinám českého národa učil „vlastenecky“ a podle kroniky: „...*tak pěkně se poslouchal jako v pohádce...*“¹⁰⁶

Nový školní zákon (1864) nařizoval zvolit školní výbor pro zajištění péče a potřeby školy. V Chropyni však bylo vše jen na papíře, ale ve skutečnosti se nedělalo nic, obecní úřad neměl zájem ani o částečnou opravu školy. Děti měly ve škole zimu, učitelé žili v bídě a jejich tehdejší platy špatně vybírané, k živobytí nestačili. „...*Náš pan rektor však máje v obci pole a dobrou manželku – hospodyně bídy neměli.*“¹⁰⁷ V této budově se učilo až do roku 1874, kdy byla postavena budova dnešní školy na náměstí se čtyřmi učírnami.

Poměry ve státní správě mnohdy zásadně ovlivňovaly podmínky vzdělávání dětí v místní škole. Zvolení zastupitelé nedbali řádného hospodaření s veřejnými finančními prostředky. Jak uvádí Fišer, situace radikálně gradovala po roce 1864, kdy po úpravách zákona o obcích byli do nového obecního výboru zvoleni poprvé i čtyři domkaři.¹⁰⁸ Na první schůzi výboru 26. 7. 1864 požádal jeden z nich, obuvník Vašica, o kontrolu příjmů a hospodaření předchozího starosty, což nebylo po chuti přítomným radním. Vzniklý konflikt se neustále prohluboval podáváním žalob k obecnímu výboru a soudu. Osobní nevraživost umocňovaly ještě některé hospodářské záležitosti, jako byl odprodej obecních pozemků dráže a cukrovaru či dělení pastvisek (o kterých bude později řeč ve spojitosti se stavbou nové školy.)

Situace se začala měnit po volbách o tři roky později (1867), kdy se starostou stal Antonín Homolík. Spory o členství v obecním výboru však nepřestaly, došlo i k paradoxní situaci, kdy na radnici seděli dva obecní výbory starý a nový a členové dřívějšího výboru odmítali vydat úřední spisy. Jak zachytil jeden z aktérů Eduard Vašica: „... *obyvatelé celého městečka stáli na náměstí a čekali, co se bude dít. Násilí ovšem nebylo zapotřebí a „starý úřad se tiše“ přesunul do nálevárny Schönbečkovy a tam zlořečili Homolíkovi starostovi, že se přidal k domkařům.*“ Spory dále pokračovaly. Bývalý obecní úřad: „...*měl též na většinu usedlých vliv nemalý,*

¹⁰⁶ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 8.

¹⁰⁷ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 8. MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně...*, s. 31.

¹⁰⁸ Zdeněk FIŠER, *Kapitoly z dějin Chropyně*, Chropyně 1990, s. 11-12.

anž za nich se hodně pilo“,¹⁰⁹ což se od nového úřadu nedalo očekávat, intrikoval dále, přičemž hlavně útočili na nového starostu Homolíka. Ten posléze na konci roku 1867 skutečně odstoupil. Zřejmě pod dojmem všeobecné únavy byl starostou zvolen nejstarší člen obecního výboru Karel Vitík, jinak ovšem, jak je v kronice jedovatě poznamenáno, „proslulý karbaník“ a situace se pak přece utišila.¹¹⁰

Článek neznámého chropynského patriota, dobře obeznámeného s místními poměry v Chropyni na konci 60. let 19. století poodhalil složité období v malém hanáckém městečku či spíše velké vesnici. V Olomouckých novinách¹¹¹ ze dne 9. ledna 1869 můžeme najít článek, ve kterém neznámý autor apeluje na občany města, aby se smutnou a tíživou situaci školy snažili zvrátit.¹¹² Z článku cituji: „...neb jeden učitel v jedné toliko jizbě okolo 300 dítek vyučující nikterak požadavkům nynější doby vyhověti nemůže. Co se této věci týče, nelakoťte, to by bylo tím největším mrháním. Avšak nemíním zde jen vystavení a rozšíření budovy školní, nýbrž hlavně na to chci vaši pozornost obrátiti, abyste až se bude jednat o obsazení podučitele, tomuto kromě části, která jemu od p. rektora přísluší, znamenitě služné zvýšili, a sobě vplyv na obsazení vyhradili, aby byl naším učitelem, a nebyl nucen po domech vyučovat a pánům a paničkám ručičky líbati a jak tito pískají, tak tančiti. Vy potřebujete úpřimného rádce a vůdce.“

Dopis dále nabádal k ukončení mnohaletých sousedských sporů, nastolení klidu a pokoje, aby představení obce důsledně vykonávali své povinnosti. Příkládal důležitost vzdělávání, a to nejen všeobecnému, ale i právnímu, aby mohla být vyřešena problematika dosud zanedbávaného školství, zejména ustanovením kvalitních učitelů.¹¹³

Tento přechodný a smutný stav přetrvával až do r. 1869, kdy tzv. Hasnerův zákon svěřil školství pod správu státu. Duchovenstvem, poslanci, ba dokonce ani lidem nebyl

¹⁰⁹ Podle dochovaných svědectví se zdá, že značný vliv na konání starého výboru měl židovský nájemce palírny Salomon Schönbeck.

¹¹⁰ Jak nechal na základě své výpovědi, zapsat v roce 1880 Eduard Vašica do Pamětní knihy městečka Chropyně, nebyly poměry ve městě nejlepší, spíše naopak. Sedláci na obecním výboru v Chropyni hospodařili po svém a značně svérázně. (MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně...*, s. 8-38, Zdeněk FIŠER, *Kapitoly z dějin Chropyně*, s. 11.)

¹¹¹ V šedesátých letech 19. století začalo na Moravě vycházet několik českých novin. Začátkem ledna 1866 se objevily Olomoucké noviny výrazně zastávající národnostně české pozice. Jejich vydavatelem byl žurnalista Josef Černochoch, velký vlastenec. Pro své přesvědčení měl neustálé problémy s rakouskou policií a justicí, za své články byl pokutován a kázeňsky trestán. Aby se vyhnul několikaletému žaláři, uprchl do Berlína a Olomoucké noviny přestaly být roku 1869 vydávány. Krátce před jejich zánikem vyšel tento článek, týkající se školy v Chropyni.

¹¹² Zdeněk FIŠER, *Kapitoly z dějin Chropyně*, s. 11.

¹¹³ Tamtéž s. 11.

s nadšením přijat. Do té doby podléhali učitelé dozoru farního úřadu, mnozí v euforii slavili vymanění se z jejich područí, z některých škol odstraňovali i katolické kříže. V Chropyni však byl učitel mírné povahy a s kněžími vždy dobře vycházel.¹¹⁴

Zřízením místního cukrovaru a otevřením železnice 1869 nastal do Chropyně velký příliv dělného lidu.¹¹⁵ Cukrovar i velkostatek zaměstnával mnoho dělníků. S tím byl spojen i nárůst řemeslníků, obchodníků, obecních zřízců, učitelů a také nárůst školou povinných dětí.

Stále se hovořilo o nové škole, ale z různých důvodů se stavba odkládala.¹¹⁶ Hlavně sedlákům se zdála zbytečnou a poukazovali na s ní spojené vysoké výdaje. Věci se hnuly kupředu, teprve když byl Eduard Vašica 1. února 1871 zvolen předsedou místní školní rady. Po neuvěřitelném úsilí, které vyvinul, bylo rozhodnuto postavit novou školu na místě bývalého púllánu č. 40 tj. na východním rohu náměstí.

Hejtmanství a Okresní školní rada nařídila dle zákona volby do místní školní rady, ale z důvodu nepřítomnosti českých poslanců na sněmu lid i obecní úřady odmítali po tři roky volby do místní školní rady.¹¹⁷ V listopadu 1870 za úřadování starosty Vitíka přesvědčoval Eduard Vašica obyvatele Chropyně, aby se neprotivili zákonu, volby nebojkotovali, neboť škola takový úřad potřebuje. Na jeho naléhání se nakonec podařilo místní školní radu zvolit.

Předsedou byl zvolen farář Bayer, místopředsedou E. Vašica. Předseda se po dvou měsících funkce vzdal a dne 1. února 1871 nastoupil do funkce předsedy Eduard Vašica. Nový předseda se s plnou vážností chopil funkce a při přebírání spisů škol, našel výnos okr. Hejtmana z 8. ledna 1870, v němž bylo obecnímu úřadu nařízeno do jednoho roku školu postavit, proto objevený výnos předložil 4. května 1871 místní školní radě ke schválení s tím, že by měli předejít možným komplikacím, vše uvést do pořádku ku prospěchu svých dětí. Rada rozhodla, připravit vše potřebné ke stavbě nové školy.

Občané Záříčí, jejichž děti také navštěvovaly chropynskou školu, však věděli, že nepůjde vše tak hladce jak se jevílo. Než aby přispívali na stavbu školy do Chropyně,

¹¹⁴ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 8. MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně...*, s. 31.

¹¹⁵ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 32

¹¹⁶ Zdeněk FIŠER, *Kapitoly z dějin Chropyně*, s. 12

¹¹⁷ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 7–8. Zákon 48/1868 ř. z.

rozhodli se postavit školu svojí. Obec se odškolila a ve školním roce 1872/73 se již v Zářící vzdělávalo na jednotřídní škole 107 žáků.

V Chropyni se, jak předpokládali, chystaly teprve nákresy. Ve školním roce 1873/74 navštěvovalo školu 341 dětí, vyučovalo se na staré škole a to půldenně). Majitelé velkostatku a cukrovaru se stavbě snažili zabránit, neboť obec se rozhodla postavit školu na pozemcích, bývalého půllánu č. 40, které cukrovar od J. Láníka koupil.¹¹⁸

Po mnohých peripetiích a bojích bylo dne 1. února 1873 usneseno místní školní radou, že bude postavena škola čtyřtřídní.¹¹⁹ Po dlouhém dohadování o potřebnosti stavby čtyřtřídní školy v Chropyni 3. září 1873 započala stavba nové školy položením základního kamene.¹²⁰

Velkostatek, cukrovar a mnozí poplatníci nepodporovali finančně stavbu, jak bylo dohodnuto.¹²¹ Tehdejší starosta Zháněl s radními a místní školní radou však byli odhodláni stavbu dokončit. Než byl spor o náklad na školu vyřízen, vypůjčili si na vlastní hypotéky 10 000 zl. a dostali povolení od moravského výboru zemského vyzvednout z kroměřížské spořitelny hotovost za odprodané pozemky, dále asi 8 000 zl. za odprodané obecní pastoušky a peníze utržené za obecní pozemky. Při stavbě došlo k nedopatření, které vysvětluje, proč chodba a schody do prvního poschodí jsou tak úzké. Inženýr p. Králíček (hlavní stavitel) totiž chybně naměřil prostor pro schodiště a ustanovená komise rozhodla, že světnice se zúžit nesmějí.

Konečně byla stavba dokončena a dne 7. září 1874, vystaveno povolení k jejímu užívání. Po dvou letech po stavbě školy si učinil velkostatek nároky na bývalou školní budovu č. 29, jelikož byl jejím patronem.¹²² Zemský výbor jej odkázal na právní cestu, té však velkostatek nevyužil a budova zůstala obci.

Svěcení školy se slavnostně uskutečnilo dne 30. srpna 1874. Celá Chropyn byla slavnostně ozdobena prapory, plály bengálské ohně (což se ještě v Chropyni nikdy nestalo), na dvoře nové školy se hrálo ochotnické divadlo a mladí i staří se veselili. Jak je v kronice uvedeno: „...zkrátka každému upřímnému občanu zářila radost z tváře,

¹¹⁸ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 8. MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně...*, s. 33–34.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 33–34. SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 8

¹²⁰ Tamtéž, s. 33–34. SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 8

¹²¹ Tamtéž, s. 35. SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 9.

¹²² SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 10.

*jen nepřátelé osob úředních a školy mrzutě pohlíželi, mručíce mezi zuby, že takovou zbytečnou stavbou se dělají poplatníkům samé výhody.*¹²³ Ale řeči časem umlkly, škola stála, peníze na jednotlivé osoby vypůjčené se po složení obecních přirážek roku 1875 splatily.

Mezitím místní školní rada dne 5. října 1874 po schválení zemské i okresní školní rady ustanovila nadučitele, učitele a dva podučitele.¹²⁴ Místo nadučitele bez konkurzu dostal Karel Kopecký, zdejší dosavadní učitel, učitelem se stal od 1. února 1875 Adolf Křenek, který však nastoupil začátkem školního roku 1875/76. Učitelé v té době často měnili svá působiště.¹²⁵ Buď se tak dělo z rozhodnutí školských orgánů, nebo na žádost samotných učitelů.

Když si Zářiči postavilo svou školu, žáků v Chropyni ubylo.¹²⁶ Navzdory tomu však v Chropyni dětí stále přibývalo, takže v roce 1888 se vzdělávalo v jedné učebně až 120 žáků. Z tohoto důvodu byly k původní budově v roce 1882 přistavěny další dvě třídy, takže se škola stala čtyřtřídní.

V následujících letech se život školy ve zvyklostech zásadně nijak neměnil.¹²⁷ Zahájení každého školního roku začínalo vzýváním ducha svatého (Veni sancti) a zakončeno „Te Deum“, obvykle za účasti místní školní rady a obecního zastupitelstva. Součástí života školy byly i tzv. pravidelné vizitace. Ty prováděl okresní dozorce škol za přítomnosti člena místní školní rady s konečným zhodnocením vyučujících metod a znalostí žáků. Škola se stala centrem a duší kulturního života města. Pořádala různé podpůrné akce pro chudé děti a z jejich zisku pořizovala chudým dětem školní potřeby. Dne 25. února 1893 nastoupil službu ve zdejší škole nově jmenovaný nadučitel Vilém Axmann. Předtím působil 20 let v nedalekých Ratajích, kde byl velmi oblíben. Chropynští občané jej vítali s důvěrou. Dne 26. dubna 1893 odpoledne uvítali žáci zdejší školy také nového faráře Doležela.

Několik let se hovořilo o rozšíření zdejší školy na pětitřídní, neboť škola byla žactvem přeplněna. Také toalety neodpovídaly zákonným požadavkům. První krok tímto směrem byl učiněn v červnu 1893. Plány, rozpočty i provedení stavby dostal

¹²³ Tamtéž, s. 36. SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 10

¹²⁴ MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně...*, s. 37.

¹²⁵ Tamtéž, s. 37.

¹²⁶ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 34

¹²⁷ Státní okresní archiv (dále SOkA Kroměříž), fond (dále f.) B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy v Chropyni 1874–1907*, nesign.

na starost stavitel Josef Ryšavý z Kojetína. Svěřenou prací dokončil do konce srpna, takže vyučování nebylo narušeno. Slavnostní uvedení nové stavby do provozu provedl dne 3. září 1893 c.k. hejtman František Sedlúch z Kroměříže a okresní školní dozorce H. Segeth. Nechybělo ani posvěcením školy farářem Doleželem. V následujícím roce byly pro šestý ročník otevřeny dvě paralelní třídy.

Po smrti Karla Kopeckého (1893) převzal správu školy v letech 1893 - 1909 Vilém Axmann a po něm František Adámek 1909-1922.¹²⁸ Za obou energických správců byla škola vyhlášená po celém okrese pořádkem, přísností a vyučovacími výsledky. Oba správcové školy obdrželi za svou vynikající školní činnost čestný titul ředitele.

V následujících dvou letech se škola potýkala s nedostatkem učitelů z důvodů zdravotních problémů učitelů a navýšení počtu žactva. Místní školní rada a zastupitelstva příškolných obcí požádaly c. k. zemskou školní radu o rozdělení páté třídy na dvě pobočné třídy rozdělené podle pohlaví. Učitelský sbor tehdy čítal jednoho nadučitele, 2 učitele, 1 učitelku, 1 podučitele a 1 podučitelku.

Postupně dle finančních možností, nebo laskavosti dárců byla škola dovybavena novými učebními pomůckami a tělocvičným náradím, doplněna žákovská knihovna novými knihami, vyměněny poškozené školní lavice.¹²⁹

Rok 1895 byl pro školu významným z důvodu volby nové místní školní rady.¹³⁰ Někteří členové zasedali ve školní radě již 6 let a museli být nahrazeni. Nová rada si za svého předsedu zvolila Františka Pazderu a místopředsedou se stal správce školy Vilém Axmann.

Pátý květen 1897 byl významný pro chropýňskou školu a zejména pro nadučitele Viléma Axmanna. Ministerstvo kultu a vyučování jej jmenovalo za mnoholeté a úspěšné působení ve školní službě ředitelem školy.

V té době také probíhaly pravidelně vizitace školy. Pro zajímavost uvádím citaci z kroniky o výsledku vizitace školy v březnu a dubnu 1897, kterou vykonal c.k. zemský školní dozorce p. Josef Lošťák. „...*Znaleckým bystrozrakem zkoumal p. c.k. zemský inspektor školní výsledky v jednotlivých třídách jednak dle odpovědí žáků, jednak z písemných prací žákovských. Neméně všímal si toho, jaký duch (učitelův vyučovací*

¹²⁸ SOkA Kroměříž, f. B-e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 36

¹²⁹ SOkA Kroměříž, f. B-e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 36

¹³⁰ SOkA Kroměříž, f. B-e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

způsob, učitelova manýra, kterak vyučování názorným činí, kázeň, čistota) ve třídě vládne. Po důkladné visitaci této konal se sborem učitelským konferenci, v níž vyzněl úsudek jeho o stavu školy vůbec velmi příznivě: zvláštního uznání dostalo se správci školy a třídnímu učiteli p. Frant. Mácovi, ač i ostatním členům sboru učitelského vyslovil svou úplnou spokojenost.¹³¹

Začátkem školního roku nastoupil nový učitel Antonín Ugwitz, který zde v únoru 1900 získal definitivu. Ve školním roce 1899/1900 se škola věnovala nejen vzdělávání dětí, ale snažila se rozšířit obzory vzdělanosti i místním obyvatelům.¹³² Za významnou událost lze považovat veřejnou přednášku Dr. Emila Holuba o jeho druhé cestě po jižní Africe uskutečněnou. Za čistý výnos 136 zl. obdržela škola od E. Holuba sbírku přírodopisných předmětů. Ke školnímu inventáři přednášející přiložil vlastní rukou psaný seznam darovaných předmětů. K uložení sbírky darované E. Holubem, škola opatřila novou krásnou skříň. Začátek školního roku byl poznamenán nepravidelnou docházkou žáků z důvodu onemocnění spalničkami. Jak uvádí zápisy ve školní kronice: „...příčinou byla přílišná chudoba rodičů zaviněná také požíváním alkoholu“.

Stalo se zvykem, že na ukončení školního roku chodily menší děti na vycházky do blízkého okolí. Oblíbené byly výlety do restaurace „Hráz“ v blízkém Kojetíně, obvykle spojené se soutěžemi, hrami a občerstvením, nebo do Kroměříže, kde si děti mohly s povolením generálního ředitelství knížecích Arcibiskupských statků v Kroměříži prohlédnout zámeckou a květnou zahradu. Občerstvení obvykle podpořila finančním příspěvkem místní školní rada. Starší děti podnikaly několikadenní výlety pěšky nebo vlakem, někdy je část cesty vezly selské povozy.

S nárůstem žáků se škola neustále potýkala s nedostatkem místa. Ve školním roce 1902/03 se vyučovalo v privátních pronajatých prostorách.¹³³ Rok 1903 byl však pro školu přeci velmi významný, neboť místní školní rada rozhodla usnesením, postavit novou školní budovu, se čtyřmi třídami a 1 pracovnou pro ženské práce.¹³⁴

V té době školu navštěvovalo 507 žáků. V každé učebně bylo několik oddělení pro různě staré žáky - jako na malotřídce. Předseda místní školní rady Jan Kopečný

¹³¹ SOkA Kroměříž, f. B-e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹³² SOkA Kroměříž, f. B-e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹³³ Tamtéž, nesign.

¹³⁴ Tamtéž, nesign.

(1901-1907) prosazoval rozšíření školy řešit další přístavbou. Oponentem jeho návrhu byl starosta obce Antonín Homolík, který podporoval návrh c. k. okr. školní rady: „...postaviti v Tovární ulici novou budovu školní a zlepšil jej tím, že dal vypracovati plán, aby příští přístavbou budova tvořila architektonický celek, jak jí vidíme r. 1922.“¹³⁵

Na žádost místní školní rady se z důvodu stavby nové školy konalo dne 26. října 1903 komisionální jednání na místě zamýšlené stavby.¹³⁶ Komise ve složení okresní hejtman Galusek, c. k. okresní školní dozorce Jedlička a c.k. státní technik inženýr Režný schválila stavební místo a uznala nutnost stavby nové budovy, která měla mít 6 učíren, 1 pracovnu pro ženské ruční práce, 1 zimní tělocvičnu, 2 kabinety k uschování pomůcek.

V březnu 1905 schválila komise místní školní rady plány a odkoupení pozemku na stavenišťe od cukrovaru za 1 200 K/1měřic. V květnu 1905 započala stavba budovy nové školy.¹³⁷ Slavnostní posvěcení základního kamene proběhlo 28. května. Veškeré náklady na výstavbu nové školy nesla obec. Účty byly svědomitě vedeny a podrobně vyúčtovávány. Začátkem školního roku 1905/06 místní školní rada rozšířila školu na šestitřídní s povolením zřídit pobočky při II. a VI. třídě pro školní rok 1905/06. Od tohoto školního roku započala výuka německého jazyka nepovinně a to od třetí třídy. Učební osnovy schválila místní školní rada až v lednu 1907. Dívky se učily ručním pracím a vaření, chlapci byli vedeni k práci v dílně a na zahradě.

Nová budova vyhovovala všem požadavkům doby, udržovaná ve veliké čistotě byla chloubou městečka i okresu. Měla 6 učeben, 1 pracovnu pro ženské práce, 1 zimní tělocvičnu, 2 kabinety, 1 sborovnu, 1 úřadovnu pro správce školy (ředitele), byty pro podučitele a byt pro školníka. Náklad na stavbu je uveden v příloze č. 2.

Slavnostním svěcením a kolaudací 5. března 1907 započalo oficiální užívání budovy ke školním účelům. Školní rok 1907/08 se odbýval, jak bylo zvykem v předchozích letech.¹³⁸ Můžeme však vzpomenout událost významnějšího rázu. Historicky první besídka s rodiči dětí v neděli 29. března 1908 ve tři hodiny

¹³⁵ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, *Školní kronika*, s. 34

¹³⁶ Státní okresní archiv Kroměříž (dále SOkA Kroměříž), fond (dále f.) B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy v Chropyni 1907–1928*, nesign.

¹³⁷ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, *Školní kronika*, s. 34–35. SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹³⁸ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

odpoledne.¹³⁹ Besídka se setkala s velkým zájmem ze strany rodičů a občanů města, což se projevilo na nebývalé návštěvnosti. Děti měly připravené vystoupení a následovala přednáška na téma „Škola a dům v součinnosti ve výchově mládeže“. Přítomní projevíli spokojenost a přání, aby se podobné setkání uskutečnilo častěji.

Ve školním roce 1909/10 došlo k zásadní personální změně na pozici ředitele školy.¹⁴⁰ Současný ředitel Vilém Axmann požádal o přeložení na trvalý odpočinek a bylo mu vyhověno. Funkci zatímního správce školy od začátku školního roku vykonával učitel František Adámek. Škola měla konečně svého ředitele. Výnosem c.k. Ministerstva kultu a vyučování ze dne 13. ledna 1914 byl školní správce František Adámek za dlouholetou a velmi úspěšnou činnost v oboru jmenován ředitelem.

Ve školním roce 1914/15 navštěvovalo školu 494 žáků.¹⁴¹ Politická situace byla vážná a válečný konflikt na sebe nenechal dlouho čekat. Vypukla světová válka (1914–1918). Ta zastavila všechn školní i kulturní život. „...*Hrůza nás pojímala myslíce na to, jak rozhodnou vítězní Němci po válce o českém školství. Těžce neslo srdce vlasteneckého učitele slyšíc, jak c.k. hejtman ovšem Čech – hlava okresní školní rady – cenil za války potřebu školní výchovy: „Škol nepotřebujeme, škola je věci vedlejší, po válce povede se očista mezi učiteli, vzdělání je zbytečná věc, učitelé vy jste nic.“*¹⁴² Mnoho starších dětí zůstávalo doma, aby vypomáhali jak při podzimních, jarních i letních pracích. Ke konci školního roku bylo zkráceno vyučování. Větší část učitelstva až do stáří 48 let - jen nepostradatelní zůstali doma - byla povolána do zbraně, mnozí z nich jako „unverlässlich“ internováni a hlídáni v táborech, kde museli vykonávat těžké práce, dle potřeby posíláni na frontu na nejnebezpečnější úseky.¹⁴³ Nepostradatelné a staré učitele přidělovali k aprovidačním pracím a všelijakým úkonům nesouvisějícími se školou. Doba byla taková, že ...*“mládež bez kázně a bázně pustla zvláště tam, kde škola sloužila za kasárna nebo nemocnici. Doma učitelé hlídání a udávání od židů, Němců a českých kreatur. Sám pisatel byl udán od takové kreatury - učitele u samého ministerstva vyučování.“* Nastala velká bída a mravní úpadek.¹⁴⁴ „*Otcové odešli od dětí*

¹³⁹SOKA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁴⁰ SOKA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign

¹⁴¹ Tamtéž, nesign.

¹⁴² SOKA Kroměříž, f. B–e 138, *Školní kronika*, s. 38

¹⁴³ Tamtéž s. 39

¹⁴⁴ Tamtéž s. 39

manželé od žen, synové simulovali nemoci, způsobovali si rány, neduhy, učili se obelhávat lékaře, podpláceli vojenské úřady. Válečné zprávy samá lež.“

Státní úřady sepsaly a zkonfiskovaly všechnu úrodu na poli, jen potřebné množství si směli rolníci ponechat, zbytek museli odvézt okresnímu obilnímu úřadu do Kroměříže. Zemský obilní úřad upřednostňoval výživu vojska. Reguloval přiděl mouky bezzemkům do jednotlivých obcí, které jí pak vydávaly občanům trpícím nedostatkem na lístky, zvané chlebenky. Příděl mouky býval nepravidelný, malý, špatné kvality, hořké chuti, přidávaly se do ní pomleté fazole, vika, bob, kukuřičné palice.

Volný prodej masa, mouky, všech poživatin zanikl úplně, vše se přidělovalo na lístky; a tak ze strachu před hladem lidé tajně přepláceli jeden druhého. Činili tak zvláště židé, evakuovaní z haličského bojiště, kteří byli u nás ubytováni spolu s Poláky.

Během války se uvolnily mravy natolik, že žáci chodili za školu, kradli na poli i v sadech, dokonce se v zimním období neznámý zloděj vloupal do školní tělocvičny a odcizil kůže ze dvou žíněnek a ořezal kůži z obou koní a kozy. Jak uvádí kronikář ...*“Mládež stojící na frontách v poli v zázemí, u obchodů, všude ve veřejném životě slyšela nadávky, sprostotu, proklínání, místo lásky samou zášť, špatný příklad všude kazila válka, kazil domov. Cit národa otupěl, svědomí ohluchlo, poklesla čest, a co nejhoršího, vzámáhala se všeobecná nechť k práci, mravní stud mizel z národa. Do národa zalehl strašný materialismus, animalismus, zlodějství stalo se tak mnohým řemeslem.“*¹⁴⁵ Od 1. 1. 1915 bylo zvýšeno služné učitelům a vyplaceno, viz příloha č. 3.

Ve školním roce 1915/16 se projevil nedostatek mužských učitelů. Vyučovalo se na směny polodenně, vypomáhal i penzionovaný ředitel Vilém Axmann.¹⁴⁶ Také v následujícím roce 1916/17 pokračovalo zkrácené vyučování. Pětidílné čítanky i dosavadní německé knihy byly zakázány a pro nedostatek nově vydaných trojdílných čítanek, se četlo ve všech třídách z různých knih až do doby, než se nové čítanky zakoupily. K výuce náboženství se používaly stejné knihy jako loni, pro němčinu v I., II. a III. oddělení upotřebilo učebnice I. II. a III. od Jana Šulisty a pro 4. oddělení učebnice III. Od Dr. K. Tumlíře. Sešity a kreslicí papír se používaly stejné, čtrnáctidenní úlohy žáci psali pro úsporu papíru do deníků.

¹⁴⁵ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, *Školní kronika*, s. 40

¹⁴⁶ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

Od jara 1918 nedostávali žáci žádná pera, poněvadž nebylo k dostání větší množství, a všeobecně pomůcky podražily. Sešit měl v té době hodnotu 20h, pero 10 h, guma malá 20 h, kreslicí papír menší za 7 h, větší za 12 h, arch velkého kancelářského papíru 20 h, malého za 10. Nouze byla i o hadry a houby na utírání školních tabulí.

Přišel 28. říjen 1918 a v této velké chvíli byli všichni lidé svorní, zapomněli na bídu, nedostatek, třídní spory.¹⁴⁷ ...*“křest nadšení smyl naše hříchy a božská jiskra lásky vzňala se v českém srdci českého národa plamenem. Boháč, žebrák všeci si rovni. České a slovanské prapory plápolaly u domů hudba hrála, slavnostní průvody s jástem shazovaly černé dvouhlavé rakouské ptáky z úředních budov, ať žije svoboda, rozléhalo se ulicemi, muži radostí plakali, padali si do náruče, líbali se na setkání. A není divu. Po 300 let hnětený otrok stává se pánem ve své domovině a převrat ten nestál ho ani kapku krve. Radost českému člověku vrozená zvítězila i nad nenávisť. Národ tehdy necítil nenávisť proti odvěkým utlačovatelům, byl velkomyslný.“*

Masaryk ve svém druhém poselství napsal: *„...Nesmíme se stydět veřejnou a soukromou mravnost podpíratí positivismem ... Tolstoj míní, že kdo doufají vypěstovati mravnost bez autority – Boha, podobají se dětem, které zasazují květiny bez kořene. Kálal český ušlechtilý vychovatel, začal by Bohem, ale dnešní svět těžko zažívá přednášku o potřebě mravnosti. Nechce o ní slyšeti inteligent, tím méně lid. Pravdou a láskou vystihuje Kálal mravnost. A na to nestačí přednášky. S pravdou a láskou musíme vstávat, vštěpovati jí ve škole, kostele, v rodině, dílně, ve spolku, na divadle, umění, v literatuře, na ulici, ve vlaku, ba i ve chlévě, kde je liché zvíře také tvor boží.“*¹⁴⁸

Psal se rok 1918, válka skončila, byl kritický nedostatek učitelů, mnozí žádali o krátkou dovolenou z důvodu nemoci, takže vyučování bylo nepravděelné.¹⁴⁹ Postupně se z vojny vraceli místní učitelé.

V školní kronice je psáno: *„Věštba arci učitele našeho J. A. Komenského se splnila a vláda věcí lidu českého se zase navrátila dne 28. října 1918, kdy prohlášen byl samostatný československý stát, který vstoupil v řadu samostatných, svobodných, kulturních světových států“.*¹⁵⁰ Lidé oslavovali svobodu, vše co připomínalo starou habsburskou monarchii, odstraňovali. Byli nadšeni z návratu presidenta osvoboditele

¹⁴⁷ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, Školní kronika, s.40

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 41

¹⁴⁹ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, Kronika obecné školy..., nesign.

¹⁵⁰ Tamtéž, nesign.

T. G. Masaryka do vlasti, na jeho počest také v Chropyni pořádali oslavu ve školní tělocvičně. Organizaci převzali členové Sokola, vystoupil mužský, ženský a dětský pěvecký sbor, slavnostní řeč o životě a působení prezidenta Masaryka vedl ředitel školy František Adámek. Od této doby se každý rok konaly oslavy narození T. G. Masaryka, J. A. Komenského, upálení M. J. Husa, vznik ČSR, a významná výročí dalších významných českých osobností.

Místní školní rada vyčlenila na nákup školních pomůcek pro všechny žáky částku 2000 K. Pomůcky, v té době velmi podražily: sešit 24h, tužka 20h, krabička per 18 K, kreslicí list za 30 h, gumy nebyly k dostání. Dále škola získala nádherné sbírky hmyzu od řídicího učitele Hudečka z Kokor za částku 450 K. Nákupy válečných čítanek, zavedených roku 1917 se odložily a děti četly z bývalých pětidílných čítanek Jursových.

Týden před ukončením školního roku konkrétně 28. června 1919 se do města nastěhovalo dva tisíce vojáků a setrvali zde až do 1. srpna.¹⁵¹ Bydleli ve stodolách, ve školní tělocvičně a dvou učírnách. Po jejich odchodu zůstala školní budova v žalostném stavu a potřebovala mnoho oprav. Díky ochotným místním občanům se podařilo dát školu do pořádku, takže, školní rok 1919/20 mohl začít slavnostním shromážděním žáků v tělocvičně a rozdělením do jednotlivých tříd.¹⁵² Koncem prázdnin dostala škola povolení zřídit v Chropyni občanskou školu, jelikož nebyla povolena pobočka při 6. třídě. Z chropyňského obvodu se zapsalo 24 hochů a 38 děvčat. V nové budově školy obsadila občanská škola dvě třídy, ale stále ještě scházela jedna učirna pro obecnou školu. Byl tu také problém s nedostatkem učitelů, proto se žáci v 1. třídě učili polodenně. Dopoledne hoši, odpoledne děvčata. Také v pátých třídách se vyučovalo pouze v jednom oddělení.

Škola zabrala všechny volné místnosti v obci. Učilo se například i v zasedací síni obecní radnice, v přízemí měšťanské školy vedle bytu školníka apod. Učitelé také bydleli ve školní budově, neplatili nájemné, otop a osvětlení měli zdarma. Na podzim 1921 se podařilo v celé školní budově zavést elektrické osvětlení.

3.2 Národní škola od r. 1922 do r. 1948

V květnu 1922 poprvé zasedal nově sestavený okresní školní výbor a zvolil své zástupce. Z nařízení okresního školního výboru v Kroměříži převzal dne 16. srpna 1922

¹⁵¹ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁵² Tamtéž, nesign.

inventář i správu školy nejstarší člen učitelského sboru Karel Pospíchal.¹⁵³ Na základě velkého počtu dětí zemská školní rada povolila pobočku při 3. třídě, při 4. a 5. třídě zůstaly již pobočky stálé. Dle zákona č. 226/1922 Sb., tzv. malý školský zákon paralelní třídy mohly být zřizovány za předpokladu, že počet dětí ve třídě převýšil číslo 60. Škola tedy v tomto období měla 5. postupných tříd a tři pobočky, o jednu méně, než v loňském roce.

Také mimoškolní život se rozběhl na plné obrátky. Probíhaly různé kulturní akce jako loutková divadla, promítání filmů, přednášky, divadla s živými herci.¹⁵⁴ S výtěžkem z těchto akcí nakládali žáci po poradě s učiteli po svém. Přispívali na dobročinné účely, na chudé děti, nebo spořili pro sebe ve školní spořitelně. Výzva „Dobudujme pomník J. A. Komenskému v Amsterdamě!“ oslovila celý učitelský sbor. Učitelé vstoupili do spolku pro zbudování pomníku J. A. Komenskému s ročním příspěvkem 5 K na člena. K výzvě se připojila i obecní rada s dobročinným příspěvkem 2 600Kč.¹⁵⁵

Zahájení školního roku 1923/24 probíhalo bez formalit.¹⁵⁶ Místní školní rada uznala potřebu zřídit v prázdné učárně dílnu pro chlapecké ruční práce, pořídila tři velké stoly, dvě skříně na nástroje, hotové žákovské práce a řadu dalších nástrojů. Od prvního září 1924 nastala změna ve vedení školy.¹⁵⁷ Správu převzal řídicí učitel František Hrab. Výnosem Zemské školní rady ze dne 22. prosince 1924 došlo ke změně obecné školy v důsledku zřízení školy měšťanské na školu pětitřídní a na školní rok 1924/25 okresní školní rada povolila závěrečnou třídu, v kronice označováno jako 6. třída s ustanovením, že bude vyučováno dle učebních osnov pro školy šestitřídní. Výuka pokračovala třemi ročníky měšťanské školy povinně. Na základě učebního plánu s rozšířenou výukou ve čtvrtém ročníku o předměty těsnopis, psaní strojem, ženské ruční práce a dílny pro chlapce.

V roce 1924 se škola nacházela ve špatném stavu.¹⁵⁸ Byt správce školy a hospodářské zařízení potřebovalo úpravy. Po stavbě učitelského domu, zůstal neupraven dvůr, zahrada a také chyběl plot. Opravy se ale podařilo realizovat

¹⁵³ Tamtéž, nesign

¹⁵⁴ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁵⁵ Tamtéž, nesign.

¹⁵⁶ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁵⁷ Tamtéž, nesign.

¹⁵⁸ Tamtéž, nesign.

až v následujícím roce. Konečně zazněl ve škole také elektrický zvonek, kabinet, chodby, okna, dveře, lavice a nábytek získaly nový kabát. Chodby a učebny zdobily nové obrazy, opravu potřebovala i kamenná podlaha v dílně. Škola získala nové přírodovědné preparáty, učitelská a žákovská knihovna nové knihy a mikroskop k promítání obrázků za 730 K. V následujících letech pokračovaly nákupy k doplnění školního inventáře v dílně (hoblíky 930 k) a také 24 obrazů pro prvouku a vlastivědu, dějinné obrazy a mapy pro výuku zeměpisu.

Počet dětí školou povinných narůstal.¹⁵⁹ Vznikaly paralelní třídy. Od roku 1927 zavedl správce školy pravidelné měsíční porady učitelů, kde si vzájemně referovali o průběhu kurzů, kterých se v mezidobí jednotliví učitelé zúčastnili. V prosinci 1928 onemocněl řídicí učitel František Hrab. Bohužel jeho zdravotní stav se nelepšil, proto odešel 1. května následujícího roku na trvalý odpočinek.¹⁶⁰ Za dlouholetou úspěšnou činnost ve školství obdržel pochvalné uznání. Místo řídicího dočasně zaujal František Coufalík.

Nadešel významný den 10. výročí vzniku ČSR, kdy zahájila v Ženevě delegace vedená Karlem Kramářem jednání se členy protirakouského zahraničního odboje Edvardem Benešem o vytvoření a podobě samostatného československého státu. Také v Chropyni se konaly oslavy 10 výročí republiky a na domech vlály státní vlajky.¹⁶¹ Předvečer svátku začal odhalením pamětní desky umístěné na kostele k uctění památky padlých vojáků. V den výročí 28. 10. 1928 dopoledne vystoupily školní děti pod záštitou osvětové komise s hudebním a tělocvičným programem na akademii ve školní tělocvičně.

Rok 1929 se ohlásil třeskutými mrazy, teploty klesaly pod -20°C , dne 10. února až na -32°C .¹⁶² Nastala uhelná kalamita, takovou lidé pamatovali jen za světové války - snad ještě horší. Při nejsilnějším topení teplota ve třídách dosahovala nejvýše 10°C . V lesích a na polích hynula zvěř zimou a hladem, poněvadž napadlo také mnoho sněhu. Spojení s okolními osadami a Kroměříží bylo nemožné. Směrem k Záříčí a Plešovci nafoukaly místy až 2,5 m sněhové závěje. Školám se rychle tenčila zásoba otopu, vyučování muselo být přerušeno nejdříve na jednotlivých školách (v Chropyni

¹⁵⁹ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁶⁰ Státní okresní archiv Kroměříž (dále SOkA Kroměříž), fond (dále f.) B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy v Chropyni 1928–1953*, nesign

¹⁶¹ Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Kronika městyse Chropyně, II. díl, od r. 1928*, s. 12.

¹⁶² Tamtéž, s.12

od 14. 2.), později nařízením Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO), bylo zastaveno vyučování od 18. do 28. února na všech školách a ústavech v republice. Obyvatelům města vypomáhal ředitel cukrovaru p. Siegert. Přenechával jim uhlí a koks ze svých zásob za nákupní cenu. Mrazy pominuly a život ve škole i ve městě se vrátil do ustálených kolejí. Vyučovalo se podle plánů, nezapomínalo se také na různé oslavy. Ty se samozřejmě neobešli bez učitelů, školních dětí a spolků. Takových příležitostí se našlo během roku nespočetně.

Za jednu z mnoha významných akcí školy lze považovat oslavu Dne dětí 16. 6. 1929, uspořádanou sdružením chropynských škol.¹⁶³ K oslavám nejlépe vyhovovala plocha Sokolského stadionu. Návštěvnost tehdy pořadatelé odhadli na 2000 osob. Děti tančily moravskou a slezskou besedu, cvičily s balónky, se švihadly, předváděly hry s velkým míčem apod. První slavnost tohoto druhu v Chropyni, přijali občané s nadšením.

Ve školních letech 1930/31 vedl školu nejdříve řídící učitel Jan Svoboda, ten však 21. června 1931 zemřel.¹⁶⁴ V mezidobí jeho nemoci jej zatímně zastoupil p. Bohumil Vlček, definitivně jmenován řídícím od 12. 2. 1932. V tomto roce také došlo nešťastnou náhodou k úmrtí dvou dětí školou povinných. Škola zareagovala rychle. Zařídila u pojišťovny Legie pojištění pro všechny školní děti. Za nemajetné pojistné uhradila místní školní rada.

Pomoc dětem nezaměstnaných rodičů byla ve větším měřítku organizována výzvou okresního úřadu a okresní péče o mládež v Kroměříži.¹⁶⁵ Obecní zastupitelstvo se této akce ujalo s velkým pochopením. Byla zřízena obecní komise sociální s předsedou náměstkem starosty p. F. Novákem, která za pomoci obce Chropyně, Plešovec, ředitelství a úřednictva cukrovaru, správy velkostatku a širší veřejnosti zařídila polévkovou akci v budově měšťanské školy. Vařilo se ve školní kuchyni čtyřikrát týdně. Bylo podělováno 120 školních dětí vždy v poledne teplým jídlem. Celkem bylo za tři měsíce rozdáno 5 380 porcí. Správkyně kuchyně byla paní učitelka dívčích ručních prací a domácích nauk Bedřiška Pažoutová, která s nevšední ochotou přijala tento nelehký úkol. Polévková akce začala sbírkami před vánocemi. Vařilo

¹⁶³ SOkA Kroměříž, f. B–e138, *Školní kronika*, s. 37–38

¹⁶⁴ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁶⁵ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, *Školní kronika*, s.67

se od 8. ledna 1931 do 15. dubna 1932, kdy občané dostali práci. Na polévkovou akci se v Chropyni darovalo 906 kg potravin a 1510,65 Kč.

Účast na oslavách 85. narozenin prezidenta T. G. Masaryka považovali všichni občané města a školní děti za svou povinnost.¹⁶⁶ Sokolský sál i všechny vedlejší místnosti zaplnilo obecnstvo, galerie praskala pod tíží přihlížejících a musela být vyklizena. Velmi mnoho lidí odešlo, neboť se nemohlo dostat dovnitř. V programu spoluúčinkovali žáci obou chropyňských škol a také svým vystoupením přispěly děti z místní mateřské školky. Původní úmysl uspokojit všechny zájemce o vystoupení dětí zopakováním programu se bohužel nezdařil z důvodu onemocnění velkého množství účinkujících dětí.

V sobotu dne 14. prosince 1935 se vzdal úřadu prezidenta T. G. Masaryk a jeho nástupcem se stal na doporučení T. G. Masaryka ministerský předseda Dr. Edvard Beneš.¹⁶⁷ O necelé dva roky později dne 14. září 1937 jak jest uvedeno v Pamětní knize obce Chropyně sv. II. 1937-40 „...dotlouklo navždy toto dobré srdce a náš milovaný prezident vydechl svou ušlechtilou duši.“ Zpráva zasáhla celé město, první vyučovací hodina byla věnována vzpomínce na T. G. Masaryka a podle nařízení MŠANO se neučilo. V zaplněném sále katolické jednoty se děti i učitelé symbolicky rozloučili s bývalou hlavou našeho státu. V den pohřbu 21. 9. 1937 po zaznění 87 úderech kostelních zvonů skončila smuteční tryzna státní hymnou.

Školu postihla úsporná opatření. Dne 1. dubna 1939 odešel podle vládního nařízení a návrhu úsporné státní komise předčasně na trvalý odpočinek správce obecné školy Bohuslav Vlček.¹⁶⁸ Působil v Chropyni po 8 let. Při jeho odchodu se mu dostalo uznání zemské i okresní školní rady za dlouholeté, zvláště vynikající působení ve školní službě a též za příkladnou kulturní a humánní mimoškolní činnost ve prospěch osvěty a sociální péče. Řízení obecné školy svěřila okresní školní rada do rukou nejstaršího člena učitelského sboru def. učitele Františka Coufalíka. Preventivního opatření ve formě státního kurzu her a brannosti v Kroměříži se zúčastnil celý učitelský sbor. Získané poznatky měly být učiteli využívány ve školní praxi. Pokračovalo také nezištné a obětavé mimoškolní působení učitelů ve všech místních kulturních a sociálních institucích nejvíce v „Osvětové komisi“, Červeném kříži“, Sokole a „Sboru

¹⁶⁶ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁶⁷ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁶⁸ Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Pamětní kniha obce Chropyně, sv II., 1937–1940*, s. 267

dobrovolných hasičů“. Ředitel školy František Coufalík mimo jiné školní povinnosti velel CPO (civilní požární ochrany).

Vlivem světové polické situace měli učitelé ztíženou pozici.¹⁶⁹ Smlouvou čtyř velmocí v Mnichově dne 29. září 1938 a sledem dalších událostí došlo k odtržení pěti pásem ČSR a následnému přičlenění k Německu, Polsku a Maďarsku. Prezident Edvard Beneš rezignoval 5. října na post prezidenta republiky a 30. listopadu 1938 zaujal jeho místo Dr. Emil Hácha. Zanedlouho 15. března 1939 vložil prezident Dr. E. Hácha náš osud do rukou říšského kancléře Adolfa Hitlera, který změnil náš hospodářský autonomní vývoj a národní život. Den před tím 14. března 1939 byla odtržena Podkarpatská Rus a Slovensko vytvořilo samostatný Slovenský štát. Dne 16. března 1939 obsadila říšská vojska zbytek naší republiky a vznikl protektorát Čechy a Morava.

Moc okupantů se záhy projevila v plné síle. Vláda protektorátu nařídila, aby s okamžitou platností byly označeny školy a jiné veřejné budovy nápisy německo-českými.¹⁷⁰ Nařízení doručené školám a úřadům 29. září 1939 muselo být vykonáno do 24 hodin. Poprvé v dějinách chropyňského školství, co se na školních budovách objevily německé nápisy.

Školní rok 1939/40 začal jako obvykle. Rodičovské sdružení ustavené 29. května 1940 zvolilo na 9členný sbor (tři učitelé a 6 členů občanů). Ze zabraného území byly na chropyňskou školu přiděleny děti i učitelé jako nadpočetní. Setrvali zde, dokud se situace neuklidnila a poté se vrátili domů. Zavedena poplachová cvičení ve smyslu branné výchovy měla přivést žáky k bezpodmínečné poslušnosti vedoucích. Několikrát denně se opakovala, aby se v případě náletu mohla škola v nejkratší době vyklidit. Vládním nařízením ze dne 31. 3. 1939 byly však všechny předpisy v branné výchově zrušeny.

Politická situace velmi ovlivnila atmosféru ve škole.¹⁷¹ Podle dekretu prezidenta ze dne 8. března 1940 museli všichni členové učitelského sboru vykonat písemný slib Vůdci a říšskému kancléři Adolfu Hitlerovi a učit této úctě i děti. Okresní školní výbor opět nařídil poplachová cvičení. Nácviak probíhal často a děti měly akt záchrany svých životů dokonale natrénovaný „... *během minuty a 30 vteřin bylo všechno žactvo v lese za zámkem.*

¹⁶⁹ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁷⁰ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, *Školní kronika*, s. 286

¹⁷¹ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign. Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti*, s. 16

V jarních měsících a přes celé prázdniny se pokračovalo na přístavbě školy, současně s přestavbou staré školní budovy. Obnovou elektrického vedení ve třídách vznikly přípojky pro případný radiový poslech, výměnou oken za větší získaly učebny více světla.

Prázdniny se chýlily ke konci a s nimi také přístavba školní budovy.¹⁷² Od 1. září 1940 již probíhala výuka v nově přistavěné třídě. Vánoční prázdniny trvaly nepřetržitě od 21. prosince 1940 do 19. ledna 1941. Koncem školního roku ukončila svou činnost Místní školní rada a nadále prováděl všechna opatření, týkající se školy starosta obce František Hapal. Nová místní školní rada dle nových směrnic zvolena nebyla. Učitelství sbor dostal příkaz uspořádat sbírku pro německý Červený kříž. Ta vynesla částku 96 K

Naše školy byly krutě postiženy nacistickou ideologií.¹⁷³ Od první třídy obecné školy učily se děti němčině, týdně až 8 hodin ve vyšších třídách. Dějepis a literatura zmizely z předmětů školního vyučování. Veškeré vyučování bylo prostoupeno učením o představitelích nacismu, o německých organizacích, armádě a učitelé měli nařizeno vstupovat do třídy s arijským pozdravem (zvednutí pravice). Bylo nařizeno odstranit obrazy prezidenta Masaryka a Beneše a na jejich místa pověsit Hitlera a Háchu. Pro učitele se pořádaly kurzy němčiny, jichž se museli všichni povinně účastnit. Na podzim roku 1942 konaly se v Kroměříži povinné zkoušky z němčiny před komisí, již předsedal Němec Kumínek, přednosta stanice v Kroměříži. Mnoho učitelů propadlo u zkoušky a dostali odklad. Za neúspěch bylo platové postižení.

Název školy byl „Hauptschule.“¹⁷⁴ Školní kroniky byly z rozkazu německého velení uzamčeny v budově radnice. Tehdejší ředitel obecné školy František Coufalík vedl od tohoto roku po celou dobu války jednu oficiální kroniku pro Němce. Jsou tam údaje o vyvěšování nacistických vlajek při oslavách zřízení protektorátu, při narozeninách „vůdce Hitlera“, při Oslavě dne hrdinů (15. března – obsazení Prahy), při atentátu na Heydricha a v období smutku v říši, dále období heydrichiády atd. V oficiální kronice jsou popisovány proslovy ředitele Coufalíka při těchto oslavách a smutečních shromážděních, po kterých dával žactvu volno. Ředitel Coufalík byl

¹⁷² SOKA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign. Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti* s. 16

¹⁷³ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 4–5

¹⁷⁴ Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti*, s. 16

členem ilegální protifašistické organizace Sokola. Aby neprozradil činnost skupiny, vystupoval tak, jak bylo v té době nutné. Po válce všichni ředitelé škol dopsali toto období do původních kronik. Při německých inspekcích byla chropynská škola co do loajality k vůdci a k Říši hodnocena nedostatečnou.

Inspekci na školách vykonávali kromě českých inspektorů němečtí, zemští inspektoři z Brna.¹⁷⁵ V Chropyni byli dva, ale nejhorší byl český inspektor od zemské školní rady. Přišel v květnu 1941 a jeho inspekce trvala od úterka do pátku. Jak jest zapsáno v pamětní knize obce Chropyně: „*Choval se vůči učitelům povýšeně a ve dvouhodinové konferenci mluvil o poměru Čechů a Němců. Hanobil všechno české (Prahu, Komenského aj.) Opěvoval německou vzdělanost a Hitlera s celým Německem. Jeho slova se učitelům zabodávala do duše jako ostré meče. Dodnes mnohý z nás nepochopí, jak český učitel mohl tak zradit. Bylo takových bohudík málo v řadách učitelských. Onen inspektor byl za svou činnost odsouzen národním soudem k dvacetiletému žaláři. (O jeho inspekci není zápis ve školní kronice, nesměl být psán o konferenci protokol. Naše škola dostala nedostatečnou z loajality k německé říši.)“.*

V roce 1941 se v obci ubytovalo německé vojsko – asi 90 mužů a to v tělocvičně školy a v místním hostinci u Dadajů.¹⁷⁶ Žáci a učitelé byli nuceni sbírat kovy a jiné suroviny pro Říši, pracovat na velkostatku vedeného rodilým Němcem, který práci dětí vyžadoval, a také museli vykonávat nařízené práce pro obec. Němci všemožně bránili pravidelné výuce v českých školách

V následujícím roce MŠANO prodloužilo vánoční prázdniny až do 7. února 1942 a následně na neurčito.¹⁷⁷ Od 19. února 1942 se ve škole de facto nevyučovalo z důvodu nebezpečí tyfové nákazy a později z důvodu blízkosti fronty. V prodloužené době vánočních prázdnin byli žáci pravidelně jednou týdně svoláváni do školních nevytopených místností, kde jim učitelé ukládali domácí úkoly.

Rasová nenávisť vůči židovskému obyvatelstvu postihla i školu.¹⁷⁸ V červnu 1942 byla dána na trvalý odpočinek známá a oblíbená učitelka Anna Khonová z Počenic, která v Chropyni nepřetržitě působila od roku 1928. Některý z jejich prarodičů nebyl „arijec“. Vyučování na školách bylo omezováno. Po celou dobu války

¹⁷⁵ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 5

¹⁷⁶ Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti*, s. 17.

¹⁷⁷ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 5.

¹⁷⁸ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 6–7.

byly zimní prázdniny, které v roce 1942 trvaly do 9. dubna, protože nebylo čím topit. Žáci během roku museli hromadně pomáhat při sklizni brambor a řepy na arcibiskupském velkostatku, který byl v rukou Němců. Plno času zabral sběr odpadových hmot (papíru, hadrů, kostí, kovů) jako surovin pro německý válečný průmysl. Sběry prováděly školní děti.

Roku 1942 proběhla v jednotlivých třídách školy jediná oslava české kulturní osobnosti, a to 100. výročí narození Antonína Dvořáka.¹⁷⁹ Dále jsou zaznamenány jen politické oslavy: třetí výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava (obsazení ČSR) bylo slaveno 15. března jako Den hrdinů, 20. dubna se konala oslava 53. narozenin Vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera, při atentátu na Heidricha, zastupujícího říšského protektora, byl vyvěšen smuteční prapor, vlajky byly staženy na půl žerdi a ve třídách byl proveden pohovor vhodným způsobem o následujících opatřeních a 9. července proběhla oslava narozenin prezidenta Háchy. Při těchto oslavách se konala slavnostní shromáždění žáků, ke kterým zpravidla promluvil ředitel nebo správce školy. Na všech budovách veřejných i soukromých bylo poručeno vyvěšovat v tyto svátky předepsané říšské vlajky. Činnost spolků, taneční zábavy a jiné shromažďování obyvatel bylo zakázáno.

Starosta František Hapal z donucení složil starostenský úřad.¹⁸⁰ Novým starostou byl později zvolen Dr. Ladislav Homolík. Místo prvního náměstka zaujal chropynský Němec Emil Matouschek. Zastupoval starostu v běžných i důležitých záležitostech, jako by měl rozhodující slovo v obci. Nikdo mu nekladl odpor. Stal se tedy svrchovaným pánem města Chropyně. V měsíci dubnu 1942 nařídil přepsat třídní knihy a třídní výkazy dvojjazyčně do nových dvojjazyčných formulářů a to se všemi zápisy od počátku školního roku. Česky vedené úřední knihy skončily v archivu. Byla konečně potvrzena nová Místní školní rada. Výnos zemské školní rady v Brně ze dne 6. srpna 1942 změnil organizaci škol z pětiletých na šestiletých. Ke konci měsíce září se skoro ve všech třídách nevyučovalo. Na příkaz okresního úřadu museli učitelé pracovat pro obecní úřad na soupisech obilné sklizně. Na základě Výnosu zemského prezidenta na Moravě ze dne 4. srpna 1943 byla otevřena sedmá postupná třída. Podzimní měsíc říjen strávili žáci 5. až 7. třídy prací na pozemcích arcibiskupského dvora při sklizni brambor. Pracovaly za dozoru učitelů a za práci dostaly zapláceno, nicméně výpadkem

¹⁷⁹ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁸⁰ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign.

vyučování trpěla kázeň i návštěva školy. Mnoho žáků nechodilo ani do práce, ani do školy.

V únoru 1945 byla budova školy zabrána pro vojenské účely.¹⁸¹ Během dvou hodin musela být vyklizena, mnohé věci byly zničeny. Na rozkaz četníků žáci sbírali po okolí letáky shozené angloamerickými letci. V 1. týdnu dubna začalo vyučování, ale pro časté letecké poplachy při bombardování ruskými, anglickými a americkými letci. Střelbou na osvětlená okna byly poškozeny budovy v okolí školy. Budova a vnitřek školy byl špinavý, mnohý nábytek zničený. Rychle se opravovalo a uvádělo do pořádku.

Nadešel tolik očekávaný den osvobození 7. května 1945. Jak píše řídící učitel František Coufalík ve Školní kronice: „...Dne 7. května 1945 dočkali jsme se konečně svého osvobození, hrozné jho německé rozpínavosti a krutosti rázem svrženo. Zase jsme mohli volně vydechnout a dát se do práce k znovu vybudování naší milé a tolik trpící vlasti. Jak probíhali osvobozovací boje v okolí Chropyně je vylíčeno na konci tohoto zápisu vlepena do kroniky“.(viz. příloha č. 4)¹⁸²

Dny svobody přinesly také život do škol. Školní budovy ožily, lavice se zaplnily dětmi.¹⁸³ Slavnostní shromáždění zástupců MNV, učitelů a žáků 22. května 1945 zahájilo školní vyučování. Po válce roku 1945 museli občané především učitelé a úředníci předkládat potvrzení o národní spolehlivosti a přiznání své činnosti za války, aby nebyli považováni za zrádce a kolaboranty.¹⁸⁴ Kdo takové potvrzení vystavoval, není v kronikách uvedeno.

Opět se ve školách oslavují české svátky, čeští státníci a význačné osobnosti.¹⁸⁵ Přibývá ovšem oslavování J. V. Stalina, Lenina, VŘSR, svátků Rudé armády apod.

Místní školní rada v čele s předsedou p. Františkem Malým a místopředsedou Františkem Coufalíkem zahájila svojí činnost.¹⁸⁶ Znovu se ozvali příznivci školy s dary pro školní děti v podobě finanční hotovosti na nákup školních potřeb. Zubní technik prováděl dětem prohlídky a opravy chrupu. Ve škole probíhaly zdravotní prohlídky proti tuberkulóze a dětem byl preventivně podáván rybí tuk, darovaný Kanadským

¹⁸¹ Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti*, s. 17.

¹⁸² MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 3–4.

¹⁸³ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁸⁴ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–1950*, s. 36

¹⁸⁵ Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti*, s. 17.

¹⁸⁶ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign.

červeným křížem. Škola zakoupila nový rozhlasový přijímač značky IRON za obnos 3650 Kč.

Stižen vážnou chorobou zemřel 12. června 1947 řídicí učitel František Coufalík. Místo ředitele školy zaujal p. Rudolf Olšanský. Kromě klasické výuky ve škole probíhala zdravotní osvěta Československého červeného kříže (ČČK). Všichni žáci školy se stali členy žákovského dorostu ČČK a složili slib, že budou zachovávat zdravotní pravidla.

Z kulturní letargie se postupně probouzela škola, i občané města.¹⁸⁷ Pro zajímavost je dobré zmínit návštěvu principála J. Kopeckého, vnuka slovatného loutkaře Matěje Kopeckého, který pro děti i dospělé sehrál několik loutkových her např. „Král Ječmínek“. Výrazně je v kronice zapsán den 18. listopad 1947, kdy Chropyni navštívil hudební skladatel Emil Axmann, syn bývalého ředitele školy Viléma Axmanna. Pro město Chropyni složil hudební znělku, která dlouhá léta zaznívala z rozhlasových amplionů ve městě před hlášením městského rozhlasu. Partitura s věnováním byla uložena v místní knihovně (viz. příloha č. 5) a kopie vložena do kroniky města.

3.3 Národní škola od r. 1948 do r. 1953

Dne 22. dubna 1948 byl slavnostně vyhlášen „první školský zákon“ o jednotné škole nazývaný Lex Nejedlý.¹⁸⁸ Jednalo se o zavedení jednotné soustavy vzdělávání, tj. mateřské školy a školami prvního, druhého a třetího stupně. Zde to znamenalo změnu obecné školy na školu národní a měšťanské školy na školu střední. Národní škola tvořila pět postupných ročníků, na ně navazovaly tři ročníky na střední škole, které byly povinné, poslední čtvrtý ročník tzv. jednoroční učební kurz byl nepovinný.

V letech 1950/51 se politika stala součástí školy, projevovala se prakticky v denních přípravách všech členů učitelského sboru, hodnotilo se na pravidelných týdenních poradách učitelského sboru, a jak uvádí školní kronika: „... *význačné jevy některých tříd, byly předkládány jako vzory*“.¹⁸⁹ Také na hospitacích bylo hodnoceno, jak jsou do výuky zakomponovány významné svátky spřátelených zemí. K příležitosti Velké říjnové revoluce, 5. května, 9. května, žáci připravovali rozhlasové relace ve

¹⁸⁷ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁸⁸ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy...*, nesign., *Zákon č. 95/1948 Sb.*,

¹⁸⁹ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign. Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti*, s. 17.

školním rozhlasu doplněné výkladem učitelů. Při oslavách se hrály hymny ČSR a SSSR. Na budovách vlály dva prapory. Každý učitel byl povinen odebírat alespoň jeden stranický tisk – většinou Rudé Právo. Odebírání bylo kontrolováno na poště a při neuposlechnutí byly vyvozovány důsledky (to bylo až do 80 let). Členství v SČSP (svaz přátelství se SSSR) Bylo bez debaty povinné.

Jak uvádí školní kronika: „...učitelé vypomáhali na kulturních a politických brigádách pro MNV - administrativní výpomoc při rozpisech dodávek, mírové hlasování s JZD, s dětmi připravovali kulturní programy na schůze, účastnili se s dětmi na brigádách např. sběr mandelinky bramborové.“ Celý učitelský sbor měl za úkol, přihlásil se do průkopnického hnutí a podávat jednotlivě i společně pravidelné socialistické závazky k různým politickým příležitostem. Závazky uzavírali také žáci na začátku školního roku a u příležitosti založení žakovské pionýrské organizace 20. prosince 1951.

V následném roce 1951/52 se uskutečnil velký nábor do Pionýrské organizace, která se rozrostla o 50% žactva 4. a 5. třídy. V jejím vedení docházelo k častým změnám, takže organizace fungovala těžkopádně. Na popud Československého svazu žen (ČSSZ) byla v Chropyni zřízena školní družina mládeže (DM) při národní a střední škole.¹⁹⁰ Kuchyně, jídelna a také vychovatelná byla umístěna v místní střední škole. Správcem byl jmenován ředitel školy, jinak personál tvořily vychovatelka, kuchařka a pomocnice. DM začala s 42 dětmi a skončila v měsíci červnu 1953 již se 70 dětmi. Nárůst dětí se dále navyšoval z důvodu přistěhování nových rodin a možnosti zaměstnání rodičů v závodě Technoplat n.p. a místním JZD.

Z důvodu přijetí nového zákona v roce 1953, který upravoval školskou soustavu a předpokládaného velkého nárůstu školou povinných dětí (dle průzkumu z 240 na 420 během šesti let) se v květnu 1953 začalo uvažovat o stavbě nové školní budovy, plánované jedenáctiletky.¹⁹¹ Jedenáctiletá škola měla žákům prvních osmi ročníků poskytnout základní všeobecné vzdělání a následné tři postupné ročníky připravit úspěšné žáky ke studiu na vysoké školy.

¹⁹⁰ Helena SADYKOVÁ, Helena, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti*, s. 17.

¹⁹¹ Zákon č. 31/1953 Sb.

4 Významné osobnosti a jejich vliv na školství v obci

Součástí historie každé školy jsou osobnosti, které zásadně ovlivnili vývoj a důležité etapy jejího života, nesmazatelně se zapsali do života dětí a jejich rodičů. Také chropyšská škola měla své významné jedince, kteří svou individualitou ovlivnili jejich životy.

4.1 Karel Kopecký

Karel Kopecký, narodil se v obci Zásmyky v Čechách, učil v Holešově a v roce 1859 nastoupil jako první učitel na národní škole v Chropyni.¹⁹² Výborný muzikant a vypravěč, uměl hrát na několik nástrojů. Jako člen místní školní rady se zasloužil o vybudování nové školy. V roce 1874 byl bez konkurzu jmenován nadučitelem na nově vybudované národní škole. Zemřel v roce 1892 u svého přítele Josefa Dvořáka v Guntramovicích u Budišova. Jeho tělesné pozůstatky byly převezeny do Chropyně a 13. září 1892 byl pohřben na vlastní žádost v Chropyni, vedle hrobů svých žáků (umíralo tehdy až šedesát dětí ročně na záškrt a dětské nemoci).

4.2 Vilém a Emil Axmanovi

Vilém Axmann se narodil 14. února 1850 v Šumvaldě u Uničova.¹⁹³ Navštěvoval dvě reálné třídy v Uničově a Moravské Třebové, absolvoval dvouleté studium na učitelském ústavu v Olomouci, kde také složil v roce 1868 zkoušku dospělosti. Působil v Hroznové Lhotě na Hodonínsku, ve Zdounkách a v Ratajích na Kroměřížsku. Na chropyšské škole nastoupil jako nově jmenovaný nadučitel 25. února 1893. Správcem školy byl jmenován v době, kdy bylo potřeba vyřešit mnohé problémy – nedostatek učeben, hodně žáků, nekvalitní práce učitelů, nutnost prosadit v místní školní radě změny mnohdy proti vůli radních. Byl velmi pracovitý, vzdělaný a schopný, k dětem laskavý i přísný. Jeho zásluhou byla postavena v roce 1906, nová budova školy a on zajistil také kvalitní učitelský sbor. Za vzorné působení v obci byl jmenován 1897 ředitelem školy. Jeho nástupce v kronice píše: *...“Za jeho vedení vstoupila škola chropyšská v řadu nejlepších škol v okrese. Žil jen pro školu, jež byla mu vším, a zaslouží, by jeho jméno zlatým pérem zapsáno bylo v dějiny školy i obce.“* Moravský zemský místodržitel mu udělil čestnou medaili. I po odchodu do penze

¹⁹² Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Kronika I. do roku 1922*, s. 31

¹⁹³ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

pomáhal radou, kde mohl. Ke konci života ztratil zrak. Zemřel 3. 9. 1939. Je pohřben na zdejších hřbitově.

Emil Axmann se narodil 3. června 1887 v Ratajích, v učitelské rodině. Otec Vilém tam působil téměř dvacet let; až do roku 1893, kdy se stal ředitelem školy v Chropyni.¹⁹⁴ Toto městečko, známé především svou tradicí o králi Ječmínkovi, se tak stalo místem Axmanova mládí, místem, na něž rád vzpomínal a k němuž se vracel i v dobách, kdy byl již stálým obyvatelem Prahy. V letech 1898–1906 studoval na kroměřížském gymnáziu. Ovlivněn bohatou kulturní tradicí Kroměříže, ale i vynikajícími učiteli, mezi něž patřil především zakladatel Pěveckého sdružení moravských učitelů Ferdinand Vach, věnoval se aktivně zpěvu a hře na klavír. Pod vlivem Julia Rauschera odešel do Prahy s předsevzetím studovat hudbu. Studia ukončil v roce 1912 doktorátem filozofie a o rok později nastoupil do knihovny Národního muzea kde se v roce 1945 stal ředitelem. Axman byl však v první řadě hudebním skladatelem, organizátorem a kritikem hudebního dění, projevujícím se výrazně ve dvacátých a třicátých letech. Trvalým zdrojem jeho inspirace byla Morava, zvláště kraj kolem Kroměříže. Byl duší Spolku pro moderní hudbu v Praze, od roku 1928 členem Akademie věd a umění. Vytvořil řadu velkých kantát (Balada o očích topičových, Sobotecký hřbitov, Stabat Mater aj.), symfonických děl, řadu písní a sborových skladeb, ale i variací na lidové písně. Často se rád vracel do Chropyně, k jejímu lidovému folklóru. Tradice krále Ječmínka a Hané se projevila v několika skladbách (Moravské tance Šáteček, Tovačov). Městečko Chropyně jej jmenovalo v roce 1933 svým čestným občanem. V roce 1946 složil na poctu čestného občanství města Znělkou městečka Chropyně pro dechové nástroje. V roce 1933 věnoval Chropyni jedenáct hudebních děl s vlastnoručním podpisem, které byly toho roku uloženy v obecní knihovně. Zemřel v Praze, 25. ledna 1949 pohřben je v Kroměříži.

4.3 František Popelka

František Popelka, nar. 22. září 1865, v Pěncíně u Konice; vystudoval vyšší české gymnázium v Olomouci a speciální kurs pro učitele v Brně.¹⁹⁵ Zkoušku dospělosti složil v r. 1885, zkoušku učitelské způsobilosti r. 1888 a zkoušku pro školy měšťanské II. r. 1893. Působil v Krumpachu, od 1. 3. 1888 do 1. 9. 1893 v Chropyni, od 1. 9. 1893 do 1. 9. 1894 v Hulíně a jako učitel od 1. září 1894 opět v Chropyni. Zatímním učitelem

¹⁹⁴ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁹⁵ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

byl poprvé ustanoven 1. 9. 1885 a definitivu získal 10. 12. 1888. Maturitní vysvědčení z gymnázia získal r. 1884, z ústavu učitelského ústavu 27. 6. 1885. zemřel ve věku 102 let, dlouholetý místní učitel, zakladatel Sokola.

4.4 Antonín Ugwitz

Antonín Ugwitz patří mezi obětavé a národnostně uvědomělé české učitele přelomu 19. a 20. století.¹⁹⁶ Narodil se 14. června 1854 v Prostějově. Absolvoval vyšší německé gymnázium v Olomouci, kde 25. dubna 1875 složil zkoušku učitelské způsobilosti pro německé školy a poté 17. dubna 1877 učitelskou zkoušku pro měšťanské německé školy (I. Odbor). Působil v Novém Jičíně a také v Žilině, německé vesnici u Nového Jičina. V roce 1898 vydatně přispěl k oslavám 100. výročí narození Františka Palackého. Celý život se aktivně věnoval své zálibě – historii. V Chropyni nastoupil jako učitel roku 1899. Svůj volný čas věnoval jednak zpracovávání řady materiálů, vztahujících se k Novojičínku a také začal studovat materiály k dějinám Chropyně. Faktem je, že na každém novém místě svého působení se okamžitě vrhal do poznání historie místa a v této historii se dokázal rychle zorientovat. V Chropyni působil dva roky, ale v roce 1903 požádal z důvodu chatrného zdraví o přeložení. V letech 1903–1907 postupně učil v Přerově a Tovačově. Důvodem, proč jej zde zmiňuji je, že za svého chropyňského působení zpracoval a zveřejnil první přehled dějin městečka. Stalo se tak roku 1902, kdy v novinách Hlasy z Hané, vydávaných v Prostějově, vyšlo postupně osm pokračování „Paměti Chropyně“. Paměti, svědčící o značné autorově péči, zachycují osudy městečka od nejstarších dob; vlastní líčení dějin Chropyně sahá do 13. století. Vedle literatury vycházel ze studia pramenů, především z materiálů uložených v obecním archivu a v zámeckém arcibiskupském archivu v Kroměříži. Jeho práce se přiřazuje k těm vlastivědným dílům, která v prvních letech dvacátého století vznikala díky činnosti uvědomělých, vlastenecky smýšlejících českých učitelů, kněží a úředníků na několika místech regionu. Ugwitz po svém novinovém publikování vydal vlastním nákladem tyto dějiny i jako drobný spis pod názvem „Paměti městečka Chropyně“, jehož cena činila 30 haléřů; výtěžek měl být věnován na výstavbu místní sokolovny. V roce 1907 odešel do Prahy, kde ve svých 53 letech podlehl těžké nemoci.

¹⁹⁶ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy...*, nesign.

5 Společenský život v obci do roku 1953

Společenský život patřil ke koloritu každé obce. Nositeli spolkové činnosti v obci byli většinou lidé zapálení pro kulturu, národní tradice, sport a dobročinnost.

5.1 Spolky

Spolky vzájemně podpůrné

Na konci 19. století vznikaly spolky vzájemně podpůrné, o kterých se zmiňují pouze okrajově a také spolky vzdělávací, kulturní a tělovýchovné.

a) Potravní spolek „Oul“ byl založen r. 1869, jehož počet členů byl na začátku 76 osob s ročním vkladem 1 zl.¹⁹⁷ Úspěšným vedením spolku se rozmohly peněžité poměry tak, že od r. 1869, bylo vyplaceno členům 4600 zl. zisku.

b) Občanská záložna byla založena r. 1873. Zdárně se rozvíjela k utěšenému ročnímu přebytku, občas podporovala národní podniky, podporovala stavbu školy, dávala příspěvky chudým dětem. Koncem roku 1889 měla údů 346.

c) Spolek paní a dívek založen r. 1909 vznikl v období velké chudoby. Za pomoci učitelů, dětí, vedení místní školy a obce všemožně podporoval děti z chudých rodin.¹⁹⁸ S nevšední ochotou a obětavostí dával více jak devadesáti přespolním žákům v době polední v zimních měsících polévku. Členky spolku polévku vařily střídavě ve školní prádelně a tam jí také strážníci pojídali. Výlohy s tímto spojené hradily po třetinách „Spolek paní a dívek“ obec Chropyně a Plešovec, otop poskytly obce ze školních zásob. Vařilo se i v následujících letech ještě v roce 1938 je v kronice záznam, že bylo obdarováno 210 dětí. Vaření polévky skončilo až v roce 1941 zavedením potravinových lístků.

Čtenářsko-pěvecký spolek Ječmínek

Česká politika zastoupená buditeli Františkem Palackým a Riegrem směřovala nejen za politickými cíli, ale propagovala rozvíjení národní identity formou širokého kulturního programu.¹⁹⁹ Největší váhu kladla na práci osvětovou a vzdělávací. Po roce 1860 vyrůstaly ve městech i na venkově různě zaměřené vzdělávací spolky. Když 19. ledna 1865 hrstka národně smýšlejících občanů založila první vzdělávací spolek v Chropyni, nazvali jej „Ječmínek“.

¹⁹⁷ Antonín OTAHAL PLEŠOVSKÝ, *Ječmínek : Slavnostní spisek...*, s.10–11.

¹⁹⁸ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

¹⁹⁹ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha městečka Chropyně 1880-1953*, s. 178–179.

Podle svědectví plešovského rodáka Antonína Otahala, zasloužilého redaktora Opavského týdeníku, měl spolek svízelné, až přímo neuvěřitelné počátky.²⁰⁰ Jeho vzdělávací činnost se setkávala s nepochopením, výsměchem, ba i s pronásledováním zvláště ze strany kastovníckých starousedlých. Na první poradní schůzi spolku dne 12. února 1865 objednal tehdejší chropyňský starosta četnickou asistenci z důvodu narušení veřejného pořádku, schůze však proběhla hladce. Tehdy na příkaz úřadujícího starosty přivolaný četník z Kroměříže: „*na odiv lidu (bylo to v neděli) přivedl dva ze zakladatelů, Eduarda Vašicu a Jana Mlčocha, přímo ze shromáždění na radnici, kde byli záměrně zadržováni.*“²⁰¹ V očích sedláků zůstali členové spolku přece jen rebelanty a nuzáky, provázeni posměchem a úšklebkou. Představenstvo obce činnost spolku důsledně kontrolovalo najatými špehy. Vedení spolku však nedalo záminku k zásahu ze strany četnictva, drželo linii vzdělávacího spolku a naopak svým nekonfliktním jednáním získávalo stále více sympatizantů. Vašica, tímto činem dobře vystihl nezbytnost osvěty v podmínkách vesnic, kde konzervativnost myšlení obyvatel neumožňovala vždy ihned pochopit její prospěšnost.²⁰²

Spolek získal zázemí v domě prvního předsedy Edvarda Vašici čp. 39, který si roku 1868 vymohl nálevní koncesi. Jedné místnosti jeho domu lid po dlouhá léta říkal „*sedí na Ječmínku*“. V době založení „Ječmínek“ čítal veliký počet členů nejen z Chropyně, ale i z okolních obcí (Záříč, Plešovce, Kyselovic, Břestu, Žalkovic a Skaštic). Posléze si jednotlivé obce založily podobné spolky a v chropyňském spolku zůstalo 41 členů. Spolek odbíral 5 až 16 časopisů hlavně politického, ale i zábavného zaměření. Horlivě se četlo, hovořilo o čteném, hrálo se divadlo, zpívalo. Ze spolku vycházel podnět ke všemu, co směřovalo k mravnímu, hmotnému a národnímu povznesení městečka a okolí. Vznikla také myšlenka svépomoci a z ní se vyvinul roku 1869 potravní spolek „Oul“, 1873 Občanské záložna.²⁰³

Při „Ječmínku“ byl roku 1872 zřízen čtrnáctičlenný *odbor divadelní* (ochotnický). Přípravoval spolkový program a hlavně přispíval ke kulturnímu dění

²⁰⁰ Tamtéž s 178-179

²⁰¹ Tamtéž s 178-179

²⁰² Více o spolku Antonín OTAHAL PLEŠOVSKÝ, *Ječmínek : Slavnostní spisek...* s 23., SOKA Kroměříž, f. B–e 138, *Školní kronika*, s. 29

²⁰³ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha městečka Chropyně 1880-1953*, s.179-180.

v obci nastudováním čtyř až šesti divadelních představení v roce. K rozšíření kulturního povědomí odebíral Tylovy sebrané Spisy a Českou Thalii.

O deset let později (v r. 1882) vznikl 44 členný vzdělávací spolek „Omladina“. Vedle vzdělávací činnosti se věnoval zpěvu a divadlu, čímž přispíval k zušlechtění zábavy v Chropyni a okolí. Z členských příspěvků a různých pěveckých vystoupení pořádal lidové zábavy, odebíral 3 druhy časopisů, převzal dozor nad místní obecní knihovnou, zkrátka vedl čilý společenský život. Na podporu zpěvu i pro divadlo bylo v roce 1887 zakoupeno pěkné harmonium.

Vedle projevů spolkového života doma se „Ječmínek“ zúčastňoval cizích spolkových slavností, neopomenul žádné význačnější události v národním životě. (přehled několika zdařilých akcí spolku „Ječmínek“, viz příloha č. 6). Dal podnět ke stavbě školní budovy (1874), zřízení pomníku Františka Palackého na náměstí (1876), úpravě náměstí, založení ovocných sadů, stromořadí, postavení okresní silnice z Chropyně do Skaštic (1888), postavení sochy Cyrila a Metoděje, zbudoval r. 1883 nákladné jeviště pro divadelní odbor v ceně 1 300 zl. a jiné záslužné činy pro městečko Chropyni. Pomáhal zakládat čtenářské spolky a besedy v okolních vsích, zúčastňoval se národních slavností a táborů: r. 1881 vyslal deputaci k oslavě rodného domku Palackého v Hodslavicích, 1883 byl zastoupen při otevření Národního divadla v Praze, později národního domu v Olomouci, podal petici za zřízení české univerzity na Moravě, apod. Zkrátka byl vždy a všude v prvních řadách kdykoliv se jednalo o naše národní a politická práva.²⁰⁴

Když časem spolkový život ochaboval, vznikly v „Ječmínku“ reformátorské snahy a požadavky, aby spolek svou činnost oživoval poučnými přednáškami, hlavně v oboru národohospodářském (r. 1887). Spolek od založení roku 1865 do roku 1888 úspěšně vedl Eduard Vašica, poté jej vystřídali Ryčan, Kaukuš, Inocenc Vašica. Spolek zanikl roku 1894.²⁰⁵ Po zániku spolku „Ječmínek“ převzala kulturní osvětovou práci v místě Tělocvičná jednota Sokol, založená roku 1892. Předními pracovníky, kteří vedli mládež v duchu Tyrše a Fügnera byli místní učitelé a Karel Frauenberger, vrchní účetní v cukrovaru.

²⁰⁴ Tamtéž s. 184-186.

²⁰⁵ MÚ Chropyně, *Paměti městečka Chropyně 1880–1953* str.15.

Sokol

Prvním tělocvičným spolkem v Chropyni byl Sokol založen roku 1894 v čele s náčelníkem Josefem Pohlou velkým sportovcem a vlastencem.²⁰⁶ Ze začátku se cvičení věnovali pouze muži a děti, ženy se přidaly až v roce 1908. Cvičili na zahradě u Štěpaníků (jeden ze Sokolů) nebo v hospodě u Vašiců (hospoda pozdějšího starosty města). Nacvičovali prostná nebo skladby na nářadí.

Sokoli potřebovali stálé a důstojné místo, kde mohli za nepříznivého počasí cvičit.²⁰⁷ V roce 1922 začali budovat sokolský stadion u Zámeckého rybníka a vedle něj Sokolský dům (dnes je zde restaurace U Rybníka a potraviny, stadion je v současné době využíván základní školou). Členové Sokola měli stejnokroj na cvičení i na slavnosti. Sami iniciovali několik společenských akcí za rok a také se účastnili všech oslav a průvodů v obci. V období první republiky měla činnost Sokola v obci i okolí vysoký kredit. Jejich veřejná cvičení se stala vždy velkou událostí. Účinkovali na nich nejmenší žáčci, dorost i dospělí.

Den 13. července 1928 se stal sokolským svátkem Chropyně.²⁰⁸ Toho dne zde uspořádala Středomoravská sokolská župa Kratochvílova župní slet. Dopoledne byly zkoušky, odpoledne průvod, v němž pochodovalo 218 členů v krojích. Na náměstí Svobody pozdravil a uvítal Sokolstvo jménem obce starosta František Matoušek a promluvil první místostarosta župy Otto Kadlec. Na sokolském stadionu cvičilo celkem 253 členů, 208 členek. Ačkoliv bylo počasí chladné a deštivé, přece se slet vydařil.

V neděli odpoledne dne 6. září 1931 byl slavnostně předán prapor spolku.²⁰⁹ Slavnost se konala na sokolském stadionu. Za účasti významných představitelů Sokola a obce předala Marie Axmannová, choť ředitele obecné školy prapor praporečnickům a zavzpomínala na první léta zrodu České obce Sokolské.

Sokolský slet v Praze pořádán ve dnech 2. – 7. července 1932²¹⁰ připadl na jubilejní rok 100. výročí narození zakladatele sokolské myšlenky Miroslava Tyrše. Hlavním sletovým dnům předcházela řada veřejných vystoupení žactva. Na sletu

²⁰⁶ Helena SADYKOVÁ, – Květoslav MACHALÍK, *Historie a současnost města Chropyně*, Chropyně 2008, s. 209

²⁰⁷ Helena SADYKOVÁ, – Květoslav MACHALÍK, *Historie a současnost města Chropyně*, s. 209

²⁰⁸ MÚ Chropyně, *Kronika městyse Chropyně, II díl., od r. 1928*, s. 43–44.

²⁰⁹ MÚ Chropyně, *Kronika městyse Chropyně, II díl., od r. 1928*, s. 60-61

²¹⁰ MÚ Chropyně, *Kronika městyse Chropyně, II díl., od r. 1928*, s.77

vystoupilo: 11 300 žáků, 12 200 žaček, 14000 dorostenců, 12300 dorostenek, 40000 mužů, 40000 žen, obojí se denně střídali po 17000. Na letenských pláních přihlíželo 200000 diváků. Z Chropyně se zúčastnilo 27 osob.

V rámci oslav 10. výročí naší samostatnosti pořádala místní jednota „Sokol“ dne 29. května 1937 veřejné cvičení.²¹¹ Cvičilo žactvo, dorost a muži skladby X. všesokolského sletu v Praze. Cvičení byla provedena velmi přesně a obecenstvo nešetřilo pochvalou. Malebného odpoledního průvodu se zúčastnili skauti, kteří předvedli zdařilé ukázky svého výcviku.

Desátý všesokolský slet v Praze byl považován za historickou událost mezinárodního významu.²¹² Cvičení mužů mělo symbolický název „Přísaha republiky“. Vyvrcholením sletu byl den armády, kdy 3600 mužů československého, jugoslávského a rumunského vojska předvedlo ukázky vojenského výcviku. Prezident Dr. Beneš s chotí, diplomatické sbory, delegáti vojsk a tělovýchovných federací cizích států se zúčastnili všech sletových vystoupení. Hlavní vystoupení vždy končila sletovou scénou, která představovala sjednocení národa v den vážných událostí 21. května. Nebyla to událost pouze tělocvičná, neboť Československu hrozil válečný konflikt s Německem. Památný desátý slet se stal velkou protihitlerovskou manifestací národa, Chropyni na cvičení reprezentovalo sedmdesát cvičenců.

V době protektorátu byla činnost Sokola zakázána. V průběhu druhé světové války se nesměla psát ani kronika obce.²¹³ Kronikářka Božena Vrtělová o této době píše až v roce 1945: „...Další ilegální organizací protifašistického odboje bylo skupina spolku Sokol. Měla vedení v Přerově. Byl to obchodník Frat. Skopal, který byl uvězněn a popraven. U nás byli jejími členy pekař Ant. Zháněl, Josef Krejčířík dělník a náčelník Sokola Josef Pohla, lékař dr. Hubík, ředitel školy Frant. Coufalík, Ladislav Hubík, a velitel hasičů Otakar Erkl. Pro případ povstání měli připraveny výbušniny, benzín, auta. Prováděli sabotáže na dráze, poškozovali vagony přepravující vojenskou techniku, sypali písek do ložicek kol apod. Z této skupiny byl zatčen a uvězněn dělník a náčelník Josef Pohla. Při tvrdém výslechu nikoho nezradit a uchránil Chropyni od těžké persekuce. Členové skupiny přispívali potravinami i finančně – pekař Zháněk věnoval

²¹¹ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv.II. 1937–40*, s. 220

²¹² MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv.II. 1937–40*, s. 225–227

²¹³ Tamtéž, s. 54-55

36 tis. Kč na tyto akce, dr. Hubík ošetřoval zdarma raněné, kteří prchali před gestapem.²¹⁴

Činnost Sokola byla však oficiálně zastavena až v dubnu 1941, s odůvodněním, že je nositelem národní myšlenky.²¹⁵ Náhradou se mládeži nabízela nová organizace, která měla provádět germanizaci a podporovat nacismus. Bylo to Kuratorium pro výchovu mládeže, které v Chropyni zahájilo činnost v červenci 1943. Vedoucí Kuratoria se rekrutovali z řad chropynské ...*“mládeže a možno říci, že jejich činnost nebyla nebezpečná. Jen v jednom případě si mladý muž Heinrich Oldřich propůjčil k propagaci německé myšlenky v Kuratoriu. Po osvobození si odpykal své provinění ve vazbě a v pracovním táboře.*²¹⁶

Prapor tělocvičné jednoty Sokol musel být po částech složen v zavařovacích lahvích a zakopán do země.²¹⁷

Jediným duchovním požítkem občanů v době války byl poslech zpráv zahraničního rozhlasu.²¹⁸ Čerpali z nich odvalu a vytrvalost v boji a naději ve šťastnou budoucnost národa. Nikdo z obce nebyl vyšetřován pro poslech cizích zpráv, přesto, že to lidé na sebe věděli.

Psal se rok 1945, Tělocvičná jednota Sokol zahájila činnost a probíhalo přihlašování nového členstva²¹⁹ Mimořádná valná hromada, zvolila nový výbor ve složení: starosta Josef Krejčířík, náčelník Josef Pohla, náčelní Helena Chmelová, vzdělavatelka Božena Vrtělová.

Po válce Sokolské organizace opět ožily. Nacvičovaly veřejná vystoupení, a připravovaly osvětovou a divadelní činnost. Už v září 1945 se uskutečnilo tělocvičné vystoupení Sokolů s průvodem jako poděkování osvoboditelům. V následujícím roce 6. ledna 1946 se uskutečnila valná hromada za účasti 92 členů.²²⁰ Pro rok 1946 byli zvoleni starostou obce Josef Krejčířík, jeho náměstkyně Božena Horáková a Ing. Brož., náčelníkem Rudolf Chmela, náčelnicí Helena Chmelová a vzdělavatelkou Božena Vrtělová.

²¹⁴ Tamtéž, s. 54-55

²¹⁵ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 7–8

²¹⁶ Tamtéž, s.7-8.

²¹⁷ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s.10

²¹⁸ Tamtéž, s.11

²¹⁹ Tamtéž, s.39–40

²²⁰ Tamtéž, s. 58

Po únorových událostech v r. 1948 přijímal Sokol členy menších organizací. Všichni museli absolvovat tzv. ideovou školu. Vrcholily přípravy na XI. všesokolský slet v Praze, počítalo se s účastí 70 chropýňských cvičenců. Vystoupením na XI. všesokolském sletu a pochodem v průvodu Prahou, vyjádřili Sokolové svůj nesouhlasný postoj k vládě komunistů. Hodně cvičenců bylo zatčeno ještě v Praze tajnými policisty, některé čekalo prověřování po návratu domů.

Dne 31. 3. 1948, začalo na základě požadavku ministerstva, slučování tělovýchovných spolků do spolku Sokol.²²¹ V roce 1950 došlo ke sloučení chropýňské tělovýchovy do jedné organizace a to Tělovýchovné jednoty Sokol Plastimat (Plastimat podle chropýňského závodu na výrobu plastů).

Z činnosti Tělovýchovné jednoty Sokol Plastimat v roce 1951 můžeme uvést akce typu „Štafeta míru“, kde hlavním pořadatelem byl Místní akční výbor (MAV) – Národní fronty (NF) a organizátorem Sokol Plastimat.²²² Štafeta míru byla celostátní akce a jejímž cílem byla Moskva – Kreml. Dílčí štafety běžely v jednotlivých úsecích. Chropyni připadl úsek Záříčí - Chropyně- Kroměříž. Úvodní projev přednesl k běžcům předseda MAV-NF Antonín Němec a předseda místní pobočky Svazu Československo sovětského přátelství (dále jen SČSP) Bohumil Šustek. Předal mu v pouzdře stužku s heslem „Se Sovětským svazem na věčné časy“, kterou on dál předal běžcům. Na trase, po 100 metrech se štafety zúčastnily všechny masové organizace. Pouzdro se stužkou bylo pak z ulice Hrad zavezeno autem do Kroměříže k cukrovaru a předáno kroměřížským běžcům k dalšímu průběhu.

I navzdory probíhajícím politickým procesům byly akce tohoto typu povinně organizovány, nejen pro školní mládež, ale i dospělé občany, účast a angažovanost na nich byla povinná a sledována. Pokud někdo odmítl účast, následoval postih.. Později v roce 1954 se název organizace „Tělovýchovná jednota Sokol Plastimat“ změnil na „Tělovýchovnou jednotu Jiskra Chropyně“. Těmito kroky prakticky zmizel název Sokol úplně.

²²¹ Tamtéž, s. 203

²²² Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Pamětní kniha obce Chropyně sv. IV.1951–1958*, s.18

Orel

Od konce roku 1889 působil v Chropyni jako pomocný kněz kooperátor či kaplan Jan Vévoda.²²³ Někteří muži nespokojení s členstvím v místním spolku Sokol se semkli kolem něho a založili Katolickou tělocvičnou jednotu. Přesný datum vzniku není známo. Vévodu zvolili starostou a díky jeho snaze se v roce 1905 podařilo pro spolek vybudovat velký sál (za nynější hospodou U Bučka), kde mohli schůzovat a pořádat společenské akce. V roce 1908 vznikla tělocvičná jednota Orel a u jejího zrodu stál opět Jan Vévoda.²²⁴ Jako pomocný kaplan později od r. 1914. místní farář ovlivňoval duchovní i veřejný život v obci. Jak dokládají zápisy v „Tělovýchovná jednota Orel - Jednatelské knize zápisů z let 1924 až 1946“ zapůjčené od soukromé majitelky, která jí získala jako součást pozůstalosti po svých prarodičích a strohých zápisů ve Školní kronice byl střídavě starostou nebo členem výboru Orla. Jsou to jediné dostupné historické dokumenty svědčící o existenci a činnosti organizace Orel v Chropyni. Z knihy zápisů lze čerpat mnoho informací, neuvedených v žádných dostupných materiálech. Z jednatelské knihy zápisů z výborových, členských schůzí a valných hromad vyplývá, že spolek vedl bohatou a různorodou činnost.²²⁵ Prioritou byla sportovní, tělovýchovná činnost (atletika, odbíjená, házená, cvičení prostných i na náradí) posléze kulturní činnost (ochotnický divadelní soubor, kino), pořádání plesů, hodových zábav, účast na společných orelských cvičeních, sletech a orelských poutích na Sv. Hostýně apod.), viz. příloha č. 7.

Ještě před první světovou válkou se spolku podařilo získat církevní pozemek za chropynským zámek směrem k zámeckému rybníku katastrálně zapsaný pod č. 1136/5 a vybudovat orelský stadion bez podpory státu pouze z prostředků od členstva a financí organizace. Orlové postupně vybudovali hřiště na cvičení, házenou a volejbal, ruské kuželky, houpačky a kolotoč pro děti, rybníček, kde bylo možno za úhradu lovit ryby, vozit se na lodičkách a v zimním období bruslit. Ryby byly do rybníčku nakupovány od místního rybářského spolku. Vévoda byl velkým propagátorem a obdivovatelem kinematografu. Pro Orla vymohl kino-licenci a od roku

²²³ Helena SADYKOVÁ – Květoslav MACHALÍK, *Historie a současnost města Chropyně*, s. 192, 208. SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

²²⁴ SOkA Kroměříž, f. B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy...*, nesign.

²²⁵ *Tělovýchovná jednota Orel - Jednatelská kniha zápisů 1924–1946*, s. 332–346

1919 dosáhl zřízení kina „Hana“ vybaveného dokonce dvěma stroji. Promítalo se pravidelně každou neděli.

V roce 1924 byl starostou Jan Tomeček, a jednatelem Josef Rozsypálek.²²⁶ Od založení patřil chropyňský spolek pod župu Šrámkovu, která sídlila v Prostějově, po zřízení župy Urbanovy v Kroměříži a na základě žádosti chropyňského spolku došlo k převedení do Kroměříže.²²⁷ Zapsáno v jednatelské knize zápisů Orla: „ze strategických důvodů navrhl orelský výbor v Chropyni přeložení z župy J. Šrámka do župy Urbanovy. Župa Urbanova přijímá nás a župa Šrámkova ve schůzi župní rady dne 8. února 1925 jednomyslně usnesla se propustiti nás a přeje nám v novém působišti mnoho zdaru“.

Na údržbě stadionu se podle rozvržených služeb podíleli všichni členové, což dokládá usnesení z výborové schůze v roce 1925, týkající se údržbových prací na stadionu „...každý člen jest povinen pracovati na stadioně 25 hodin. Bude-li však třeba, bude pracovní doba zvýšena. Ten, kdo by snad nepracoval, musí zaplatiti 1,60 Kč do spolkové pokladny za každou neodpracovanou hodinu. Odpracované hodiny budou evidovány.“

Existenci orelského stadionu lze doložit žádostí podanou jménem jednoty Orel Chropyně „...na základě ustanovení §97, odstavec 4, zákona ze dne 15. 6. 1927 č. 76 Sb., z. a n o trvalé osvobození od daně pozemkové pro pozemek katastrální č. 1136/5 patřící jednotě Orla v Chropyni, jehož se používá výhradně co cvičiště a které z toho důvodu žádného zemědělského výtěžku neposkytuje.“²²⁸

V Chropyni dne 17. února 1932 Vévoda Jan, starosta, Přivřel Josef místostarosta.“

V průběhu roku 1931 byl na stadionu vystavěn malý domek. Sloužil jako byt domovníka, také zde byla místnost pro uložení cvičebního náradí. Cvičilo se na stadionu, v zimě v katolickém domě nebo ve školní tělocvičně. Výbor spolku rozhodl 4. října 1931 obsadit místo domovníka na orelském stadionu a také vypracoval provozní řád s povinnostmi budoucího domovníka, podmínkami pro pořádání

²²⁶ *Tělovýchovná jednota Orel - Jednatelská kniha...*, s. 5

²²⁷ *Tělovýchovná jednota Orel - Jednatelská kniha...*, s. 5, *Župa Šrámkova*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, <http://www.orel.cz/?ukaz=zupa&id=16/> (16. 2. 2021). *Župa Urbanova*. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, <http://www.orel.cz/?ukaz=zupa&id=17/> (16. 2. 2021).

²²⁸ *Tělovýchovná jednota Orel - Jednatelská kniha...*, s. 351

zábavných podniků, společných cvičení, používání atrakcí a stylu údržby, viz příloha č. 8.²²⁹

Výbor spolku byl třináctičlenný volený každým rokem na valné hromadě. Dne 8. ledna 1932 na Výroční řádné valné hromadě členové zvolili nový třináctičlenný výbor ve složení: Jan Vévoda – starosta, Matěj Pavlíček, místostarosta, Josef Březina Jednatel, Josef Přivřel pokladník, Karel Bělík vzdělavatel, Bedřich Kohl Náčelník, Ludmila Vilíková náčelní, Jaroslav Uličník, hospodář, Josef Svoboda režisér pro divadlo. Dále byly členy výboru Jan Tomeček, Rudolf Rozsypal, František Koplík, František Malý,²³⁰

Se vznikem branného odboru bylo třeba doplnit vybavení klubovny. Školitel na výborové schůzi dne 26. února 1935 doporučil zakoupení tabule, provedl soupis čapek pro branný odbor v počtu 23 kusů. Dle rozhodnutí výboru školení probíhalo „...a určuje, že se bude odbývat každý čtvrtek v 8. hod. škola branného odboru v klubovni, již se mají účastniti veškeré členstvo, dorost, dorostenky do 35 roků.“²³¹

Na členské schůzi 20. března 1935 náčelník hovořil o povinnostech branného odboru a poté starosta spolku pronesl ke členům řeč o politické a bezpečnostní situaci a²³² ...“přečetl zprávu z novin. České slovo o pochopení brannosti jiných států. Br. Uličník předčítá z novin „České slovo“ o letecké obraně v Berlíně a pak hlásí referát z župního sjezdu, Úprava okrsku, naše jednota zase v I. okrsku a o rozdělení branného odboru na 2 prapory III. a VII. čety, což naše jednota má dodati 2 družstva.

Zdálo se, že život Orla běžel ve starých kolejích.²³³ Konala se veřejná vystoupení v prostných cvičeních, lehké atletice, turnaje v odbíjené, házené, hrálo se divadlo i loutkové. V letech 1933 a 1938 uspořádali za účasti okolních orelských jednotek a početné skupiny Skautů slavné župní cvičení s průvodem a večerní lidovou veselí.

Do roku 1940 se každoročně konala Orelská pouť na Sv. Hostýně, ale v následujícím roce došlo k zákazu činnosti československého Orla a jeho majetek zabaven.²³⁴ Jak uvádí jednatelská kniha Orla – kniha zápisů: „...Vedoucí funkcionáři

²²⁹ Tamtéž s.353–354

²³⁰ *Tělovýchovná jednota Orel - Jednatelská kniha...*, s. 334

²³¹ *Tělovýchovná jednota Orel - Jednatelská kniha...*, s. 301

²³² Tamtéž s. 312

²³³ *Tělovýchovná jednota Orel - Jednatelská kniha...*, s.315

²³⁴ Tamtéž, s. 313

pronásledování a žalářování. Velké množství našeho členstva podleho nacistickému teroru, zemřelo v nacistických táborech, na popravištích, při náletech atd. Mnozí stateční Orli bojovali se zbraní v ruce proti nepříteli, pracovali v zahraničním odboji.

K opětovnému pořádání orelských poutí došlo po roce 1945 jen na krátkou dobu, protože v roce 1948 byli orlové na této akci pozatýkáni a následně s nimi vedeny politické procesy.

V neděli odpoledne 14. 4. 1946 se konala v sále hospody u Štěpaníků společná schůze všech tělovýchovných organizací v Chropyni, aby zaujala své stanovisko k prohlášení a sloučení tělovýchovy.²³⁵ Schůze se zúčastnili zástupci Sokola, Orla, Sportovního klubu a Junáka. V této záležitosti nedošlo mezi vedoucími činiteli k dohodě. Členové Orla napjatě očekávali rozhodnutí společné schůze. Byli přesvědčeni, že Orel, jako katolická organizace, nemá šanci v komunistické společnosti přežít rok 1948 a tak se také stalo.

Dělnická tělovýchovná jednota

Druhým tělovýchovným spolkem, založeným v roce 1908 byla Dělnická tělovýchovná jednota, která sdružovala dělnictvo.²³⁶ O činnosti spolku se mnoho informací nedochovalo, pouze zmínka o účasti na společenské akci na oslavu narozenin TGM v roce 1936, kde členové DTJ zahráli odpoledne v sále Sokolského domu divadlo a další spolky vystoupily s vybranými čísly. Večer byl uspořádán lampionový průvod vyzdobeným městečkem, u domu paní Štěpaníkové zapálen oheň a proneseny proslovy starosty Hapala a učitele Zaorala. Poté se průvod vydal radnici, kde byla za zvuků hymny vztyčena státní vlajka. Dělnický tělovýchovný spolek zanikl v roce 1941.

Skaut v Chropyni

Podle kroniky Pamětní kniha obce Chropyně z let 1945 – 1950 vznikl v Chropyni skaut v roce 1937. V zapůjčené kronice Junáka – skauta²³⁷, ale zjistíme, že pravděpodobně existoval již od roku 1922. Můžeme to doložit z fotografií, na nichž jsou chropyňští a kojetínští skauti na Helfštýně, kde ve zmíněném roce 1922 stanovali. Dalším dokladem je legitimace „Sborového vůdce“ br. Otmara Zemana, odborného učitele v Chropyni, fotografie „vítězné šestky“ skautů z Břestu. Posledním získaným

²³⁵ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 64–65

²³⁶ Helena SADYKOVÁ – Květoslav MACHALÍK, *Historie a současnost města Chropyně*, s. 209.

²³⁷ *Vznik skautingu v Chropyni, dokumentace*, s. 1–3, 16–20.

dokumentem meziválečné doby je fotografie z roku 1938, kde je oddílový vedoucí se 7 skauty a 2 skautkami, viz příloha č. 9

Pomocí dokumentů a vzpomínek pamětníků je doloženo, že chropyňský skaut měl na počátku vedení v Kroměříži, ale probíhala také úzká spolupráce se skauty z blízkého Kojetína. Pamětníci uvádí, že ze začátku skaut navštěvovali pouze chlapi. Proto je zvláštní, že se na fotografii z roku 1938 objevila místní děvčata v kroji.

V září 1937 se počal za podpory místní školní rady organizovat skaut jako odbor Svazu skautů a skautek Československé republiky.²³⁸ Místní školní rada vyšla skautům vstříc propůjčením místnosti pro skautská školení. Tuto místnost – Klubovnu – využívali hlavně v zimě, přes léto se účastnili různých akcí a srazů ve spolupráci se skauty z blízkého okolí.

V sobotu večer 28. května 1938 chropyňští skauti spolu s odborem kroměřížských a kojetínských pořádali propagační slavnůstku, táborový oheň se zábavným pořadem.²³⁹ O skautingu promluvil profesor kroměřížského reálného gymnázia Al. Mlčoch.

Během druhé světové války byl Svaz skautů republiky Československé rozpuštěn a jeho činnost zakázána. Po skončení války docházelo postupně k obnovení činnosti zakázaných organizací.

V dubnu 1946 se na schůzi všech tělovýchovných organizací (Skaut, Orel, Sokol, DTJ,...) v sále u paní Štěpaníkové (dnešní cukrárna – dříve MŠ) jednalo o sloučení tělovýchovy. Nebylo nalezeno řešení, očekával se návrh dohody, schůze skončila bez výsledku. Stejně jako Sokol se ani Skaut se svými vlasteneckými myšlenkami neslučovaly s ideami komunismu.²⁴⁰ Místo organizace Junák, vznikly nové organizace Pionýr a Svaz mládeže. Činnost skauta násilně ukončena v roce 1950.

Ze vzpomínek pamětníků: skaut se scházel 1x týdně, učili se slušnému chování, způsobu vystupování v přírodě.²⁴¹ Kroj se skládal z manšestrových kalhot, khaki košile, šátku a klobouku. Místní oddíl vlastnil červené šátky se zlatým lemováním. V letních měsících „hlídkovali“ ve stanech podél železniční trati pro případné hlášení požárů od lokomotivy (Morseovou abecedou na nádraží a odtud nahlášení skrz telefon hasičům).

²³⁸ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv.II. 1937–1940* s. 219–220

²³⁹ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv.II. 1937-40*, s. 219–220

²⁴⁰ Helena SADYKOVÁ – Květoslav MACHALÍK, *Historie a současnost města Chropyně*, s. 200

²⁴¹ *Vznik skautingu v Chropyni, dokumentace*, s.7–14.

Bohužel se mimo výpisky z pamětní knihy města Chropyně, fotografie a vzpomínky pamětníků nic nedochovalo. Kroniky, další dokumenty a fotografie si údajně odnesl br. Bořek Křižan poté, co byla činnost skauta násilně ukončena ve zmíněném roce 1950. Díky Václavu Šebestíkovi (vůdci střediska skauta) se podařilo alespoň „rekonstruovat“ části historie skauta v Chropyni.

5.2 Knihovna

Rozvoj duševního života v Chropyni dával nejlepší záruku v tom, že občané městečka budou stát vždy v prvních řadách bojovníků za pokrok, pravdu, právo a porozumění.²⁴² V roce 1876 založil chropyšský rodák farář Ignác Řihošek, člen řádu Kapucínů obecní knihovnu. Daroval základ, knihy v hodnotě 200 zl. a obrazy přirozených květín. Mezi knihami byla celá řada ročníků časopisu českého Musea, dějiny Palackého, encyklopedie nauk a hospodářské knihy. Později byla knihovna doplněna zábavnou literaturou a rozrostla se bezmála na 500 svazků. Lidé hodně četli, zvláště v zimním období bývala rozpůjčována celá knihovna. V roce 1922 přijal místo knihovníka učitel Karel Pospíchal. Knihovnu uspořádal podle knihovnického zákona z roku 1919, vydal první tištěný seznam knih, založil čítarenský kroužek a veřejnou čítárnu. Knihovna i čítárna byly na radnici v zasedací síni a v čekárně. Obec přispívala na chod knihovny částkou Kč 1000. V té době byla chropyšská knihovna považována za jednu z nejlepších vzhledem k početnosti knižního fondu, odborného a vzorného vedení. Vývoj knihovny, výpůček viz příloha č. 10.

Když byly přemístěny r. 1929 obecní kanceláře do přízemí, knihovna se přemístila do I. poschodí.²⁴³ Jelikož obec knihovnu dobře podporovala, rozvíjela se velmi rychle a dostala se dobrou organizací na první místo v okrese.

V roce 1931 činil finanční příjem knihovny 3000 Kč (dotace) a 396 Kč poplatky čtenářů. Karel Pospíchal ukončil práci knihovníka na vlastní žádost roku 1926 a od 1. 1. 1927 nastoupil na jeho místo odborný učitel Bohumil Řezníček, později školní inspektor. Jmenovaný byl knihovníkem obecní knihovny, kronikářem a členem místní a okresní osvětové komise. Jeho odchodem do Kroměříže v něm obec ztratila zdatného kulturního pracovníka.

Veřejná obecní knihovna měla v roce 1937 již více svazků než obyvatel, konkrétně 2934.²⁴⁴ Nově přikoupila 42 svazků. Čtenářských čísel jest uvedeno 355.

²⁴² MÚ Chropyně, *Kronika městyse Chropyně, II. díl, od r. 1928*, s. 52–53.

²⁴³ MÚ Chropyně, *Kronika městyse Chropyně II. díl, od r. 1928*, str.289.

Celkem se přečetlo 4818 děl o 6055 svazcích. Obec poskytla knihovně subvenci 1500 Kč, čtenáři přispěli 270 Kč.

Následující roky (1938–1945) vedli knihovnu učitelé Bohumil Šustek, František Nakládal a Antonín Žampach, později jmenován obecním knihovním inspektorem při ONV v Přerově. Kronikářka Božena Vrtilová zapsala do Pamětní knihy Chropyně 1945–1950: „Čtenářská obec chropyněská bude na něj vděčně vzpomínat, protože učitel Žampach měl rád knihy a rozuměl kulturním potřebám občanů jako málokdo. Před Němci zachránil 520 svazků domácí i cizí literatury“. Za řádné a pečlivé vedení knihovny mu bylo poděkováno.²⁴⁵

Po odsunu německých občanů mohla knihovna získat knihy ze soukromých knihoven. Na příkaz úřadů musely být knihy vytríděny a schválené přidány do knižního fondu místní knihovny. Jednalo se hlavně o knihy českých a ruských autorů, bohužel některé cenné knihy skončily v odpadu.²⁴⁶

5.3 Kino a divadlo

Kulturní život v obci získal nový rozměr vybudováním místního kina v Katolickém domě a založením divadelních odborů při tělovýchovných spolcích.

Kino

Díky faráři Janu Vévodovi, bylo v Katolickém domě od roku 1919 trvale zřízeno kino „Haná“ vybavené dokonce dvěma stroji. Farář Vévoda vymohl pro Katolickou jednotu již v podmínkách samostatné republiky kino-licenci. Promítalo se každou neděli, počátku do roku 1937 němé filmy.

V roce 1937 kino Haná zakoupilo nové promítací přístroje a zavedlo zvukový film.²⁴⁷ Během druhé světové války se promítaly filmy, kde hřměla děla a letadla německé branné moci.

Z důvodu postátnění všech kin, byla do chropyněského kina zavedena dne 8. 9. 1945 nová správa.²⁴⁸ MNV pověřil správou kina p. E. Bejvla, drogistu v Chropyni. Hrál se až 65 filmů za rok.

Zápis v pamětní knize města Chropyně z r. 1947 uvádí že: „*Je umístěno v domě katolické jednoty. Roční nájem je 5% z hrubé tržby a platí se zálohově. Dva kinostroje*

²⁴⁴ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. II. 1937–40*, s. 258.

²⁴⁵ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 51 Kronikářka Božena Vrtilová.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 51

²⁴⁷ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. II. 1937–1940*, s. 189

²⁴⁸ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 49

mají značku Ehrnemann a jsou asi 35 let staré. Rozloha sálu je 9x15m , počet sedadel je 204. Počet promítaných filmů je v roce 1947 – 67 ks, celková délka filmů je 180 km. Vedoucí kina je Ed. Bejvl. 5 nejlepších filmů v roce 1947: *Alexandr Něvsky* (ruský), *Hrdinové mlčí* (český), *Perutě pomsty* (americký), *Bitva o koleje* (Francouzský), *Hvězdy mlčí* (anglický).“²⁴⁹

Divadlo

Ochotnické divadlo se v Chropyni hrálo již koncem 19. století. Ochotníci spolku Ječmínek od roku 1872 nacvičili 6 představení. Následovala dlouhá odmlka do roku 1920, kdy bylo opět obnoveno.

Divadlo se hrálo v hostinci u Dadejů, v Katolickém domě nebo na stadionu. Hráli jak členové Sokola a Orla, tak i DTJ. Divadelní odbory při spolicích (Sokol, Orel,...) se věnovaly skoro výhradně lehkým nenáročným operetám.²⁵⁰ Během okupace se divadla nehrála, protože činnost spolků byla zastavena.

Až po válce došlo k opětovné obnově. Spolek divadelních ochotníků připravil pro Vánoce (25. 12. 1945) výpravnou operetu *Slovácká princezna*.²⁵¹ Ožila v ní barvitá krása slováckých krojů a bujará živost písní a tanců.

Obecenstvo bylo čím dál náročnější, již nestačil lehčí žánr operet, diváci požadovali vážnější témata a divadelníci se jejich přání přizpůsobili. Např. v dubnu 1946 Spolek divadelních ochotníků nastudoval činoherní drama *Rukopis času* od Zdeňka Němečka, jímž přispěl k oslavám 60 letého trvání Ústřední matice divadelních ochotníků.²⁵² Drama ztvárňuje osudy pražské rodiny v době obou válek.

V Chropyni se také roku 1946 uskutečnila Divadelní škola prvního stupně.²⁵³ Přednášky se konaly vždy v sobotu večer a v neděli odpoledne. Obsah přednášek byl vytvoření role, řeč, dějiny divadla, úprava jeviště, maskování aj. Přednášeli většinou členové spolku divadelních ochotníků Tyl v Přerově. Účelem bylo poskytnutí odborné znalosti všem, kteří chtěli hrát a řídit divadlo. Nakonec skládali účastníci závěrečné zkoušky.

²⁴⁹ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 180–181

²⁵⁰ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. II. 1937–1940*, s. 287

²⁵¹ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 55–56

²⁵² MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 65

²⁵³ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 89–90.

Na oslavu státního svátku 28. 10. 1946 a k výročí smrti K. H. Borovského připravil divadelní spolek hru Ferdinanda Šamberka K. H. Borovský.²⁵⁴ V ochotnickém divadle se ujal dobrý zvyk poučit obecnost o autoru a obsahu hry, proto byl před tímto představením proslov o životě K. H. Borovského. Divadelní spolek vyvíjel svou činnost ještě dalších několik let. Záznamy v kronikách se omezily na výčet společenských akcí a divadelních představení.

Můžeme říci, že spolková činnost velmi obohatila běžný život obyvatel města. Přinášela dětem i dospělým, nejen zábavu a cenná poučení, ale v době nesvobody, posílila jejich národní hrdost, upevnila vzájemné vztahy a tato období zrodila i své hrdiny.

²⁵⁴ MÚ Chropyně, *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III. 1945–50*, s. 106

Závěr

Národy a lidská společenství přežívají v dobách rozkvětu i v dobách zlých díky své národní kultuře, která úzce souvisí se vzdělaností. Vzdělanost a společenský život obyvatel, napomáhají uchování dědictví našich předků a podstatných hodnot z minulosti. Cílem této diplomové práce bylo zmapovat vývoj obecného školství v Chropyni do roku 1953 z pohledu školské státní správy a vývoj chropyňských spolků. Výsledkem je ucelený přehled o obecném školství a společenském životě, reprezentovaný místními spolky ve městě Chropyni do roku 1953. Z dostupných historických pramenů se podařilo zmapovat vznik a vývoj jednotlivých škol i spolků, včetně odezvy v jejich činnosti na změny legislativy v podmínkách jednotlivých politických režimů, doplněné o některé zajímavosti.

V první části jsou prostřednictvím vybrané odborné literatury a legislativy vydané ve sledovaném období analyzovány nejdůležitější mezníky v dějinách českého školství, úzce propojené s politickou situací ve státě. Jsou zmíněné i cílené kroky panovníků a vlád vedoucí k budování škol, jejich rozšiřování, transformace, zestátnění, zavedení školské legislativy a také výrazné podpůrné kroky týkající se kvality výuky jako vydávání nových učebnic, vzdělávání učitelů a vybavení škol pomůckami. Historie školství je doplněna o vývoj a život spolků, hlavně tělovýchovných včetně jejich reakce na nařízení a platné zákonné normy.

V druhé části diplomové práce se podařilo zmapovat historii konkrétních škol, jak vznikaly, transformovaly se a zanikaly v časovém sledu, jejich organizaci a další události z jejich života. Následná část je věnována jednotlivým spolkům, propojeným s životem škol, jejich vznik, vývoj, zánik či transformace do jiného spolku doplněná o významné osobnosti spojené s životem škol a města Chropyně. V úplném závěru jsou doplněny důležité organizace podporující společenský život města a školy ve sledovaném období.

Předpokládám, že tato práce může být zdrojem informací pro zájemce o témata školství a společenského života nejen ve všeobecném kontextu, ale také pro zájemce o historii města Chropyně.

Použitá literatura, prameny a internetové zdroje:

Prameny

Kroniky:

Státní okresní archiv v Kroměříži (dále SOkA Kroměříž), fond (dále jen f.) B–e 28, inv. č. 7, *Kronika obecné školy v Chropyni 1874–1907*.

Státní okresní archiv v Kroměříži (dále SOkA Kroměříž), fond (dále jen f.) B–e 28, inv. č. 8, *Kronika obecné školy v Chropyni 1907–1928*.

Státní okresní archiv v Kroměříži (dále SOkA Kroměříž), fond (dále jen f.) B–e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy v Chropyni 1928–1953*.

Státní okresní archiv v Kroměříži (dále SOkA Kroměříž), fond (dále jen f.) B–e 28, inv. č. 10, *Kronika obecné školy v Chropyni 1940–1945*.

Státní okresní archiv v Kroměříži (dále SOkA Kroměříž), fond (dále jen f.) B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*.

Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Paměti městečka Chropyně z let 1880–1953*.

Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Pamětní kniha obce Chropyně, sv. II., 1937–1940*.

Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Pamětní kniha obce Chropyně sv. III., 1945–50*.

Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Kronika městyse Chropyně II. díl, od r. 1928*.

Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Kronika I. do roku 1922*.

Městský úřad Chropyně (dále MÚ Chropyně), *Pamětní kniha obce Chropyně sv. IV. 1951–1958*,

Tělovýchovná jednota Orel–Jednatelská kniha zápisů z let 1924–1946.

Vznik skautingu v Chropyni, dokumentace.

Literatura

Karolina ADAMOVIČOVÁ – Ladislav SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň 2010.

Zdeněk BAUER a kol., *Klub zvědavých dětí, Jaroslav Foglar a Protektorát*. Praha 2018.

Václav DUSIL, *Spolky, shromáždění a politické strany*. Praha, 1936.

Zdeněk FIŠER, *Kapitoly z dějin Chropyně*. Chropyně 1990.

- Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha 2005.
- Otokar CHLUP, *Pedagogická encyklopedie* 1. díl. Praha 1938.
- Jan JANÁK, *České kulturní spolky na Moravě v prvním třiletí po vydání Řijnového diplomu*, in: Jan JANÁK – Bronislav CHOCHOLÁČ (ed.), *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno 2007.
- Jan JANÁK, *Spolky v českých zemích do roku 1951*, in: Jan JANÁK – Bronislav CHOCHOLÁČ (ed.), *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno 2007.
- Vladimír JÚVA – Zdenka VESELÁ, *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*. Praha 1988.
- Otokar KÁDNER, *Stručné dějiny pedagogiky a školství*. Praha 1912.
- Karel KAPLAN, *Československo v letech 1948-1953: pomocný studijní text pro gymnázia*. Praha 1991.
- Zdeněk KÁRNÍK, *Malé dějiny československé (1867-1939)*. Praha 2008.
- Jiří KNAPÍK, *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha 2004.
- Kol. autorů, *Malá československá encyklopedie III., sv. I–L*, Praha 1986.
- Kol. autorů, *Ottův slovník naučný nové doby*. Praha 2003.
- Alexej KUSÁK, *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha 1998.
- Antonín OTAHAL PLEŠOVSKÝ, *Ječmínek : Slavnostní spisek na paměť 25leté činnosti čtenářsko-pěveckého spolku „Ječmínka“ v Chropini*. Holešov 1890.
- Karel PACNER, *Osudové okamžiky Československa*. Praha 2012.
- František Václav PEŘINKA – František DVORSKÝ, *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy*. Brno 1911.
- Helena SADYKOVÁ – Květoslav MACHALÍK, *Historie a současnost města Chropyně*. Chropyně 2008.
- Helena SADYKOVÁ, *Školství v Chropyni od 16. století do současnosti* - brožura
- Roman ŠANTORA – Václav NOSEK – Slavomil JANOV – Václav DOSTÁL, *Skautské století*. Praha 2012.
- Jiří TOPINKA, *Příspěvek k pořádání školských fondů*, in: Archivní časopis, 58, č. 2, 2008.
- Antonín UGWITZ, *Paměti městečka Chropyně*, Chropyně 1934.
- Růžena VÁŇOVÁ, *Školský systém v českých zemích – vývoj a současný stav*, in: Vališová – Kasíková, *Pedagogika pro učitele*. Praha 2010.

Růžena VÁŇOVÁ, *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha 1986.

Renata VESELÁ, *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků: (1919 - 1952)*. Brno 1995.

Zdenka VESELÁ, *Příspěvek k dějinám českého školství*. Praha 1984.

Zdenka VESELÁ, *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno 1992.

Zdenka VESELÁ, *Vývoj českého školství*. Praha 1988.

Internetové zdroje

Josef Barák, Bibliografický slovník, in: Bibliografický slovník českých zemí, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BAR%C3%81K_Josef_25.1.1833-15.11.1883/ (8. 2. 2021).

Císařský patent č. 253/1852 ř. z., z 26. listopadu 1852. 2010, <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021).

Dekret č. 5/1945 Sb. II., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/004-1945.pdf/> (8. 2. 2021).

Dekret prezidenta republiky č. 81/1945 Sb., o některých opatřeních v oboru spolkovém. 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/038-1945.pdf/> (8. 2. 2021).

Jindřich Fügner, Bibliografický slovník, in: Bibliografický slovník českých zemí, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/F%C3%9CGNER_Jind%C5%99ich_12.9.1822-15.11.1865/ (8. 2. 2021).

Julius Grégr, Bibliografický slovník, in: Bibliografický slovník českých zemí, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/GR%C3%89GR_Julius_19.12.1831-4.10.1896/ (8. 2. 2021).

Historie dělnických tělovýchovných jednot, <https://www.sdtj.cz/o-nas/> (8. 2. 2021).

Historie i současnost Občanské besedy Kyselovice, http://www.skkyseovice.wz.cz/obec_obcanska.php/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=predvalecne_slety/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=2_sv_orlesky_odboj/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=pocatky_orla_morava/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=znovuobnoveni_po_prvni_svetove_valce/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=slet_brno_1922/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, http://www.orel.cz/?ukaz=30_leta_orla/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=2_sv_zakaz_orla/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=2_obnova_orla/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=hostynska_pouty_1947/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, http://www.orel.cz/?ukaz=hostynska_pout_1948/ (8. 2. 2021)

Historie Orla na Moravě. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, <http://orel.cz/> (8. 2. 2021)

Historie. [skaut.cz, https://www.skaut.cz/skauting/historie/](https://www.skaut.cz/skauting/historie/) (8. 2. 2021).

Historie skautingu, <https://www.skaut.cz/skauting/program/> (8. 2. 2021)

Historie Sokola, Dostupné z: <https://www.sokol.eu/> (8. 2. 2021).

Historie Sokola, <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky/> (8. 2. 2021)

Vojtěch Jílek, Internetová encyklopedie dějin Brna, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1407/ (8. 2. 2021)

Janu Malypetrovi odhalili desku, zemřel před sedmdesáti lety, in: Kladenský deník.cz, https://kladensky.denik.cz/zpravy_region/janu-malypetrovi-odhalili-desku-zemrel-pred-sedmdesati-lety-20170925.html/ (8. 2. 2021)

František MORKES, *Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu,* 2004, <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731/> (8. 2. 2021)

Augustin Pechlát, https://vets.estranky.cz/clanky/galerie-hrdinu/dr_-augustin-pechlat.html/ (8. 2. 2021)

Viktor PORTEL, *Hledání lilie, Junák - český skaut, Skautský institut a Post Bellum*, 2. 12. 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=vUKhjjFkUs4/> (8. 2. 2021)

Jan Šrámek, in: Internetová encyklopedie dějin Brna, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2570/ (8. 2. 2021)

Bedřich Šupčík, <https://www.olympic.cz/sportovec/1527--bedrich-supcik/> (8. 2. 2021)

Josef Kajetán Tyl, národní divadlo, <https://www.narodni-divadlo.cz/cs/profil/josef-kajetan-tyl-1594657/> (8. 2. 2021)

Miroslav Tyrš, Archiv sportu a tv, inventář č. 60. NAD č. 120, in: Národní muzeum, <https://www.nm.cz/cs/file/2c7230e8a00ffff00cb479770438f6d5/5893/Tyr%C5%A1%20Miroslav.pdf/> (8. 2. 2021)

Ústavní listina č. 121/1920 Sb., 2010, <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mjsgewta/> (8. 2. 2021)

Vládní nařízení č. 64/1925 Sb., ze dne 4. dubna 1925, kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1925/030-1925.pdf/> (8. 2. 2021)

Vládní nařízení č. 300/1941 Sb., ze dne 14. 8. 1941 o nové úpravě obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1941/100-1941.pdf/> (8. 2. 2021)

Vládní nařízení č. 302/1943 Sb. ze dne 16. listopadu 1943 nařízením o místní školní správě, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1943/047-1943.pdf/> (8. 2. 2021)

Vládní nařízení č. 97/1943 Sb. ze dne 6. 4. 1943, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1943/145-1943.pdf/> (8. 2. 2021).

Vládní nařízení č. 196/1948 Sb., ze dne 26. 7. 1948, platné spolu se zákonem z 1. září. 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/069-1948.pdf/> (8. 2. 2021)

Všeobecný školní řád, v německém originále *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern d.d. Wien den 6ten December 1774*, Wienbibliothek Digital 2021, <https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/titleinfo/1843007/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 195/1855 ř. z., ze dne 5. 11. 1855, konkordát mezi státem a katolickou církví, 2015, <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 48/1868 ř. z., ze dne 25. května 1868, jímžto se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi, 2015, <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/48-1868.htm/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 62/1869 ř. z., ze dne 14. 5. 1869, jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných, 2015, <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021). Zde si musí badatel zadat rok a následně vyhledat podle data, kdy byl zákon vydán.

Zákon č. 105/1870 ř. z., ze dne 20. 8. 1870, jímžto se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné, 2010, <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 53/1883 ř. z., ze dne 2. 5. 1883, kterým se pozměňují ustanovení zákona ze dne 14. 5. 1869 č. 62/1869 ř. z., 2010, <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 159/1905 ř. z., ze dne 29. 9. 1905, definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské, 2010, <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html/> (8. 2. 2021)

Zákon č. 189/1919 Sb., ze dne 15. dubna 1919, o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích, 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/040-1919.pdf/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 292/1920 Sb., ze dne 5. května 1920, jímž se upravuje správa školství, 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/054-1920.pdf/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 300/1920 Sb., 2010, <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mzqgawta/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 226/1922 Sb. ze dne 13. července 1922, jímž se doplňují a mění zákony o školách obecných a občanských, 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1922/080-1922.pdf/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 125/1933 Sb., jímž se mění zákon o mimořádných opatřeních, 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1933/044-1933.pdf/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 131/1936 Sb., *Zákon o obraně státu.* 2010, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1936/035-1936.pdf/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 95/1948 Sb., ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (první školský zákon), 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/038-1948.pdf/> (8. 2. 2021)

Zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, 2010, <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/150-48.htm/> (8. 2. 2021)

Zákon č. 68/1951 Sb., ze dne 1. října 1951 o dobrovolných organizacích a shromážděních, 2010, <https://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-kterym-se-meni-zakon-c-681951-sb-o-dobrovolnych-organizacich-a-shromazdenich-8198.html/> (8. 2. 2021).

Zákon č. 31/1953 Sb., ze dne 24. 4. 1953, o školské soustavě a vzdělávání učitelů (druhý školský zákon), 2016, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1953/018-1953.pdf/> (8. 2. 2021).

Zámek Chropyně, <https://www.muchropyne.cz/mesto-a-volny-cas/zajimavosti-o-meste/zamek/> (8. 2. 2021).

Župa Šrámkova. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, <http://www.orel.cz/?ukaz=zupa&id=16/> (16. 2. 2021).

Župa Urbanova. OREL, křesťanská sportovní organizace, 2012, <http://www.orel.cz/?ukaz=zupa&id=17/> (16. 2. 2021).

Přílohy

Příloha č. 1

Tabulka č. 1: Povinné vyučovací předměty na obecných a měšťanských školách od roku 1905.²⁵⁵

Název	Povinné vyučovací předměty
obecná škola	náboženství, čtení a psaní, jazyk vyučovací, počty, základy přírodopisu a přírodopytu (chemie), zeměpis, dějepis, kreslení, zpěv, ženské ruční práce (pro dívky) a tělocvik (pro chlapce)
měšťanská škola	náboženství, vyučovací jazyk s naukou o písemnostech (literatura), zeměpis, dějepis, přírodopis, přírodopyt (chemie), počtářství spolu s jednoduchým účetnictvím, geometrie a geometrické kreslení, kreslení od ruky, krasopis, zpěv, ženské ruční práce (pro dívky) a tělocvik (pro chlapce)

²⁵⁵ Tabulka zpracována na základě zákona č. 159/1905 ř. z.

Příloha č. 2

Tabulka č. 2 Náklady na stavbu školy v roce 1905-6.²⁵⁶

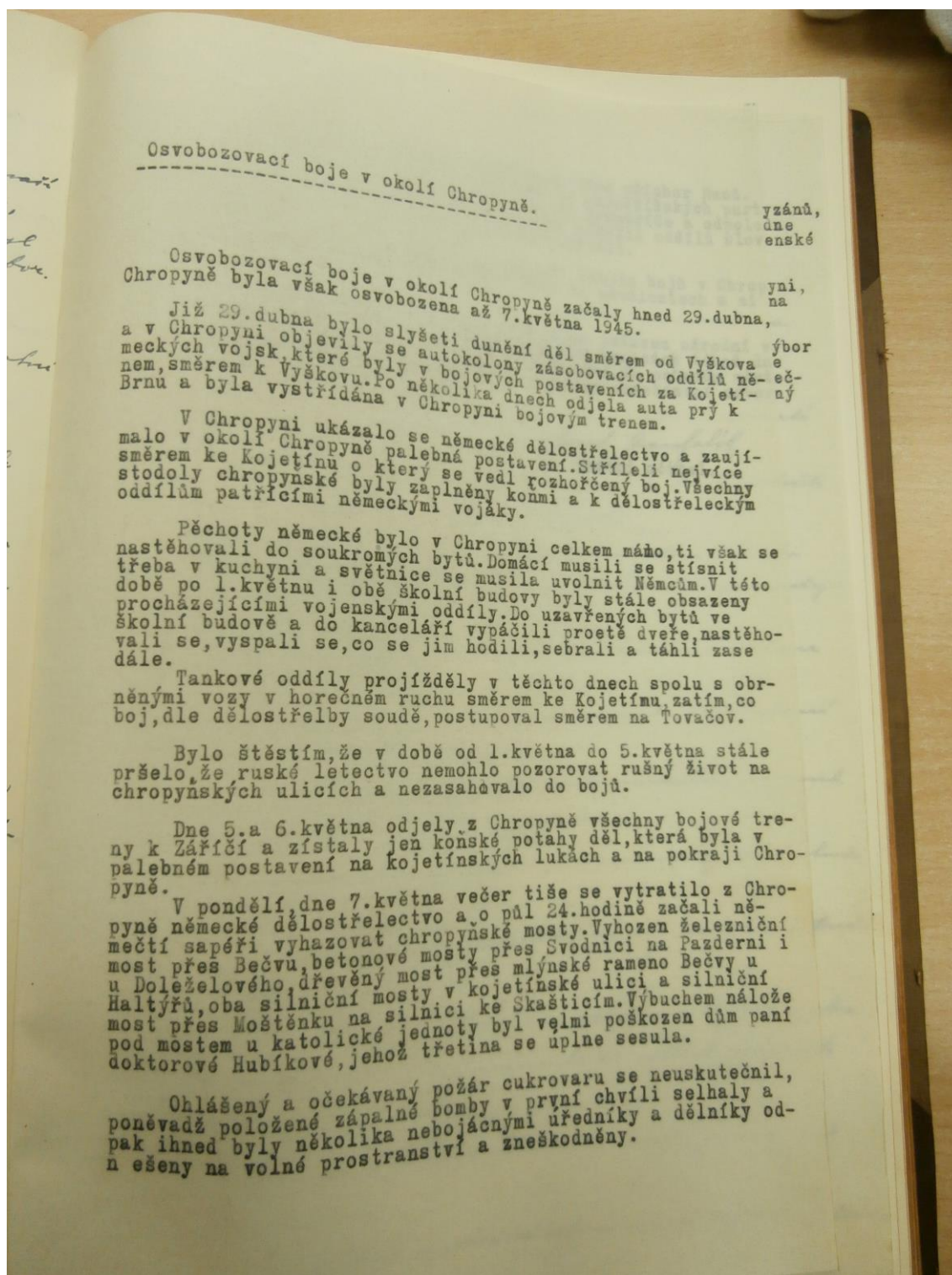
Stavební místo od cukrovaru a plány	3457 K 22 h
Zeď kolem zahrady	2345 K 57 h
Komisní výlohy	379 K 77 h
Slavnost a svěcení	568 K 24 h
Budova	78 239 K 33 h
Školní nábytek	6 004 K 34 h
Tělocvičné nářadí	1 797 K 00 h

²⁵⁶ SOkA Kroměříž, f. B–e 138, inv. č. 1, *Školní kronika*, s. 34-35.

Příloha č. 3

Tabulka č. 3 Zvýšení služného pro učitele od 1. 1. 1915.

Jméno a příjmení	Původně	Nově
František Adámek- ředitel	3400 K	4200 K
Rosálie Pospíšilová	3000 K	3840 K
Jan Hrubý	2200 K	2840 K
Karel Pospíchal	2000 K	2440 K
Michal Kučera	1800 K	2400 K
Marie Otáhalová	1800 K	2400 K
František Coufalík	1200 K	2200 K
Ludmila Procházková	1200 K	1580 K
Miloslava Adámková	900 K	1180 K
Bohumil Klan		
Marie Pospíšilová		
Anna Konečná	1200 K	1350 K

²⁵⁷ SOKA Kroměříž, f. B-e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy v Chropyni 1928-1953*, nesign.

V úterý, dne 8. května očekávali jsme příchod Rusů. Dopoledne o 10. hodině přišlo asi 20 kroměřížských partyzánů, kteří se však ihned zase vrátili do Kroměříže a odpoledne prošlo Chropyni směrem ke Kojetínu několik oddílů slovenské armády. Rusové do Chropyně vůbec nepřišli.

Osud byl tedy Chropyni přízniv. Nebylo bojů v Chropyni, nebylo bojů o Chropyn, nebylo škod na usedlostech a ni na lidských životech.

Ve středu dne 9. května odpoledne ustaven národní výbor v čele s Fr. Bůžkem a v předvečerních hodinách téhož dne uspořádána oslava na počest osvobození. Po průvodu městečkem promluvil u obecního domu o našem osvobození odborný učitel Bohuslav Šustek.

Frant. Boufalík
řídící učitel.

Příloha č. 5

Partitura s věnováním od Emila Axmana²⁵⁸

The image shows a handwritten musical score on a notebook page. At the top, the word "Vivoce" is written in cursive. Below it is a musical staff with a treble clef, a 3/8 time signature, and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of several measures of music, including quarter and eighth notes, with some slurs and accents. Below the staff, there are three paragraphs of handwritten text in cursive. The first paragraph describes the composer's birthplace and early life. The second paragraph talks about his education and career. The third paragraph is a dedication. At the bottom, there is a date and the composer's signature.

Vivoce

Rodičk rakajobk, vyrastl jsem v chropynské škole a zde strvil jsem odraženými rodiči nejkrásnější dobu své mladosti.

Snánil jsem se žiti vždy podle pravdy a trácel jsem knihami českého mladatele.

V sedesáti letech poroumiju místo svého mládk, učitele i zactvo.

V Chropyni 18. XI. 1947

Emil Axman

²⁵⁸ SOKA Kroměříž, f. B-e 28, inv. č. 9, *Kronika obecné školy v Chropyni 1928-1953*, nesign

Příloha č. 6

Pro úplnost uvádím několik zdařilých akcí spolku „Ječmínek“.²⁵⁹

- 3. září 1865 - Ječmínek uspořádal hudebně-deklamátorskou besedu.
- 16. února 1868 - hudebně deklamátorská beseda na připomínku 600 let zakládání lánů na Moravě.
- 1872 - Divadelní odbor spolku Ječmínek, 14 členů, hrál 4-6x ročně.
- 28. prosince 1884 - Divadelní ochotníci - Salomon Hermann von Mosenthal: Svatojanský dvůr aneb Mocnost slova Božího.
- 3. května 1885 - J. K. Tyl: České Amazonky aneb Ženská vojna.
- 26. dubna 1886 - Jan E. Luncar: Dynamit, žert ve 2 dějstvích; J. N. Štěpánek, úprava G. Miškovský: Veselý švec aneb Proměněné ženy, veselohra o 3 jednáních - 41. představení ochotníků chropynských hráno v místnostech Eduarda Vašici.
- Předsedou ochotnického spolku p. Kaukuš.
- 22. dubna 1889 - Divadelní ochotníci - J. B. Podlevínský: Paní tchyně, veselohra o 4 jednáních hrána v sále Inocence Vašici.
- 7. dubna 1890 - F. F. Šamberk: Karel Havlíček Borovský, národní hra.
- Odbor divadelních ochotníků čtenářsko-pěveckého spolku Ječmínek 8. července 1900 pořádal první výlet.

²⁵⁹ Pamětní knihy městečka Chropyně 1880 – 1922 str.15.

Příloha č. 7

Fotodokumentace Tělovýchovné jednoty Orel

Manželé Hýbnerovi – domovníci na orelském stadionu

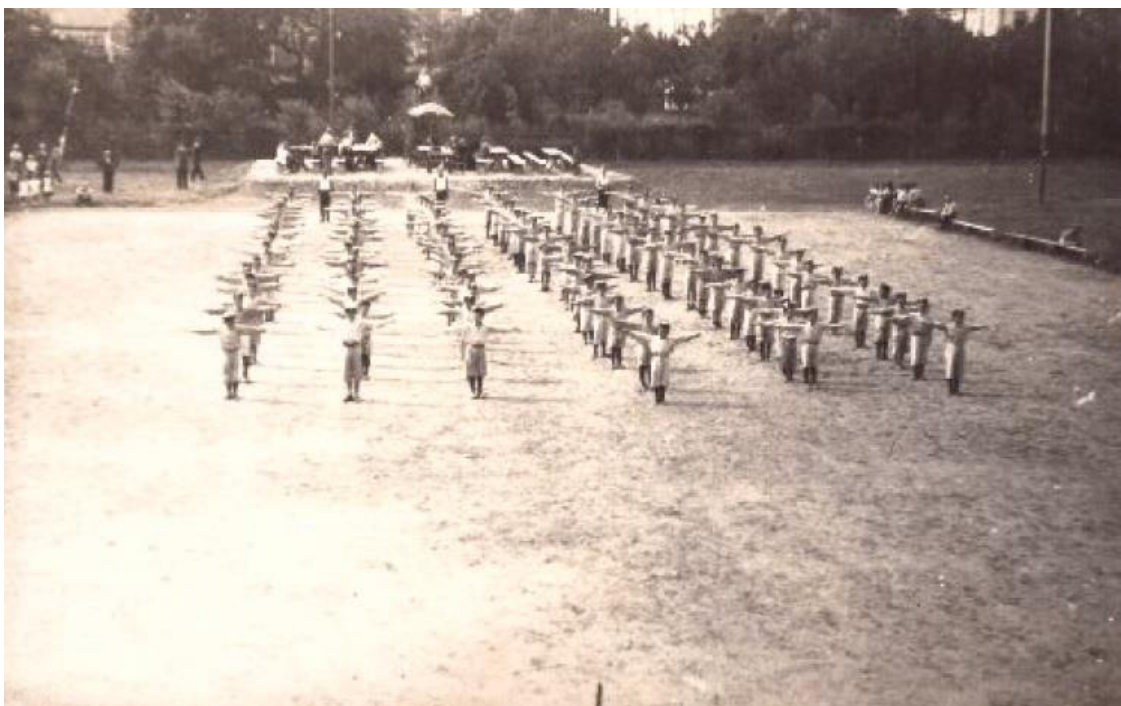
Cvičení na orelském sletu v Kroměříži 1941

Cvičení na orelském sletu v Kroměříži

Cvičení na orelském sletu v Kroměříži

Dámský orelský kroj

Ochotnické divadlo tělovýchovné jednoty Orel v hostinci U Dadejů

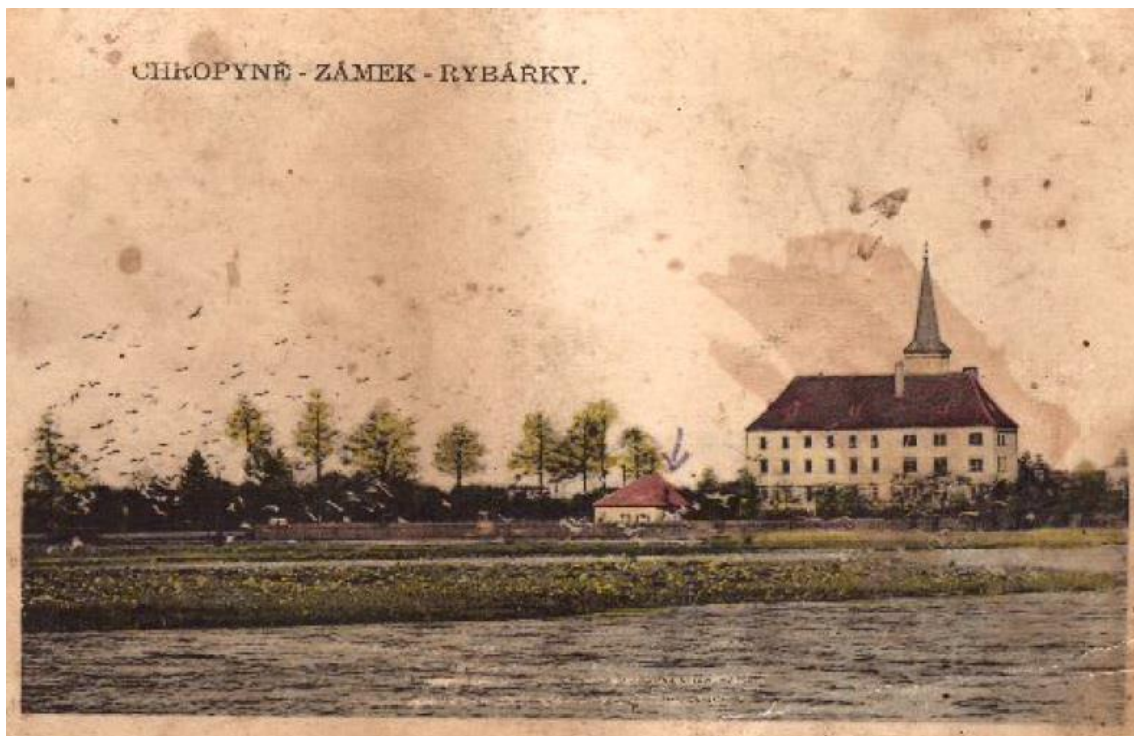
Ochotnické divadlo tělovýchovné jednoty Orel v hostinci U Dadejů

Ochotnické divadlo tělovýchovné jednoty Orel v hostinci U Dadejů

Orelský stadion – malý domeček s červenou střechou – dům domovníka, rok 1937

Orelský stadion – dům domovníka, bazén, hřiště

Houpačky na Orelském stadionu

Lodičky na Orelském stadionu

Příloha č. 8

„Řád pro domovníka“ na orelském stadionu za zámekem. ...*“Jednota Orla toť v Chropyni, obsazuje místo domovníka na orelském stadionu a to na dobu 1. roku s platností od valné hromady Orla r. 1932 do valné hromady r. 1933. Právo ucházet se má jen člen jednoty: Práva domovníka:*

- 1) *Volný byt k obývání s výminkem jedné světnice, která slouží za skladiště a úschovnu náradí.*
- 2) *chlév s přátelským dvorkem k používání. Drůbež smí se držeti pouze na dvorku a ve hlíně kopy. Žádné z těchto nesmí volně pobíhati po stadioně.*
- 3) *kosení trávy na určených místech kolem plotů mimo 3-4 polí, která se budou každoročně prodávati veřejnou dražbou (nebude-li za 3m nabízetí domovník).*
- 4) *popovuluje lod'kování, koupání, a ježdění na kolotoči*
- 5) *zisk ze šatny při orelských podnájmech náleží domovníkovi*
- 6) *má právo i povinnost zakročiti proti všem nepřístojnostem a po nedbání napomenutí právo i vykázati ze stadionu člena jednoty i nečlena.“*

Povinnosti domovníka za:

- 1) *Udržovat budovu v čistotě uvnitř i zevně (líčení)*
- 2) *Udržovat stadion v dobrém a výhledném stavu a k tomu náleží:*
 - a) *Čištění chodníků sám, (2-3x do roka dle potřeby) na hřišti za pomoci členstva.*
 - b) *Upravit a urovnati dovežený materiál a hlínu.*
 - c) *Osazovat na jaře květinová pole a na podzim skliditi dle potřeby.*
 - d) *Vysazovati keře a stromky (olše, lípy, kaštany, vrbí)*
- 3) *Udržovati rybník“*

Domovník udržuje stav vody v rybníku, stará se o odtok a přítok vody, uzavírá dvěře při vtoku, stará se o úpravu břehů, vysazuje vrbím, dle potřeby vydává lod'ky členům, uzamyká je, stará se o bezpečnost a dobrý stav lodí i vesel na náklad Jednoty ochrání v zimě led před bořením a znečišťováním. Nečlenům vydá lod'ky za stanovený poplatek.

Zábavní podmínky

S jeho povolením smí se děti houpat na kladinách a voziti na kolotoči. Stará se o úpravu a dobrý stav náradí na náklady Jednoty. Stará se o uklízení náradí (kolotoč, kuželky a. t. d.)

ř) má povinnost mít v soupisu majetek patřící k orelskému stadionu a mít písemný soupis všech věcí.

6) Při podnicích jednoty (divadlech a zábavách) musí vypomáhati při čištění sálu zametání a odklizení židlí. Sál očistí za stanovený poplatek (45 + 35 Kč), židle odklidí a umístí za pomoci členů jednoty. V zimě se stará o otop sálu a nákupy otopu.

7) Má povinnost je-li schopen 1x týdně cvičit dorost nebo žactvo jednoty.

8) Při neplnění povinností zde stanovených nebo neposlušnosti, má výbor jednoty právo, kdykoliv mu dáti výpověď na 1 měsíc. Měsíc vždy před valnou hromadou je povinen si podati písemnou žádost.

9) Členové jednoty mají právo upozorniti výbor na chyby a nedostatky domovníka a potřeby stadionu.

10) Domovníkovi rozkazuje výbor, ne členové výboru, s výjimkou starosty jednoty a faráře a jeho zástupce (kaplana).

11) Schůzky členů v místnostech na stadionu nepřičí se stanovám jednoty, nejsou zakázány. (Hra v karty za peníze dorostu zakázána). Za nezávadnost při schůzkách a hrách ručí a odpovídá domovník. Bratr starosta a vzdělavatel mají právo dohledu.

Čteno a schváleno výborem na schůzi dne 7. srpna 1931 zapsal Březina Josef jednatel.

Cvičební řád

1) Cvičení, k němuž cvičenci mají se dostavit včas začíná v určitou hodinu stanoveného dne bez ohledu na počty přítomných. V neděli a svátky v čas služeb Božích není dovoleno cvičit. V tělocvičně i v šatně naprosto zakázáno kouřiti cvičencům i hostům při cvičení i před cvičením. Při vstupu do tělocvičny zdraví se orelským pozdravem „Zdař Bůh“.

2) Budiž dbáno toho, aby všichni v tělocvičně přítomni cvičící členové cvičili. Postávání tam líně nebudiž cvičencům bez vážných důvodů (nemoc, úraz apod. trpěno). Hostům budiž rozumnou domluvou co nejvíce omezován jsou-li přece přítomni, ať zdrží se hlasité mluvy a všeho, co by cvičení rušilo a mu překáželo.

3) Cvičí-li členové před řádným zahájením, nebo po skončení cvičení, ovšem za dohledu stanoveného k tomu cvičitele, varujte se sporů a hádek a v bratrské shodě se na nářadí vystřídejte. Cvičitelé v dozoru se střídají. Cvičiti na nářadí bez dozoru se přísně zakazuje!

4) Jakmile cvičitel zavolá, jest povinen každý cvičenec v pozoru a čelném postavení očekávat dalších povelů.

5) Z určeného místa nesmí se cvičenec vzdáliti bez povolení cvičitele.

6) Pozdní příchod neb předčasný odchod jest každý povinen omluviti u náčelníka nebo cvičitele.

7) Po skončení cvičení na nářadí uklidí určení cvičenci nářadí na patřičné místo, to děje se tak, aby nebyl rozvířen prach.

8) Cvičenci jsou povinni svých cvičitelů bez omlouvání poslechnout a vykonati každý výkon cvičitelem stanovený. Nedovede-li někdo provésti celý cvik, ať se snaží vykonati jej alespoň dle svých sil a schopností.

9) Cvičí se v cvičících úborech, není-li těchto v pohodlném oděvu. Není dovoleno cvičiti v obyčejné obuvi s podpadky a v límci, každý budiž opásám pásem.

10) Není dovoleno pokřikovati na jiné, zvláště ne posměšně, z řady vystupovati, nebo jiným způsobem pořádek rušiti. Každý se chovej tak, aby shoda nebyla rušena, a prospěch celku poškozován. Všem stejná práva, ale i stejné povinnosti.

11) Při cvičení na nářadí stojí cvičenci v družstvu na vykázaném místě v pohovu; k nářadí nastupují v pozoru a taktéž v pozoru po vykonaném cviku odcházejí na svá místa.

12) Nářadí budiž používáno pouze k cvičnému účelu, na patřičném místě a v určitý čas. Poněvadž nářadí stojí velké peníze, klade se cvičencům co nejdůrazněji na srdce, aby nářadí svědomitě opatrovali, zvláště při veřejných cvičeních. Tu budiž vzato první

starostí cvičenců nářadí pozorně na vůz uložit, nebo na bezpečné místo uložit. Svévolné poškození nářadí hradí škůdce sám.

13) Žádný cizinec nemá vstup do cvičení a zúčastnit se cvičení než byl-li uveden členem k náčelníkovi nebo jeho zástupci nahlášen.

14) Členy necvičící než vystoupení v kraji nutno vycvičiti alespoň v nejnütnějších pořadových a prostných cvičeních.

15) Cvičitelé neužívejte k udržení kázně hrubých slov a jednání.

16) Cvičení se končí, když byla ohlášena potřebná ustanovení na příště společným provoláním pozdravu „Zdař Bůh“!

Disciplinární řád

Rada jednoty má právo různě přistupovati k orelské kázni a nepřístojnosti v Jednotě trestati. Starosta, vzdělavatel a náčelník a náčelní bdí nad bratrským a ušlechtilým chováním členů jak v tělocvičně, spolkové místnosti tak zvláště na veřejnosti. Proti tomu kdo ruší kázeň a poškozuje dobré jméno jednoty, užije se kárných prostředků a tyto jsou:

1a) napomenutí ústní nebo písemné

b) důtka před šikem neb radou Jednoty

c) peněžitá pokuta

d) zbavení členských práv buď části, nebo úplně na určitou dobu

e) úplné vyloučení z Jednoty

Za zvlášť těžké provinění proti orelským zásadám nutno považovati:

1) Soustavné a úmyslné neplacení členských příspěvků. Z vážných důvodů může místní rada jednoty od placení čl. příspěvků osvoboditi.

2) Trvalé zanedbávané cvičení u cvičícího členstva.

3) Přestoupení zásad slušnosti a mravnosti; lehkomyšlné zanedbávání nedělní a sváteční služby Boží, velikonočního přijímání sv. svátosti a církevních postů.

4) *Porušení orelského slibu (byl-li složen).*

5) *Opilství a hazardní hry o peníze.*

6) *Návštěva místností a společností o nichž víra a mrav bývá zlehčován, jakož i opětovné porušení orelské kázně. Porušení povinností národních.*

7) *Rozšiřování pomluv o členech jednoty.*

Poznámka k disciplinárnímu řádu:

Rada jednoty není vázána užívati postupně pořadí trestu, jak nahoře uvedeno, nýbrž může použítí kteréhokoliv kárného prostředku.

Čteno na výborové schůzi dne 3/I. a na valné hromadě dne 6/I. 1933, zapsal Březina Josef, jednatel.

Příloha č. 9 Fotodokumentace spolku Junák (skaut)

Stanování na Helfštýně 1922

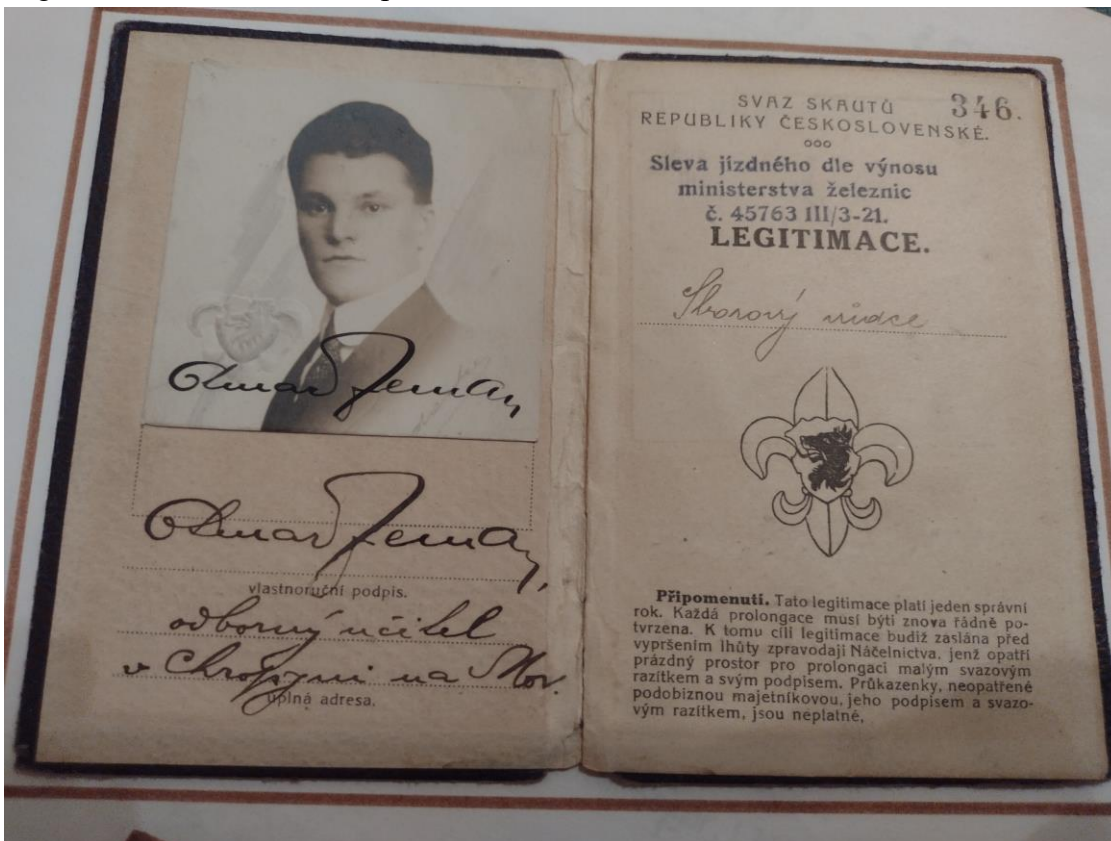
Helfštýn 1922–1923

Vítězná šestka skautů ve volejbale 1921

Legitimace sborového vůdce p. Otmara Zemana

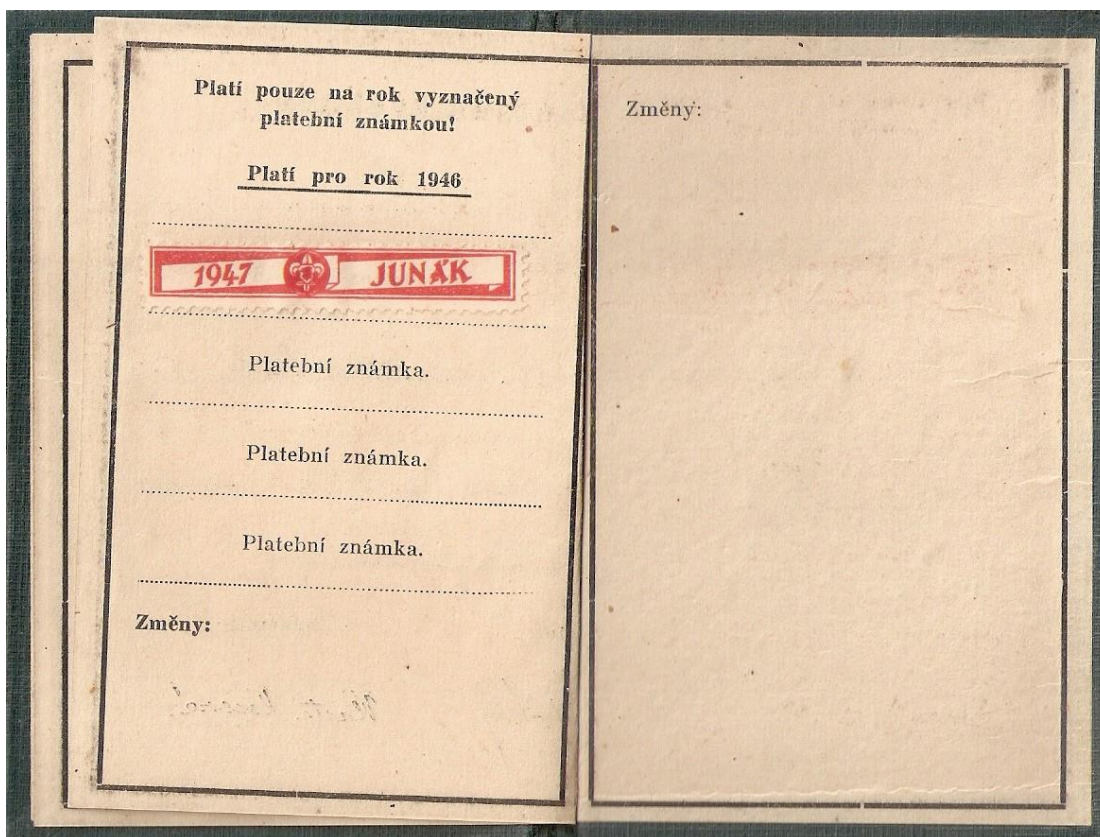
Legitimace „řadového“ člena p. Milana Iránka

<p style="text-align: center;">Vlastnoruční podpis.</p> <p><i>Milan Iránek</i></p> <p style="text-align: center;">Úplná adresa.</p> <p><i>Dobrušice u Červený Stud. 248.</i></p>	<p style="text-align: center;">„JUNÁK“</p> <p style="text-align: center;">POVINNOST-ODPOVĚDNOST-KÁZEŇ</p> <p style="text-align: center;"></p> <p style="text-align: center;">ČINOVNICKÁ PRŮKAZKA</p> <p style="text-align: center;">čís. <u>44198</u></p>
--	---

Legitimace „řadového“ člena p. Milana Iránka

„JUNÁK“, ústředí skautské výchovy		
Bratr-sestra	<i>Milan Iránek</i>	
datum a místo narození	<i>14 února 1927</i>	
adresa (ulice)	<i>Dobrušice</i>	
je zmocněn-a k vykonávání funkce	<i>vedoucí oddělu</i>	
dekretem číslo	<i>711/47</i>	vydaným dne <i>26. 11. 1947</i>
P R A H A, dne <i>26. 11. 1947</i>		
Náčelník:	Velitel:	Náčelní:
<i>J. Růžek</i>	<i>Boh. Pecháček</i>	<i>Kašta Kucera</i>

Legitimace „řadového“ člena p. Milana Iránka

Oddíl chropyňských skautů v roce 1938

Skaut – 1. Máj 1947 Sokolský stadion

Oddíl skautek v Chropyni, rok neupřesněn

Vzpomínky pamětníků (se souhlasem zveřejnění)

činnosti v oficiální činnosti až do roku 1968, kdy se naskytla možnost opět skautskou činnost obnovit.

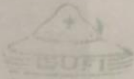
Od roku 1968 až do současnosti je již vedena řádná kronika Střediska JUNÁK - Krále Jedminka v Chropyni.

Tato stručná historie počátků o vzniku skautské činnosti v Chropyni je nedílnou součástí skautské dokumentace tak, jak se podarila práce zaktualizovat.

Snad už podobný výpadek v dokumentaci skautské historie už nikdy nevznikne!

Zpracoval: Václav ŠEBESTÍK - GUFÍ
více střediska

V Chropyni 11. dubna 2006

Zpravodaj města Chropyně

10/2004

Pomozte hledat historii organizace JUNÁK – Skaut v Chropyni

Vážení spoluobčané, pamětníci!

Jako vedoucí střediska JUNÁK – Svaz skautů a skautek ČR v Chropyni, obracím se na Vás o pomoc nebo nápovědu.

Nejsem rodilý Chropynář, ale za léta od r. 1956 se cítím jako doma. Od roku 1968 jsem, až na malou přestávku, členem organizace JUNÁK ve funkci vedoucího střediska. Protože historie této organizace sahá až do let první Československé republiky, ale nejsou z těchto let žádné dokumenty, které by jednoznačně určily respektive upřesnily vznik organizace v Chropyni, ptám se: Kdo ví, nebo alespoň napoví, kde a kdy je pramen vzniku, ze kterého by bylo možno začít historii?

Pokoušel jsem se od žijících pamětníků třicátých let získat podklady, které by mě navedly na stopu počátků historie. Bohužel bezvýsledně. A že to bylo dříve než ve třicátých letech je dokladem fotografie (společná) chropynských a kojetínských skautů z výletu na Helfštýn v r. 1922. Potomci a rodinní příslušníci nic nevědí, nebo již nežijí. Fotografii vlastním, ale nic neřeší. Víím, že v Chropyni učil jako odborný učitel Otmar Zeman, bytem Chropyně č. p. 54 a tento byl 14. dubna 1922 jmenován Sborovým vůdcem. Již v tuto dobu bydlel v Chropyni. Legitimaci vlastním.

To jsou nejstarší zlomky z pohledu historie Skautingu v Chropyni. Nic víc se nedochovalo (mimo nějaké foto z r. 1938 a let po II. světové

válce do r. 1947). Ani výpisky z místních kronik nenapovídají nic o vzniku organizace.

Protože dělám a vedu kroniku org. JUNÁK od r. 1968, rád bych tuto obohatil o začátek, tj. o vznik. Snažím se o to, jak mohu, ale zatím bezvýsledně.

Proto se obracím na chropynskou veřejnost, pamětníky i ty, kteří by radou či nápovědou mohli pomoci. Kdo bude v tomto směru nápomocen (rada, pomůcka, doporučení, dokument), prosím o informaci na adresu: Šebestík Václav, Moravská 618, 768 11 Chropyně.

Předem Vám za ochotu a pomoc děkuji!

Václav Šebestík – GUFÍ, vedoucí střediska

5

Vzpomínky pamětníků (se souhlasem zveřejnění)

V z p o m í n k y n a p ů s o b e n í v o r g a n i z a c i J u n á k .

Prvé vzpomínky jsou z let 1937 - 1938, v době mojih 12 let. Tehdy vedoucím oddílu byl Přemysl Vlček, syn ředitele školy. Z činnosti si pamatuji nejvíce na účasti různých slavností, jako na př. sportovní dny, hasičské slavnosti v Kyšlovicích a pod. Největší vzpomínky jsou již z let 1945 - 1948, kdy byla organizace Junák v Chropyni znovu obnovena. Zakládajícími členy byli Bohumil Křížan, František Hejnrich, Augustin Bajgar a dále spolupracovali František Malý, jeho sestra a Jitka Fíkrýlová. Jako klubovna byla nám poskytnuta místnost v I. patře domu v bývalé tak zv. "cikorce", nyní rod. dům p. Jana Večerky. Základní činnost na schůzkách bylo chování v přírodě, tj. orientace dle mechu na stromách, rozdělování ohně a pod. Rovněž také zjišťování stop zvěře, vázání uzlů, ovládat morseovku a to praporekem, světlem a zvukem. Velmi prospěšná byla činnost v prázdniny, kdy jsme společně s organizací Kojetín hlídali ve stanech podél trati železniční jako strážci, aby v případě požáru od lokomotiv byla podána ihned morseovkou zpráva k hlavnímu stanu na nádraží v Chropyni a podáno oznámení telefonem hasičům. Rovněž v tomto období byly konány různé besídky v síle, dobře se pamatuji na konání besídky v síle Orlovny /nyní kino/, kde byl síl plně obsazen. Také v přírodě a to hlavně na hřišti házené /nyní plocha pod reštaurací stop/ byly uskutečněny tábory. Skupina z organizace Kojetín nám velmi při tom pomáhala, hlavně si vzpomínám na vystoupení Borise Slavíka, který předváděl různé latinsko-americké tance. Že měl vlohy dokazuje z pozdější doby, kdy byl členem baletního souboru v Praze, v Bratislavě a později šéfem baletu v divadle v Bratislavě. Také účasti na různých slavnostech, kterých v té době bylo mnohem více jak nyní. Tím se totiž v průvodech zpestřilo složení z různých spolků vč. sportovních. Z výletů musím se zmínit o delším pobytu v Čeladné. Po souhlasu s rodiči vyjel jsem s 12 - 13 letými chlapci vlakem do Čeladné. sebou měl každý jen batoh, nějaké peníze a jeden malý stan. Po příjezdu do Čeladné prošli jsme celou vesnicí a na jejím konci viděli v parku velkou chatu. Po zjištění komu ta chata patří /bývalá organizace Hitlerjugend/ a že klíče má předseda Národního výboru jsme jej požádali o možnost ubytování. Velmi ochotně nám vybavení jak v ložnicích, tak i v kuchyni. Denně jsme chodili pomáhat okolním sedlákům na pole za co jsme pak obdrželi brambory, mléko a jiné. Tak jsme vydrželi 10 dní v tomto prostředí. Po našem návratu jel B. Křížan s dalším oddílem do Čeladné.

Vzpomínky pamětníků (se souhlasem zveřejnění)

- 2 -

Jeden z velkých plánů se nám ale nezdařil. To je ta vlastní
areál včetně chaty jako klubovny. Od lesní správy jsme dostali
do nájmu kousek lesa v prostoru u koryta t.j. mezi Bečvou a
cestou na "šlejšu". V úmyslu bylo postavení chaty a vybudování
koupaliště na sudech v Bečvě. /Tehdy ještě velmi čisté/.
Finanční základ jsme obdrželi od politických stran v částece
1.000 Kč od každé, včetně KČ. Otec B. Křížana byl do té doby velkým
funkcionářem KČ a proto i příspěvek z této strany. Nejprve
jme vybuřovali základy, které jsou patrné ještě dnes. A pak
vyrobili na místě tvárnice ze škváry, samozřejmě vše vlastními
silami za přispění i jiných kamarádů jako na př. Poříšil,
Štěpáník a j. Byli v Chropyni i takoví, kteří nám nepřáli a
jedné noci zničili všechny vyrobené tvárnice. Další snaha byla
marná a pak přišlo i zrušení organizace Junák.
Na závěr musím vzpomenout i jednu tragédii. Člen organizace
Junák Jaroslav Š e f r á n e k, nar. 29.7.1930 se hrál dne
9.9.1945 společně s O. K u b í č e m na kraji lesa v
prostoru za "Pančavou" /za mostem do Kojetína/. Zde skočil
na místo, kde byla Němci zahrabána mina, která vybuchla a
smrtelně jej zranila. O. Kubíček byl těžce zraněn. Při pohřbu
jme J. Šeřfránka doprovodili jako čestná stráž až na hřbitov.
Na pomníku je umístěna jeho fotografie v junáckém kroji.
Tolik ze vzpomínek na organizaci J u n á k.

Květen 1996.

B a j g a r Augustin
nar. 6.11.1925

Vzpomínky pamětníků (se souhlasem zveřejnění)

Vzpomínky na činnost v Junáku.

Před válkou velmi ovlivnil myšlenku Skautingu Jaroslav Foglar svým časopisem "Mladý hlasatel". Ten vycházel týdně a zde bylo mnoho rad a nápadů pro činnost kluků. Také jsme měli klub, netrval dlouho, ani název dnes si již nepamatují. Klubovnu jsme měli u Slavíků na Pazderně. Pepík Slavíků již zemřel a Zaoral se po válce odstěhoval. Rodiče nám koupili malý kotlík a my chodili do přírody a vařili polévky, závodili a učili se morseovku. Pak za války časopis přestal vycházet a v roce 1944 jsme se rozešli do učení a tím skončila naše činnost.

Je po válce. V Chropyni starší chlápci obnovují činnost organizace. Objevují se v Chropyni skautské kroje, které jsou velké lákadlo pro mládež. Přihlašujeme se do oddílu. Přidáváme se k oddílu Františka Malého z Hradu. Klubovna pro všechny oddíly byla v cikorce v prvním poschodí. Je založen oddíl vlčat. Dáváme si název "Kamzíci". Moje maminka nám vyšíla oddílovou vlajku, byla hnědá s kamzíkem. Chodíme pilně do schůzek, kupujeme časopis "Junák", ale také pak Foglarův "Vpřed" kde opět vycházejí "Rychlé šípy" a hlavně mnoho pokynů pro naši činnost. V oddíle pilně pracoval Laďa Chlebníček a Pepík Kytlica.

Starší skauti uvažují o klubovně a ta se pak začíná stavět u Koryta. Je v nás elán a tak kopem, uklízíme, betonujeme skoro každý den.

Přichází rok 1946 a F.Malý se s oddílem chystá na první tábor. Má vyhlédnutou Čeladnou, kde byl dříve se staršími skauty. Ubytování a stravování zajistil ve škole. Byla to přízemní budova a jen jedna třída s bytem pro učitele. Spali jsme tam ve vyklizené třídě a vařila nám paní učitelová. Také zde jsme se řídili dle pokynů časopisu Junák. Pořádali jsme hry, závody a měli táborák.

Já jsem měl jen čtrnáct dnů dovolené a proto jsem musel pak odejet. Ale i tato krátká doba zanechala mnoho krásných vzpomínek na oddíl, hry, kamarády, Čeladnou se školou, kde byla pamětní deska pana učitele Kalluse, který psal o tomto pěkném kraji básničky. Také paní učitelová o nás napsala básničku, která se ale nedochovala.

Oddíl pracoval do zrušení organizace.

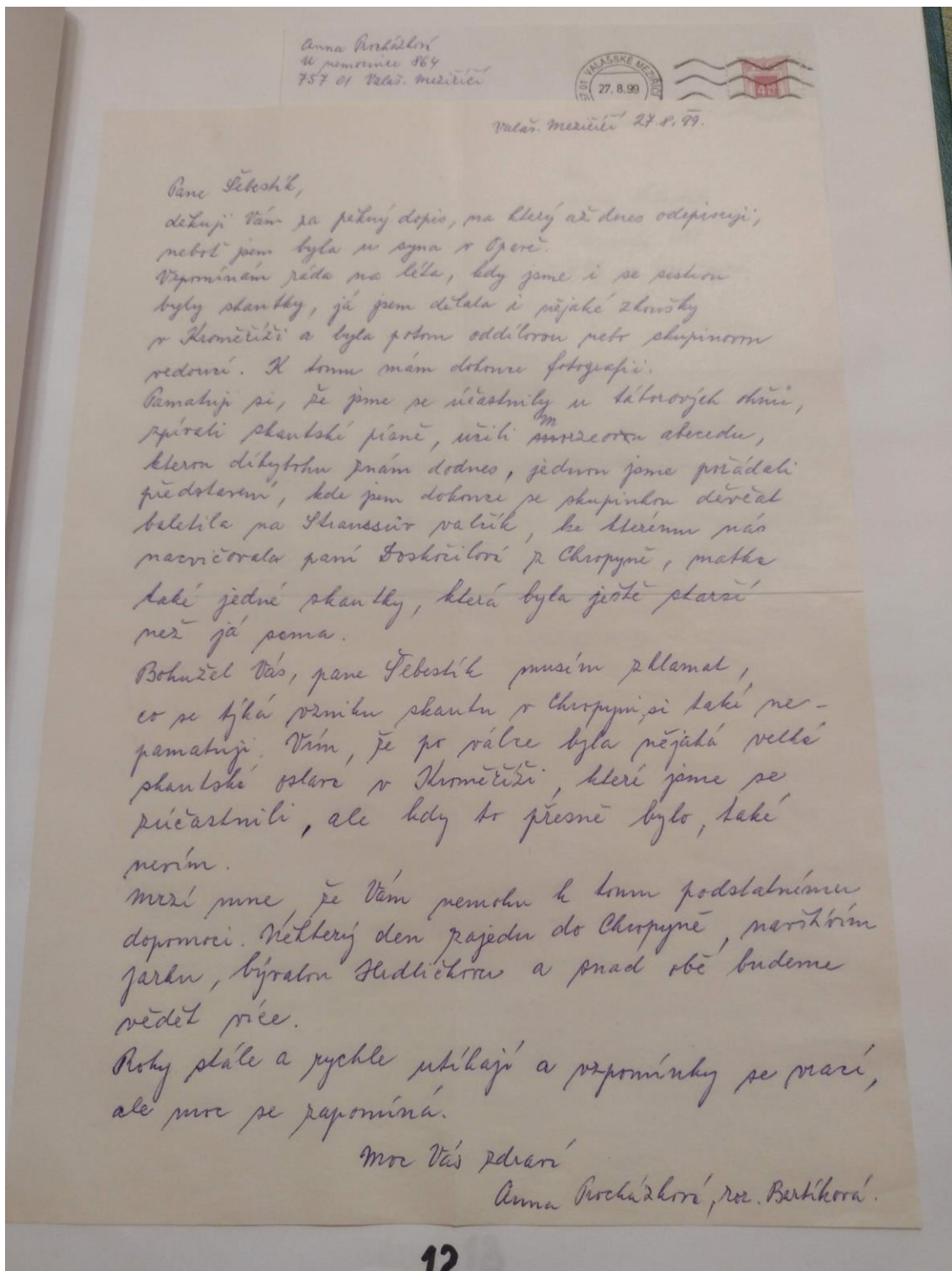
Chropyně, červen 1996.

Dolníček Zdeněk
nar. 8.1.1929

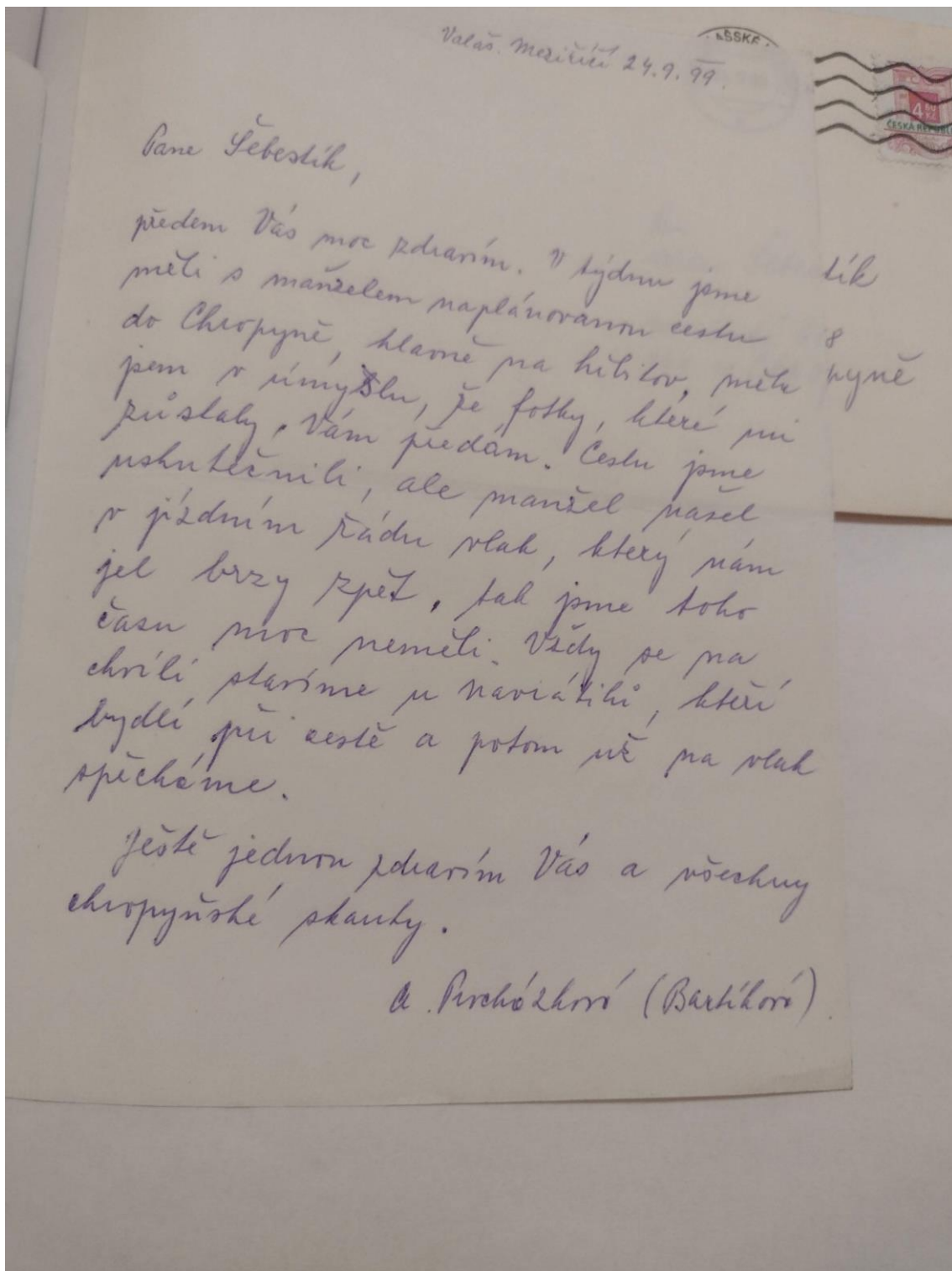
Vzpomínky pamětníků (se souhlasem zveřejnění)

Děvče skupinová šokoutka byla katoláčka po druhé světové
válece 1945. U jejího zrodu byli Jindra Bouchová,
Vlasta Hradčická a pesky Borková. Děťatky se
třáslu akce velký úspěch měla estráda, která
se konala v pále u Bouchů/dušim hřiš,
klabonua byla polovina s chlapci se šokou ušora,
kde jsem se učily od mužské práci až po
vášání uslu a vše se pouva přírodou. Něco
byla na světě akce v celém oboru krasuřič a
velké promašdění šokouti v Huliš. Vyprávěl se
byřal/čeloby šokouti, který byl se sa'ubem, kde
byl ryčik šokouti, sakla'da'm ohn' a vše
er šokouti šokouti, abychom si musly poradit
v přírodě. Něco byla též při zvoněch kličkač
kolou trah. a nella akce byla šokouti man'
klabonua, šokouti měla byl u Bouchů (na hřišti) ale
šokouti ko u sakla'da'm, protože někdo nechtěl
financování pomoci. v oddělení byla děvčata: Boza
Jandová se psobou Jirna Domusla, pesky Bouchová,
Anička Křiváková, Jindra Jopová, a nella akce
byla Emilie Malá, mnoho dalších, ale jina sa
si nepaměťují. To nejdělejší činné šokouti a
sakla'da'm šokouti, který se šokouti nebo sa'ubem
porolá'm do světa a tak jsem šokouti přešla za
v Huliš akce se pokračovalo, ale po odchodu
šokouti šokouti jak u dalších i u chlapců šokouti
šokouti uprostřed, šokouti jsem my mladší nemuž šokouti
šokouti. V roce 1948 byl založen SČM a mnoho
šokouti odeslo a šokouti šokouti konec šokouti v Chvoznici
Bláta u světa a šokouti byl šokouti šokouti u
šokouti šokouti

Vzpomínky pamětníků (se souhlasem zveřejnění)

Vzpomínky pamětníků (se souhlasem zveřejnění)

Příloha č. 10

Vývoj knihovny, čtenářů i výpůjček:

Rok	Počet svazků	Čtenářů	Počet výpůjček
1923	1058	142	3542
1924	1274	159	3851
1925	1512	156	4154
1926	1712	181	5396
1927	1924	198	6443
1928	2099	203	6630
1929	2314	218	7662
1930	2429	210	6565
1931	6940		5623

Stav knihovny – počet svazků

naučných	Krásné literatury	Lit. pro mládež	celkem	Z toho originálů
238	1742	325	2315	slovenských 30 ruských 10
Počet půjčených svazků				
380	4270	2900	7550	slovenských 16 ruských 3